

ISSN 2411-5215

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (9)

Чернігів 2017

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 4 від 27.03.2017). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – № 1 (9). – 152 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону; фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М. П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В. П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І. М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О. В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С. М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж. В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І. Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І. І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В. М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л. Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т. В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В. Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В. П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л. Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М. І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А. Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т. Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1 (9)

Chernihiv 2017

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 4 dated 27.03.2017). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2017. – № 1 (9). – 152 p.

The articles on theoretical problems of the development of the national economy, sectorial aspects of the development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, financial resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilechuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Gryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskyi V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Кичко І., Горбаченко М.</i> Інновації в управлінні персоналом та сучасний ринок праці: аспекти взаємодії.....	7
<i>Пена Т.</i> Економіка знань у контурі модернізаційного поступу	15
<i>Демченко М., Верещун М.</i> Товарний імпорт України за період 2011-2015 рр.: тенденції та пріоритети	27
<i>Паливода О., Селіверстова Л.</i> Франчайзингові мережі в економіці України: особливості та перспективи розвитку	36
<i>Махненко М.</i> Економічна теорія та актуальність економічного націоналізму.....	44
<i>Пічук В., Садчук І.</i> Innovative development of the production enterprises by increasing competitiveness of the national economy	50

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Романова А.</i> Аналіз становлення і розвитку медичного туризму в Україні у контексті світового економічного простору	62
<i>Шевченко Г.</i> Форсайт-прогнозування розвитку рекреації в Україні: методологія досягнення рівноваги.....	69
<i>Нукуфорович О., Волошчук В.</i> Economic failures in heating service: Case of Ukraine during the 1991–2015 period.....	75

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Щурик М.</i> Водні ресурси Карпатського макрорегіону: збереження та охорона	82
--	----

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Абакуменко О., Лук'яшко П.</i> Особливості міжнародних правових режимів експортного контролю	91
<i>Шкарлет С., Дубина М.</i> Ідентифікація сутності інформаційної економіки	99
<i>Кальченко О., Михайленко І.</i> Оцінка фінансової стійкості підприємств промисловості Чернігівського регіону.....	106
<i>Островська Н., Швець О.</i> Аналіз стану грошово-кредитного ринку України у кризовий період	112
<i>Панченко О., Шоломій А.</i> Розвиток агрострахування в Україні: проблеми та перспективи	118
<i>Мартинова Л.</i> Соціальна політика України в контексті забезпечення конкурентних переваг людського потенціалу.....	127

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Лен В., Глівенко В.</i> Accounting policy and its impact on the cost of finished products	135
--	-----

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	141
---	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	
<i>Kychko I., Horbachenko M.</i> HR innovations and current labor market: aspects of interaction.....	7
<i>Pepa T.</i> Science-based economy through its interaction with the modernizational advance	15
<i>Demchenko M., Veretsun M.</i> Merchandise imports to Ukraine for the period 2011-2015: trends and priorities.....	27
<i>Palyvoda O., Seliverstova L.</i> Franchising networks in the economy of Ukraine: peculiarities and prospects of development	36
<i>Makhnenko M.</i> The economic theory and urgency of the economic nationalism.....	44
<i>Ilchuk V., Sadchykova I.</i> Innovative development of the production enterprises by increasing competitiveness of the national economy	50
SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	
<i>Romanova A.</i> Formation and analysis of medical tourism in Ukraine in the context of the world economic space	62
<i>Shevchenko H.</i> Foresight – forecasting of recreation development in Ukraine: methodology achieving equilibrium.....	69
<i>Nykyforovych O., Voloshchuk V.</i> Economic failures in heating service: Case of Ukraine during the 1991–2015 period	75
PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION	
<i>Shchuryk M.</i> Water resources of the Carpathian macro region: conservation and protection	82
FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE	
<i>Abakumenko O., Lukyashko P.</i> Peculiarities of international legal export control regimes.....	91
<i>Shkarlet S., Dubyna M.</i> Identification of nature information economy	99
<i>Kalchenko O., Mykhailenko I.</i> Industrial enterprise financial stability assessment of Chernihiv region	106
<i>Ostrovska N., Shvets O.</i> Analysis of Ukrainian monetary market in crisis	112
<i>Panchenko O., Sholomii A.</i> The development of agricultural insurance in Ukraine: problems and prospects.....	118
<i>Martynova L.</i> Social policy of Ukraine in the context of supporting human potential competitive advantages.....	127
ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Len V., Glivenko V.</i> Accounting policy and its impact on the cost of finished products	135
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	141

УДК 330.341.1:005.95:331.5(477.51)

Ірина Кичко, Марина Горбаченко

**ІННОВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ТА СУЧАСНИЙ
РИНОК ПРАЦІ: АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ**

Ірина Кичко, Марина Горбаченко

**ИННОВАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ И СОВРЕМЕННЫЙ
РЫНОК ТРУДА: АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ**

Iryna Kychko, Maryna Horbachenko

**HR INNOVATIONS AND CURRENT LABOR MARKET: ASPECTS
OF INTERACTION**

Розглянуто необхідність впровадження інновацій у сфері управління персоналом. Визначено сучасні методи підбору, навчання та мотивації персоналу в організації на основі світових тенденцій у менеджменті персоналу. Проведено комплексний аналіз ринку праці м. Чернігова. Визначено показники безробіття на місцевому рівні. Обґрунтовано необхідність впровадження новітніх персонал-технологій з метою зменшення рівня безробіття.

Доведено, що інновації в системі управління персоналом вимагають від організації змін у різних аспектах: у навчанні та підготовці, у системі найму, у технологіях матеріального та технічного забезпечення, у соціальній підтримці. Аргументовано, що комплексна система управління персоналом поєднує як ретельний підбір кандидатів, так і ефективне навчання, адаптацію та мотивацію персоналу всередині компанії. Методи управління персоналом, політика держави на ринку праці, розвиток виробничих процесів не стимулюють зростання рівня зайнятості. Про це свідчать і показники на ринку праці, зокрема в місті Чернігові.

Ключові слова: трудові ресурси; менеджмент персоналу; персонал-технології; методи управління персоналом; інновації в управлінні персоналом; рівень безробіття; ринок праці.

Табл.: 3. Бібл.: 16.

Рассмотрена необходимость внедрения инноваций в сфере управления персоналом. Определены современные методы подбора, обучения и мотивации персонала в организации на основе мировых тенденций в менеджменте персонала. Проведен комплексный анализ рынка труда г. Чернигова. Определены показатели безработицы на местном уровне. Обоснована необходимость внедрения новейших персонал-технологий с целью уменьшения уровня безработицы.

Доказано, что инновации в системе управления персоналом требуют от организации изменений в различных аспектах: в обучении и подготовке, в системе найма, в технологиях материального и технического обеспечения, в социальной поддержке. Аргументировано, что комплексная система управления персоналом объединяет как тщательный подбор кандидатов, так и эффективное обучение, адаптацию и мотивацию персонала внутри компании. Методы управления персоналом, политика государства на рынке труда, развитие производственных процессов не стимулируют рост уровня занятости. Об этом свидетельствуют и показатели на рынке труда, в частности, в городе Чернигове.

Ключевые слова: трудовые ресурсы; менеджмент персонала; персонал-технологии; методы управления персоналом; инновации в управлении персоналом; уровень безработицы; рынок труда.

Табл.: 3. Библ.: 16.

Necessity of innovations implementing in HR sphere is considered in the article. Modern methods of the staff selecting, training and motivation in the company on the base of the world tendencies in HR are determined. Classical complex analysis of the labor market of Chernihiv is conducted. Unemployment indexes on the local level are determined. Necessity of introducing the newest staff-technologies with the purpose of decreasing the unemployment level are grounded.

It was proved in the article that innovations in the HR system require from organization changes in different aspects: in teaching and training; in the system of hiring; in technologies of material and technical provision, in social support. It was stated that the complex HR system combines both careful selecting of the candidates, and efficient teaching, adaptation and motivation of the staff within the company. HR methods, state policy on the labor market, development of the production processes don't stimulate the growth of the employment level. Indexes on the labor market, in particular, in the city of Chernihiv, also certify about that.

Key words: labor resources; HR, staff-technologies; HR methods; HR innovations; unemployment level; labor market.

Табл.: 3. Библ.: 16.

JEL Classification: O31; M12; J21

Постановка проблеми. Економічна ситуація у країні насамперед залежить від результативності діяльності суб'єктів господарювання. Ефективність роботи підприємства, безсумнівно, спирається на трудові ресурси, а саме їхню компетентність, кваліфікацію, спроможність до навчання та розвитку всередині організації. Проте сучасні показники безробіття на ринку праці України говорять про те, що діюча система організації суспільного виробництва, зокрема управління персоналом, потребує вдосконалення.

Досвід роботи закордонних корпорацій підтверджує, що впровадження у практику новітніх технологій в управлінні персоналом збільшує результативність роботи персо-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

налу, покращує показники роботи в команді, зменшує плинність кадрів та збільшує активність підприємств на різних рівнях господарювання. Безпосередньо позитивні результати в роботі вітчизняних підприємств будуть приваблювати і закордонний капітал у науково-технічну та інноваційну сфери господарювання України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду теоретичних та практичних аспектів впровадження інновацій у сфері управління персоналу присвячено значну кількість вітчизняних та закордонних праць відомих науковців у сфері менеджменту персоналу, зокрема Д. Богині, О. Віханського, В. Дятлова, П. Друкера, Г. Деслера, В. Єгоршина, Дж. Лафти, А. Пула, А. Шегди, С. Шекшні та ін. Однак недостатній розгляд специфіки новітніх методів управління персоналом вимагає значно детальнішого та інформативнішого розгляду.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові праці у сфері інновацій в управлінні персоналом, потребує удосконалення процес впровадження новітніх технологій у практику ринку праці.

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження інновацій в управління персоналом на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан економіки України безпосередньо залежить від рівня життя, показників зайнятості та працездатності населення. Новітні методи управління персоналом безпосередньо формують ступінь ефективності праці персоналу, від чого залежить кількість безробітних на ринку трудових ресурсів.

Менеджмент персоналу в сучасних умовах є одним з найбільш впливових інструментів формування конкурентоспроможності, фінансової незалежності та розвитку підприємства. Саме тому нині виникає гостра необхідність розроблення та впровадження таких управлінських важелів, які могли б відповідати вимогам ринкової економіки [7].

Темпи розвитку країни нині визначають досягнення у науці і технологіях, що підвищує важливість інновацій у всіх сферах життєдіяльності. Нині на регіональному рівні спостерігається стійка тенденція до зменшення активності в науково-технічній сфері та інноваційній діяльності (табл. 1). Так, у м. Чернігові кількість виконавців науково-технічних робіт за 2011–2015 рр. зменшилась на 105 осіб. Кількість інноваційно активних підприємств за цей період зменшилась на 12 штук, а обсяг реалізованої продукції – на 21,4 млн грн.

Таблиця 1

Наука, технології, інновації в м. Чернігові у 2011–2015 роках

Назва показника	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Загальний обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами, млн грн	16,8	18,8	18,1	17,8	16,9
Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт, осіб	293	324	240	235	188
Кількість інноваційно активних підприємств, шт.	20	22	22	15	8
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн	68,9	49,7	35,7	83,8	47,5
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, шт.	2	11	13	9	22
Кількість впроваджених інноваційних видів продукції, шт.	16	15	48	354	45
Придбано нових технологій, шт.	0	0	0	0	1

Джерело: [12].

Основними причинами, що затримують розвиток інноваційної діяльності, є відсутність дієвих стимулів до оновлення засобів виробництва, відтік інтелектуального капіталу, неефективність трансферу технологій, недостатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів.

Що стосується інновацій в управлінні персоналом, то ми їх розуміємо як впровадження змін до процесу трудової діяльності персоналу, клімату міжособистісних відносин, систему розподілу праці, та мотиваційні чинники роботи в організації. Їх впровадження передбачає економічний та соціальний ефект через підвищення матеріального та морального добробуту кадрів [14, с. 456].

Інновації в системі управління персоналом вимагають від організації змін у різних аспектах: у навчанні та підготовці; у системі найму; у технологіях матеріального та технічного забезпечення, у соціальній підтримці.

Сучасні вимоги до кадрового складу визначають компетентності, якими повинні володіти працівники, а саме: загальна відповідність кваліфікаційним вимогам у сфері соціально-економічного напрямку; комунікативна досвідченість, що проявляється у можливості колективної результативної співпраці; цілеорієнтованість; відкритість змінам та інноваціям; вузькоспеціалізована відповідність вимогам працедавця; наявність бажання до навчання та підвищення кваліфікації.

Формування оптимального кадрового складу здійснюється на основі якісного підбору, аналізу професійної придатності, розміщення та ротації працівників в організації. Новітні технології в підборі працівників – запорука успіху роботи всієї компанії. Жодна компанія, що дбає про економію часових, трудових і фінансових ресурсів, не повинна дозволяти найм абияких працівників.

Пошук найбільш кваліфікованих кадрів технічно дуже складний через обмеженість трудових ресурсів цього типу. Підбір таких фахівців здійснюється за допомогою хедхантингу. Це метод пошуку кадрів, які цінні як у фаховому профілі, так і за професіоналізмом праці [15]. Частіше за все, це працівники юридичного, бухгалтерського, управлінського профілів або вузьконаправлених спеціальностей.

Використовують хедхантинг у двох напрямках:

1. Коли потрібні навички дипломатії (нетворкінг). За допомогою рекрутингових агентств підприємство виходить на тих працівників, що цікаві для організації, але яких напряму неможливо зацікавити до роботи.

2. Через прямий пошук. У цьому випадку і рекрутингове агентство, і підприємство з вакантною посадою визначають організації, де можливо знайти підходящі трудові ресурси. Далі через рекрутерів здійснюється пропозиція цікавим кандидатам.

Використання у пошуку послуг рекрутингового агентства хоча й витратна послуга (комісія сягає близько 50 % річного окладу працівника), але максимально ефективна [10].

Через те, що представники деяких професій рідко зустрічаються на ринку, пошук такого виду кадрів вимагає значних часових та фінансових витрат. Підбір кадрів такого рівня здійснюється в межах регіону або місця розташування підприємства. Основним методом пошуку в такому випадку є рекрутинг. Цей бізнес-процес відноситься до зобов'язань менеджера з персоналу на підприємстві. Проводиться пошук або безпосередньо самим підприємством, або рекрутинговим агентством. Підбір кандидатів здійснюється на основі сучасних баз працівників або через сайти працевлаштування. Нині це найбільш поширений метод через наповненість кандидатами баз даних [13, с. 389].

Підбір кандидатів нижчої ланки здійснюється на місцевому рівні, здебільшого, через центри зайнятості [15]. Пошук персоналу цієї ланки здійснюється за допомогою «скрінінгу», тобто поверхневого підбору. Виділяються характерні критерії підбору за віком, статтю та досвідом роботи.

Теперішній стан ринку праці в Україні передбачає відповідний рівень підготовки вже працевлаштованого кадрового складу. Інформаційне суспільство влаштоване таким чином, що знання, вміння та навички швидко застарівають, а професійна придатність персоналу залежить від того, наскільки вміння відповідають ринковій ситуації. Саме тому кожне підприємство повинно постійно проводити розвиток існуючого персоналу.

Це реалізується через формування компетентності у процесі безперервного навчання. Управління персоналом у цьому випадку дає можливість максимально розкрити потенціал кожного працівника з істотним внеском у соціально-економічні результати роботи підприємства.

Досвід економічно розвинених країн дає можливість виділити декілька методів навчання, які дають можливість удосконалити кваліфікаційні характеристики персоналу, не звільняючи його:

– Тренінгові заняття. Цей метод дає можливість здійснити розвиток невеликої групи людей. У процесі навчання використовується мінімум інформації, «очищеної» від непотрібних деталей. Навички та компетентності формуються за рахунок вправ на основі отриманих даних.

– Метод кейсів (англ. Case study) – спосіб розвитку персоналу на основі інтерактивних технологій. Завданням цього методу є навчитися оброблювати велику кількість інформації, виділяти ключові елементи з інформаційного потоку відповідно до поставлених завдань та виявляти найоптимальніше рішення.

– Коучинг (англ. Coaching) – одна з форм тренінгу, де за допомогою наставництва працівник самостійно знаходить вирішення проблеми та виходи зі складних ситуацій із закріпленням їх на практиці.

– Електронне навчання (E-learning) – система дистанційного навчання за допомогою інформаційних та електронних технологій: відеоуроків, електронних книг, спеціальних програм. Перевагою використання цього методу є масовість одночасного використання.

– Самонавчання. Метод розвитку персоналу з використанням реальних носіїв інформації: баз даних, архіву документообігу, посадових інструкцій або профільованого програмного забезпечення [5, с. 25].

Проте для навчання та розвитку в організації працівник повинен мати певні стимули, що базуються на індивідуальних мотивах.

Нині виділяють декілька груп методів стимулювання до роботи:

1. Економічні. Форми прояву цього стимулу різні: заробітна плата залежно від способу її розрахунку, премія, безпроцентне кредитування, страховка та інше. Результативність визначається залежно від розуміння адекватності та справедливості використання стимулів кадровим складом.

До інноваційної системи оплати праці в цьому випадку можна віднести аналітичну систему та метод непрямих профільних таблиць Хея. Аналітична система оплати праці базується на бальних диференційних оцінках складності роботи відповідно до кваліфікації, навичок та вмінь працівника [1]. Метод непрямих профільних таблиць Хея найбільш популярний на Заході. Його суть полягає у визначенні ринкової цінності кожної професії, на основі чого формується система оплати праці на обраній посаді. Це дає змогу знизити плінність кадрів та оптимізувати чисельність робітників [16].

2. Методи управління за цілями. Використовуються ці методи у більшості західних корпорацій. Суть полягає у використанні правильного співвідношення потреб робітників до цілей діяльності підприємства. Працівники організовуються у групи, для яких встановлюються цілі у кількісних або якісних показниках для діяльності організації. У разі досягнення поставлених завдань група працівників отримує необхідний стимул. До новітніх методів цієї групи можна віднести:

– компенсацію за системою Скенлон – грошова винагорода за результати в роботі або освоєння нових навичок;

– преміювання за системою Ракера – преміювання за збільшення обсягів чистої продукції у співвідношенні до одиниці заробітної плати;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- преміювання за системою Іпрошеар – винагорода за економію робочого часу (в людино-годинах), що витрачається на випуск заданого обсягу готової продукції;
- винагорода за раціоналізаторські пропозиції працівників, проходження курсів підвищення кваліфікації, другу вищу освіту тощо.

Стимулювання працівників за цими методами дає можливість підвищити продуктивність праці через індивідуальну матеріальну зацікавленість [6].

3. Збагачення праці. Такі методи полягають у збільшенні рівня морального задоволення працею через підвищення перспективності роботи, розвиток трудових процесів, надання самостійності у прийнятті рішень, використанні ресурсів або встановленні режиму роботи. Інноваційною технологією, що нині користується популярністю у цій групі методів, є залучення декількох працівників одного фаху на виконання завдання, встановленого для одного робітника. Це дає можливість оптимально виконати поставлене завдання з усебічним розглядом проблеми, коли робітник не може працювати повний робочий день. Ще одним цікавим підходом за цією методологією є виділення робочого часу на розробку власних проєктів у межах специфіки роботи компанії. Це дає можливість викликати більший інтерес для саморозвитку з можливістю преміювання за позитивні результати роботи після реалізації проєкту [2].

4. Методи співучасті. Вони можуть проявлятися як у вигляді колегіального вирішення проблем з розглядом думок робітників, так і у вигляді участі у прибутку фірми через придбання акцій. У цьому разі працівники прагнуть збільшити економічні результати діяльності компанії, прагнуть до розвитку та процвітання, а отже, збільшують і відсоток власної винагороди за роботу [6].

Спираючись на ці методи, сьогодні великі корпорації розробляють власні технології управління персоналом, комбінуючи різні підходи та стимули. Але кожна компанія повинна спиратись на власну місію, мету та цілі діяльності, і все від цього будувати стратегію менеджменту персоналу.

Комплексна система управління поєднує як ретельний підбір кандидатів, так і ефективне навчання, адаптацію та мотивацію персоналу всередині компанії. Ефективність впровадження інноваційних методів підтверджена результатами діяльності закордонних підприємств і країн з розвиненою економікою. Однак Україна не може похвалитися такими результатами. Наші методи управління, політика держави на ринку праці, розвиток виробничих процесів не стимулюють зростання рівня зайнятості. Про це свідчать і показники на ринку праці, зокрема в місті Чернігові.

Станом на 1 січня 2016 року у місті налічувалось одне велике (ПАТ «Чернігівобленерго»), 121 середнє, 2677 малих підприємств та 15,5 тис. фізичних осіб-підприємців. Малий та середній бізнес є основою економіки міста. У ньому зайнято 66 % штатних працівників міста [12]. За 2011–2015 роки чисельність зайнятих у сфері малого та середнього підприємництва м. Чернігова зросла з 42 921 до 48 522 осіб (табл. 2).

Якщо брати до уваги, що малий та середній бізнес є основою економіки міста, то рівень трудових ресурсів на початок 2016 року впав на 6,6 % у порівнянні з аналогічним періодом 2015 року та збільшився на 13,1 % у порівнянні з 2012 роком.

Таблиця 2

*Чисельність зайнятих у сфері малого та середнього підприємництва
м. Чернігова, осіб*

Назва показника	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Чисельність зайнятих у сфері малого та середнього підприємництва	42 921	42 089	64 424	51 997	48 522

Джерело: [12].

Середньооблікова кількість штатних працівників по області у грудні 2016 року становила 188,0 тис. осіб та, у порівнянні з відповідним періодом 2015 року, скоротилася на 1,2 тис. осіб [11]. Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника м. Чернігова за підсумками 2015 року зросла порівняно з 2010 роком на 80,4 % та становила 3298 грн, що на 0,1 % більше, ніж у Чернігівській області (3295,0 грн) та на 21,4 % менше, ніж в Україні (4195,0 грн).

За даними Державної служби статистики України, внаслідок інфляційних процесів реальна заробітна плата в Україні за підсумками 2015 року зменшилась щодо рівня 2011 року на 7,6 %, у Чернігівській області – на 4,5 %. Серед обласних центрів України м. Чернігів за рівнем заробітної плати продовжує посідати одне з останніх місць. Найближчі до Чернігова за рівнем заробітної плати є міста Чернівці (3224 грн), Тернопіль (3277 грн) [12].

Протягом 2011–2015 років спостерігається збільшення кількості мешканців міста, що перебували на обліку в міському центрі зайнятості (далі – ЦЗ). За результатами до 01.01.2016 на обліку перебувало 16 050 незайнятих громадян, що порівняно з 2014 роком більше на 7,2 %, з 2011 роком – на 26,8 % (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості осіб, які перебувають на обліку незайнятих громадян у Центрі зайнятості, тис. осіб

Рік	Показник, тис. осіб
2011	12,7
2012	13,2
2013	15,3
2014	15,0
2015	16,1

Джерело: [11].

У той же час кількість вакансій, що надавались Центром зайнятості починаючи з 2014 року, зменшується. За результатами на 01.01.2016 у наявності було 7283 вакансії, що на 4,0 % менше, ніж у 2011 році.

Однак ефективність роботи з працевлаштування підвищується. Так, станом на 01.01.2016 за направленням Центру зайнятості за рік працевлаштовано 5301 незайнятий громадянин, що на 20,5 % перевищує показник 2011 року [11].

Усі наявні у Центрі зайнятості вакансії не вдається укомплектувати у зв'язку з невідповідністю спеціалізації або кваліфікації осіб, що перебувають на обліку, заявленим вимогам. Це свідчить про неправильну систему навчання та підвищення кваліфікації робітників на місцях працевлаштування та неефективну політику держави у сфері підготовки кваліфікованих кадрів у вищих навчальних та спеціалізованих закладах освіти.

Висновки і пропозиції. Отже, за проведеним аналізом інновацій в управлінні персоналом на ринку праці Чернігова можна зробити висновки, що відсоток безробітних громадян зростає з кожним роком. Загалом у порівнянні з показниками 5-річної давнини цей показник збільшився більше ніж на чверть. При цьому рівень середньомісячної індексованої заробітної плати за цей же період впав майже на 8 %. Така ситуація на ринку праці підтверджує неефективність діючих методів управління персоналом на підприємствах. Вирішення проблеми з безробіттям як на місцевому, так і на державному рівні можливе за умови збільшення обсягів виробництва товарів з високим вмістом доданої вартості, впровадження закордонного досвіду у сфері менеджменту персоналу. Реалізація персонал-технологій на підприємствах дасть змогу зменшити рівень плинності кадрів, покращити рівень життя населення та зменшити показники безробіття, що, у свою чергу, позитивно вплине на загальноекономічну ситуацію у країні.

Список використаних джерел

1. Андреев В. В. Проблемы стимулирования руководителей и специалистов на промышленных предприятиях / В. В. Андреев // Управление персоналом. – 2005. – № 10. – С. 21–23.
2. Гребенюк Н. Приемы мотивации персонала в компаниях [Электронный ресурс] / Н. Гребенюк. – Режим доступа : http://blog.poligrafi.com/post_1483.
3. Друкер П. Менеджмент в XXI веке : [учебное пособие] / П. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2001. – 272 с.
4. Егоршин А. П. Управление персоналом : учебник / А. П. Егоршин. – 3-е изд. – Н. Новгород : НИМБ, 2001. – 720 с.
5. Киселев Э. В. Общие подходы к формированию обучающейся организации на основе компетентностного подхода к развитию персонала / Э. В. Киселев, И. А. Щербакова // Качество. Инновации. Образование. – 2007. – № 7. – С. 20–26.
6. Курбатова М. Секреты мотивации или мотивация без секретов / М. Курбатова, М. Магура. – М. : Управление персоналом, 2007. – 205 с.
7. Лели Ю. Г. Сучасні системи управління персоналом та їх вплив на ефективність роботи підприємства [Електронний ресурс] / Ю. Г. Лели // Електронний інституціональний депозитарій Приазовського державного технічного університету. – Режим доступу : <http://eir.pstu.edu/>.
8. Масхма М. Б. Сучасні зовнішні технології підбору кадрів [Електронний ресурс] / М. Б. Масхма. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3011/1/Mahsma.pdf>.
9. Писаревська Г. І. Розвиток ринку рекрутингових послуг в Україні / Г. І. Писаревська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 227–231.
10. Ситник Н. І. Управління персоналом [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Н. І. Ситник. – Режим доступу : http://inkos.com.ua/article_info.php?articles_id=60.
11. Статистична інформація Чернігівського регіонального центру зайнятості [Електронний ресурс] / Чернігівський регіональний центр зайнятості. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/chg/control/uk/statdatacatalog/list>.
12. Стратегія розвитку міста до 2020 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Чернігівської міської ради. – Режим доступу : <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/rozvitok/rozvitok-strategy>.
13. Третьяк О. П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві / О. П. Третьяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – № 24 (4). – С. 389–396.
14. Управление персоналом организации : учебник / под ред. А. Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 638 с.
15. Хохлова Т. Хедхантинг : эксклюзивная технология подбора суперкадров / Т. Хохлова, А. Машкетова // Управление персоналом. – 2007. – № 17 (171). – С. 35–40.
16. Шекшня С. В. Управление персоналом современной организации : [учебно-практическое пособие] / С. В. Шекшня. – [Изд. 5-е, перераб. и доп.]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез»», 2002. – 368 с.

References

1. Andreev, V.V. (2005). Problemy stimulirovaniia rukovoditelei i spetsialistov na promyshlennykh predpriiatiakh [Problems of stimulating managers and specialists in industrial enterprises]. *Upravlenie personalom – Personnel Management*, no. 10, pp. 21–23 (in Russian).
2. Grebeniuk, N. Priemy motivatsii personala v kompaniiakh [Methods of motivating staff in companies]. Retrieved from http://blog.poligrafi.com/post_1483.
3. Druker, P. (2001). *Menedzhment v XXI veke [Management in the 21st century]* (Trans). Moscow: Viliams (in Russian).
4. Egorshin, A.P. (2001). *Upravlenie personalom [Personnel Management]*. N. Novgorod: NIMB (in Russian).
5. Kiselev, E.V., Shcherbakova, I.A. (2007). Obshchie podkhody k formirovaniu obuchaiushcheisia organizatsii na osnove kompetentnostnogo podkhoda k razvitiuu personala [General approaches to the formation of a learning organization based on the competence approach to the development of personnel]. *Kachestvo. Innovatsii. Obrazovanie – Quality. Innovation. Education*, no. 7, pp. 20–26 (in Russian).

6. Kurbatova, M., Magura, M. (2007) *Sekrety motivatsii ili motivatsiia bez sekretov [Secrets of motivation or motivation without secrets]*. Moscow: Upravlenie personalom (in Russian).
7. Lely, Yu.H. Suchasni systemy upravlinnia personalom ta yikh vplyv na efektyvnist roboty pidpriemstva [Modern personnel management system and their impact on the effectiveness of the company]. *Elektronnyi instytutsionalnyi depozytarii Priazovskoho derzhavnogo tekhnichnoho univertsytetu*. Retrieved from <http://eir.pstu.edu/>.
8. Maskhma, M.B. Suchasni zovnishni tekhnolohii pidboru kadriv [Modern technology external recruitment]. Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3011/1/Mahsma.pdf>.
9. Pysarevska, H.I. (2013). Rozvytok rynku rekrutynhovyykh posluh v Ukraini [Developing the recruiting services in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 10, pp. 227–231 (in Ukrainian).
10. Sytnyk, N.I. *Upravlinnia personalom [Human Resources]*. Retrieved from http://inkos.com.ua/article_info.php?articles_id=60.
11. Statystychna informatsiia Chernihivskoho rehionalnogo tsentru zainiatosti [Statistical information Chernihiv Regional Employment Center]. *Chernihiv Regional Employment Center*. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua/chg/control/uk/statdatacatalog/list>.
12. Stratehiia rozvytku mista do 2020 roku [Development Strategy of 2020]. *Ofitsiyni veb-portal Chernihivskoi miskoi rady [Official web-portal of Chernihiv City Council]*. Retrieved from <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/rozvitok/rozvitok-strategy>.
13. Tretiak, O.P. (2014). Suchasni personal-tekhnolohii u systemi upravlinnia personalom na pidpriemstvi [Modern technology staff in the personnel management system in the enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of UNTU*, no. 24(4), pp. 389–396 (in Ukrainian).
14. Kibanova, A.Ia. (eds.) (2007). *Upravlenie personalom organizatsii [Human Resource Management]*. Moscow: INFRA-M (in Russian).
15. Khokhlova, T., Mashketova, A. (2007). Khedkhtanting: ekskliuzivnaia tekhnologiia podbora superkadrov [Hedhtanting: exclusive technology of superframe selection]. *Upravlenie personalom – Personnel Management*, no. 17(171), pp. 35–40 (in Russian).
16. Shekshnia, S.V. (2002). *Upravlenie personalom sovremennoi organizatsii: uchebno-prakticheskoe posobie [Personnel management of a modern organization: a practical training manual]*. Moscow: ZAO “Biznes-shkola “Intel-Sintez” (in Russian).

Кичко Ирина Іванівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Кичко Ирина Ивановна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kuchko Iryna – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ira41215@rambler.ru

Горбаченко Марина Анатоліївна – магістр зі спеціальності «Менеджмент» (спеціалізація «Управління персоналом та економіка праці»), Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Горбаченко Марина Анатольевна – магістр по спеціальності «Менеджмент» (спеціалізація «Управління персоналом та економіка праці»), Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Horbachenko Maryna – Master on specialty "Management" (specialization "Personnel Management and Labor Economics"), Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 332.12:330.341.0

Тарас Пена

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ У КОНТУРІ МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

Тарас Пена

ЭКОНОМИКА ЗНАНИЙ В КОНТУРЕ МОДЕРНИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Taras Pena

**SCIENCE-BASED ECONOMY THROUGH ITS INTERACTION WITH
THE MODERNIZATIONAL ADVANCE**

Стаття присвячена проблемі формування економіки знань як основи і гаранта модернізації соціально-економічного розвитку країни. Розкрито сутність і роль модернізаційного потенціалу, його нерозривний зв'язок з економікою знань та науковим, інтелектуальним і творчим потенціалом.

Визначено базові основи формування економіки знань, еволюція розвитку, її властивості й особливості та етапність переходу до знаннєвої економіки, представлена лінійна модель і процеси її формування.

Обґрунтовано потенційні напрямки подальшої розробки ефективних індикаторів економіки знань як фундамента модернізаційної динаміки та стабільності й ефективності економічного розвитку.

Ключові слова: економіка знань; модернізаційний потенціал; інновації, знаннєва економіка; науковий і творчий потенціал; інформаційні технології; ефективність.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

Статья посвящена проблеме формирования экономики знаний как основы и гаранта модернизации социально-экономического развития страны. Раскрыта сущность и роль модернизационного потенциала, его неразрывная связь с экономикой знаний и научным, интеллектуальным и творческим потенциалом.

Определены базовые основы формирования экономики знаний, эволюция развития, ее свойства и особенности и этапность перехода к экономике знаний, представлена линейная модель и процессы ее формирования.

Обоснованы потенциальные направления дальнейшей разработки эффективных индикаторов экономики знаний как основателя модернизационной динамики и стабильности и эффективности экономического развития.

Ключевые слова: экономика знаний; модернизационный потенциал; инновации, экономика знаний; научный и творческий потенциал; информационные технологии; эффективность.

Рис.: 1. Библ.: 9.

The article explains formation of the science-based economy as the basis and guarantor of modernization of the social-economic development in the country. Detailed are essence and role of the modernizational potential, its continuous interaction with the science-based economy as well as scientific, intellectual and creative potential.

Fundamental aspects of formation of the science-based economy are determined together with its evolutionary progress and properties along with the stages of transition toward the science-based economy. Linear model is presented and processes of its formation are explained.

Potential directions for further development of effective evaluation indicators for the science-based economy as the foundation of modernization dynamics and stability and efficiency of the economic development are substantiated.

Key words: science-based economy; modernizational potential; innovations; scientific and creative potential; information technologies; efficiency.

Fig.: 1. Bibl.: 9.

JEL Classification: A10; O33

Постановка проблеми. У системі актуальних проблем соціально-економічного розвитку нашої країни важливим і необхідним є вирішення питань підвищення ефективності господарської діяльності та прискореної модернізації основних сфер національної економіки. Нові сучасні підходи, наявні виклики, загрози та вимоги до розвитку основних сфер економічної діяльності потребують оптимізації трансформаційної їх динаміки в напрямі модернізації. Актуалізуються питання оновлення та осучаснення основних сфер діяльності наявністю негативних тенденцій у площині їхнього розвитку, обумовлених, зокрема, як загальною соціально-економічною кризою, так і помилками в державній політиці, що не сприяє позитивній трансформаційній динаміці, зростанню обсягів продукції і потребує розроблення і впровадження комплексу заходів з активізації їхньої діяльності й обґрунтування модернізаційної стратегії на основі генерації знань та оптимізації використання модернізаційного потенціалу у форматі подальшого розвитку та функціонування сфер економіки з вектором на євроінтеграцію. Основою раціоналізації та оптимізації модернізаційного поступу є беззаперечно новаторська інноваційна діяльність та знаннєва економіка.

Аналіз основних досягнень і публікацій. Питання сучасного соціально-економічного розвитку в контексті його оновлення та осучаснення на базі науково-технічного прогресу та генерації знань широко обговорюються в науковому світі, цим проблемам присвячені багаточисленні наукові роботи вітчизняних учених. Наукова база у площині модернізаційного розвитку економіки та формування економіки знань, наявні теоретичні та практичні розробки є достатньо глибокими, включаючи широке поле різнобічних проблем структурного, функціонально-галузевого, організаційного та управлінського характеру. Віддаючи належне наявним науково-прикладним розробкам, існує потреба у проведенні досліджень стосовно оновлених і прогресивних напрямів економічного розвитку з урахуванням сучасних тенденцій, викликів і ризиків, а саме: модернізаційних процесів та модернізаційного потенціалу на основі генерації знань і його задіяння у практику в плані осучаснення і забезпечення ефективності економічного розвитку та формування економіки знань.

Аналіз опублікованих наукових робіт із цієї проблеми дає підстави говорити про недостатнє системне розкриття окремих питань щодо формування економіки знань як базової основи її модернізації. Це, насамперед, науково-методичне забезпечення розвитку та використання модернізаційного потенціалу, генерування наукових досліджень стосовно формування знаннєвої економіки, акумуляція та освоєння творчого та інтелектуального потенціалів, володіння та стимулювання інтелектуальної власності, а також перетворення її результатів у форму закінченого модернізаційного продукту.

Актуальність цього дослідження, недостатня розробка методологічних підходів до сучасної модернізації та формування економіки знань, а також практична значущість цих процесів зумовили доцільність цього дослідження.

Метою статті є обґрунтування формування економіки знань у контексті модернізаційного поступу на основі генерації знань і становлення знаннєвої економіки.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення стабільного економічного зростання в нових умовах господарювання при нездатності директивних засобів та неієвості і неоптимальності економічних реформ потребує прискорення розвитку і впровадження у практику функціонування господарських систем на оновленій основі за рахунок активізації використання модернізаційного потенціалу, сформованого на прогресивних і проривних знаннях, інтелектуальному та творчому процесі.

Така тенденція все більше посилюється у зв'язку зі зростанням у країні масштабів суспільно-політичних та військово-економічних загроз українському державотворенню, невизначеністю та нестабільністю зовнішнього середовища, неефективністю регулятивних процесів, безсистемністю впроваджуваних економічних реформ, як викликів і загроз сучасного періоду. Тому необхідним є адаптація економіки до зовнішніх умов, що неминуче пов'язано з її регенерацією на основі розбудови модернізаційного потенціалу та його складових: наукового, кадрового інтелектуального, творчого, інституційного, інформаційного, а також базових його основ (інвестиційного та інноваційного), оптимізації модернізаційних процесів у провідних секторах економіки.

Модернізація загалом є процесом часткового чи повного оновлення, осучаснення економіки з метою їх прискореного розвитку. У виробничій сфері – це удосконалення технологічних процесів, розроблення і впровадження нового обладнання, матеріалів, способів і методів, оптимізація всіх виробничих процесів згідно із сучасними вимогами на основі комплексного і повного використання наявного модернізаційного потенціалу. Модернізаційний потенціал являє собою сукупність наявних мобілізованих та потенційно можливих ресурсів, спрямованих на системне оновлення економіки згідно із сучасними вимогами при узгодженій діяльності основних складових компонентів: наукового, кадрового, організаційного, інформаційного, технічного, технологічного, а також механізму їх використання у сфері наукомістких виробничих процесів, нових видів

продукції та нових послуг, як основи формування нової інноваційної моделі розвитку української економіки, підвищення конкурентоспроможності та рівня життя населення.

Модернізація є складовою частиною нового етапу економічних реформ, основою формування нової інноваційної моделі розвитку української економіки, підвищення конкурентоспроможності та рівня життя населення. Модернізаційний потенціал є опорним каркасом оновленого розвитку країни та її регіонів, на якому базується система суспільних відносин і зв'язків, генерується система науки і знання. Ключовим чинником і складником потенціалу модернізації є інтелект та його суспільний, колективний, індивідуальний прояв, який у процесі перетворень переходить з творчого пошуку в матеріальну цінність. Варто засвідчити, що результативність, інтенсивність та ефективність модернізаційних процесів залежить від новаторської колективної та індивідуальної спроможності, потужності та генерації наукових і практичних знань, формування знанневої економіки.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку за умов зростання процесів глобалізації та регіоналізації перехід до економіки знань є очевидною необхідністю для будь-якої економіки, що хоче залишатись ефективною та конкурентною на світовому ринку. Якщо не включати значний науковий компонент у процеси економічної діяльності, то жодна така країна й економіка не буде здатною досягти необхідного економічного зростання та розвитку, а отже, й не буде здатною забезпечити високі життєві стандарти для свого населення. Таким чином, економіка знань, що є економікою, безпосередньо заснованою на виробництві, розповсюдженні та використанні знань та інформації, науки та технологій, повинна зосереджувати та формулювати свою виробничу політику на таких напрямках та таким чином, аби отримати максимальні переваги від економічної діяльності та забезпечити найвищі життєві стандарти для свого населення за рахунок підвищення інвестицій у високотехнологічні галузі, розширення модернізаційних процесів, підтримки зростання високотехнологічного виробництва та підготовки більш висококваліфікованих кадрів, разом із забезпеченням поєднаних з цим виробничих переваг.

Вже тривалий час знання є важливим фактором забезпечення економічного зростання, однак саме на сучасному етапі розвитку особливого значення та важливості набувають зусилля, спрямовані на безпосереднє включення знань та нових технологій у панівні економічні теорії та моделі. Поступовий перехід до економіки знань є відображенням більш повного визнання ролі знань та технологій у процесі економічного зростання; в той час як саме знання, яке втілюється в індивідах як «людський капітал», завжди було центральним компонентом економічного розвитку та, насамперед, економічної конкурентоспроможності. Нині концепція знань вже вийшла за межі суто концепції інформації, що загалом є «know-what» та «know-why» («знати що» та «знати чому») компонентом знань. У сучасних реаліях ця концепція представляє такий тип знань, який найбільше наближається до того, щоб стати ринковим продуктом або економічним ресурсом, який безпосередньо інкорпорований у функції економічного виробництва.

Водночас, коли знання стає важливим та цінним продуктом, можемо спостерігати зміни та трансформації в основних принципах конкурентоспроможності та економічної ефективності у контексті того, що жоден продукт сьогодення вже не буде здатен успішно конкурувати на світовому ринку, якщо в нього не буде вкладено знанневий компонент. Тому знання і стають на сучасному етапі своєрідним рушієм високої продуктивності та економічного росту, що незмінно приводить до необхідності визнання нової важливої ролі інформації, технологій та навчання (пізнання) у контексті економічної продуктивності. Отже, подальше та зростаюче інвестування у дослідження та розвиток (R&D), освіти та підготовку кадрів, а також у нові організаційно-управлінські структури стає все більш важливим фактором забезпечення успішного економічного розвитку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Економіка знань має свої властивості, які досить часто характеризуються дуже специфічними ознаками в порівнянні з традиційною економікою, що зумовлює необхідність їх врахування при переході до знаннєвої економіки. Серед таких специфічних характеристик можна виокремити такі положення:

- економіка знань не сприяє дефіциту, а навпаки є ознакою достатку; на відміну від більшості ресурсів, що виснажуються у процесі використання, інформація та знання можуть легко розповсюджуватись та фактично зростати у процесі ефективного їх застосування;

- продукти та послуги з включеним знаннєвим компонентом мають вищу ціну в порівнянні з подібними матеріальними цінностями, в яких низька питома вага знаннєвого навантаження;

- ціна та вартість у контексті економічних знань значним чином залежать від конкретного контексту, адже та сама інформація та знання можуть мати абсолютно різну цінність для різних людей і в різний час.

Формування економіки знань завжди приводить до суттєвого впливу на практично всі аспекти та сфери суспільної діяльності, а тому являє собою дуже складний процес. Він потребує нових умінь, докорінно змінює умови праці та життя, впливаючи на ситуацію з нерівністю між різними групами населення. Генерація та асиміляція нових знань стає джерелом забезпечення позитивної модернізаційної динаміки, підвищення економічної ефективності, а здатність створювати, розповсюджувати та раціонально користуватись знаннями й інформацією набуває виключно важливого значення для конкурентоспроможності економіки та для забезпечення вищих стандартів життя.

Для отримання конкурентних переваг в економіці знань необхідно забезпечувати наявність якісних характеристик по всьому спектру детермінант, які формують необхідне середовище для успішної конкуренції, а саме: принципові умови та конкретні фактори, які необхідні для успішної конкуренції в межах конкретної галузі; умови попиту, які відображають наявний попит у межах локального ринку продуктів чи послуг, що їх пропонує конкретна галузь; ефективна взаємодія та поєднання з допоміжними галузями, які можуть існувати або бути відсутніми у країні чи регіоні, але за наявності, здатні значно посилювати конкурентну спроможність на міжнародному ринку; розробка стратегії з урахуванням структури та наявних конкурентів, процесів модернізації, а також проведення ефективного оцінювання характеру конкурентної боротьби на місцевому ринку.

Кожна з цих детермінант впливає на іншу, проте забезпечення конкурентної переваги на основі лише однієї або максимум двох детермінант не дасть можливості сформувати конкурентні переваги для всієї галузі, тому необхідним є саме взаємодія переваг на основі всіх детермінант, що приведе до найбільш успішного результату та сприятиме створенню позитивного конкурентного середовища. Існуюча практика розвитку та функціонування ефективних економічних систем у високорозвинених країнах світу яскраво свідчить про те, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності можливе лише на модернізаційній основі, як результаті отриманих переваг у виробничих технологіях, управлінні та організації просування продукції на ринку.

Перетворення технологічного характеру підвищують відносну граничну продуктивність капіталу за допомогою освіти та навчання трудових ресурсів, інвестицій у дослідження та розвиток, а також через створення нових організаційно-управлінських структур та нових форм організації праці. Основним фактором найбільш швидкого зростання продуктивності завжди був людський капітал, а отже, розширення інвестицій у знання та нові можливості і вміння характеризуються саме підвищеними доходами у майбутньому. Таким чином, такий висновок приводить до необхідності удосконалення чи модифікації неокласичних моделей рівноваги, які розроблялись для сфер виробництва, обміну та ви-

користання продукції і товарів, з тією метою, щоб належним чином на сучасному етапі інкорпорувати у цей процес аспекти виробництва, обміну та використання знань.

Враховуючи те, що економіка знань приділяє значну увагу розповсюдженню та використанню інформації та новацій у поєднанні з їх генерацією, детермінанти успіху національної економіки все більше ґрунтуються на ефективності збору та використанні відповідних необхідних знань. Стратегічні ноу-хау та вміння розробляються інтерактивно, а обмін ними відбувається в межах відповідних груп та мереж, де важливим також стає аспект “know-who” («знати хто»). Таким чином, економіка стає ієрархією мереж, чий розвиток забезпечується прискоренням темпу здійснення перетворень та темпу пізнання, а отже, в кінцевому результаті виникає мережеве суспільство – суспільство на основі соціальних мереж, де можливості та здатність отримати доступ до знань та відносин, заснованих на пізнанні, визначає соціально-економічний статус індивідів.

Такий мережевий фактор економіки знань є результатом змін у лінійній моделі інновацій як основи модернізації, де традиційна теорія стверджувала, що інновації – це процес відкриття нового, який у подальшому розвивається шляхом фіксованої та лінійної послідовності відповідних етапів. Інновація розпочинається з нового наукового дослідження, послідовно проходить через етапи розвитку продукту, виробництва та маркетингу і завершується успішною реалізацією та використанням нових продуктів, процесів чи послуг: дослідження – розвиток – виробництво – маркетинг.

Інноваційні ідеї, виходячи з різних джерел і включаючи нові виробничі потужності та визначення потреб ринку, сприяють тому, що інновації можуть набирати різноманітних форм, як, наприклад, поступове вдосконалення існуючої продукції, застосування існуючих технологій в умовах нових ринків або використання нових технологій для забезпечення потреб наявного ринку. Тому цей процес не можна більше розглядати як виключно лінійний (рис.).

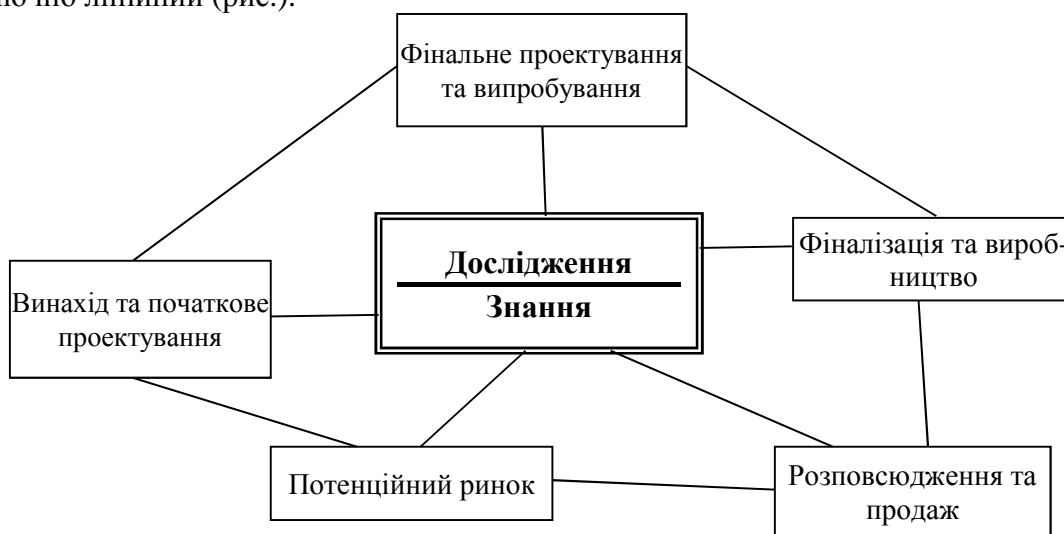

Рис. Еволюція лінійної моделі інновації

Інновація потребує широкої комунікації між різними учасниками: підприємствами, компаніями, лабораторіями, освітніми установами та споживачами, а також взаємодії між наукою, технічними спеціалістами, командами по розвитку продукції, виробничою сферою та маркетингом. Таким чином, у межах економіки знань практично постійно ведеться пошук сполучних елементів з метою просування взаємного інтерактивного пізнання, а для зовнішніх партнерів та мереж – забезпечення додаткових активів. Такі відносини допомагають господарюючим суб’єктам розподіляти витрати та ризики, пов’язані з інноваційною діяльністю, серед ширшого кола організацій, а також сприяють отриманню доступу до результатів нових досліджень, ключових технологічних

компонентів нових продуктів і процесів та надають можливість спільного використання активів у процесі виробництва, маркетингу та розподілу.

Отже, при розробці нових продуктів та процесів підприємства вирішують, яку саме діяльність вони здійснюватимуть самостійно, а яку у співробітництві з іншими фірмами, у співпраці з університетами і дослідними установами та за підтримки з боку уряду. Отже, інноваційна діяльність є результатом багатопланових взаємодій багатьох гравців та інституцій, які сукупно й формують те, що має назву національної інноваційної чи модернізаційної системи. Дедалі такі системи розширюються за межі суто національних кордонів та стають міжнародними, і за своєю суттю вони поєднують потоки інформації та стосунки, які виникають між галузями, урядовими структурами та науковими закладами у процесі розвитку науки і техніки.

Будь-яка взаємодія в межах такої системи чинить вплив на інноваційні досягнення компаній та економік, а ключову роль у цьому процесі відіграє здатність системи ефективно поширювати і розповсюджувати знання, а також її можливості у забезпеченні своєчасного доступу інноваторів до відповідних запасів знань. Таким чином, новим ключем до економічної ефективності тепер стають зусилля по виявленню ефективних шляхів розповсюдження знань та інновацій у межах економічної системи.

Ці процеси безпосередньо пов'язані із постійно зростаючим попитом ринку праці на більш кваліфікованих працівників, які, відповідно, отримують переваги у вищому розмірі заробітної плати. В контексті переходу багатьох країн від індустріальних до постіндустріальних знанневих економік, продуктивність та економічне зростання в таких умовах в основному визначається саме темпами технічного прогресу та обсягами накопичених знань. Тому все більшої важливості набувають мережі та системи, які здатні ефективно поширювати знання та інформацію, а наукоємні та високотехнологічні сегменти економіки стають найбільш динамічними з погляду забезпечення модернізації та підвищення продуктивності й зростання зайнятості, призводячи до зростаючої потреби у кваліфікованих кадрах. Виходячи з цього навчання та професійна підготовка стають основними факторами у плані реалізації виробничого потенціалу нових технологій та забезпечення довготривалого економічного зростання.

У форматі переходу до економіки знань разом з підготовкою кадрів важливого значення набуває й державна політика стосовно розвитку науки і техніки, промисловості та освіти. В таких умовах з'являються нові пріоритети, серед яких варто виділити такі:

- прискорене поширення знань: підтримка інноваційної діяльності повинні бути переведені зі сфери науково-технологічних проектів, орієнтованих на кінцеву мету, на програми, орієнтовані на якнайширше поширення результатів. Така робота передбачає створення необхідних умов для ефективної співпраці університетів, промисловості та уряду, спрямованої на поширення нових технологій на широкий спектр секторів економіки та підприємств, а також на сприяння розвитку інформаційної інфраструктури;

- підвищення якісного рівня людського потенціалу через політику заохочення та сприяння більш широкому доступу до кваліфікацій та професійних навичок, а також забезпечення можливості їх вивчення та освоєння працівниками. Для цього необхідна широкомасштабна державна освіта поряд із забезпеченням стимулів для компаній та індивідуумів залучатись до неперервного і постійного навчання та здобуття знань протягом всього життєвого шляху. Це дасть можливість забезпечити капіталізацію наявного трудового потенціалу відповідно до потреб ринку у кваліфікованому персоналі;

- підтримка організаційних трансформацій та модернізацій через перетворення технологічних змін у високу продуктивність праці. Запуск таких організаційних перетворень на рівні підприємств повинен мати на меті підвищення гнучкості процесів, насамперед тих, що стосуються умов праці, розширення взаємодії в межах існуючих мереж, забезпечення полікваліфікації трудових ресурсів, а також необхідну децентралізацію.

Враховуючи вищевикладені підходи, можна констатувати, що забезпечення успішного переходу до економіки знань завдяки ефективним модернізаційним процесам повинне включати такі елементи: довгострокові інвестиції в освіту; нарощування та розвиток інноваційної складової; модернізацію інформаційної інфраструктури та створення сприятливого економічного середовища.

У новій економіці, заснованій на знаннях, економічне зростання більшою мірою залежить від ефективних інвестицій у знання, що стає головним чинником нарощування виробничих потенціалів та потужностей, на відміну від традиційних факторів виробничого процесу. Тобто саме знання в цьому випадку забезпечує підвищення доходів та акумулювання інших типів інвестицій. Коли ж знання стає головним фактором розвитку, людський капітал та професійні навички починають відігравати вирішальну роль, оскільки вони є тим ключовим елементом, який забезпечує створення нових знань та їх подальше розповсюдження й асиміляцію у широкому спектрі виробничої та комерційної діяльності, а також у суспільному розвитку.

Найбільш характерною ознакою сучасного поступу до знанневої економіки є передусім темпи продукування та розповсюдження знань, оскільки за останній час у світі відбулись фундаментальні зміни у природі створення знань, їх накопичення та розповсюдження, що призвело не лише до чисто технічних чи економічних наслідків. Ці наслідки можна стисло звести до таких тенденцій: суттєвий вплив нових технологій на процес продукування, акумулювання та розповсюдження знань, а отже, на економічне зростання; значна інтенсифікація у створенні, розповсюдженні та впровадженні технологічних, організаційних та інституціональних інновацій; широкомасштабний вплив цих процесів на практично всі аспекти суспільного життя.

Нові технології та їхнє успішне застосування завжди мали важливий вплив на економіку та суспільство. На сучасному етапі розвитку виділяють три нові ключові технології, що мають забезпечити успішний перехід до економіки знань: першою є сфера інформаційних та комунікаційних технологій, яка почала виходити на передові позиції ще у 80-х роках ХХ століття. Пізніше свій значний потенціал та широкий вплив на багато сегментів економіки та соціального життя продемонстрували біотехнології. Третьою ж ключовою технологією ХХІ століття визнано нанотехнології. Всім їм властиві революційні характеристики, оскільки так звана «ключова технологія» визначається як така, що сама дає поштовх розвитку багатьом новим похідним технологіям та кардинально впливає на існуючі виробничі й технологічні процеси. Згадані три технології мають «горизонтальний» вплив на багато галузей з важливими наслідками для всього суспільно господарського комплексу та слугують каталізатором радикального технологічного прогресу, призводячи не лише до суттєвих перетворень у виробничих інноваційних процесах, але й до значних позитивних змін у суспільстві. Водночас ці технології також мають стратегічний вплив на розробку нових продуктів, процесів та на створення нових робочих місць.

Дійсно, сучасні технології вже нині відіграють ключову роль як базовий засіб для збору, зберігання та розповсюдження кодифікованої інформації. Вони практично вивільняють комунікацію між людьми та обмін знаннями від часових та просторових обмежень, таким чином підвищуючи ефективність продукування знань та прискорюючи процес їх накопичення. Біотехнології та нанотехнології також здійснюють суттєвий «горизонтальний» вплив фактично на всі галузі господарства, оскільки завдяки їм народжуються нові технології, які інкорпоровані у широкий спектр продуктів та процесів, як, наприклад, наноімпровідування тощо. Загальна тенденція розвитку цих трьох ключових технологій свідчить про те, що вони все тісніше взаємодіють одна з одною, створюючи нові сфери діяльності та нові прикладні методи, як, наприклад, біоінформатика

(коли інформаційні технології надають інструменти для аналізу генетичного коду) або нанобіотехнології.

Зростаюче використання цих ключових технологій суттєво змінює поняття інноваційного процесу та модернізаційного поступу, адже інноваційна діяльність розглядається не лише як здатність знаходити та відкривати нові технологічні принципи, а, скоріше, як здатність систематично використовувати результати нових поєднань і комбінацій у межах вже існуючого запасу знань. Тому критично важливим стає доступ до передових знань, що дає можливість учасникам інноваційного процесу долучатись до результатів роботи інших інноваторів.

В умовах знанневої економіки самі знання та технологічні системи еволюціонують у напрямку більш складної соціально розподіленої структури виробництва знань. Попередня система базувалась, головним чином, на простому поєднанні необхідного пізнання (навчання) та генерування знань з виробничими та споживчими процесами, де мотивація до дії забезпечувалась не бажанням здобути нові знання, а прагненням до виробництва та ефективного використання його результатів. В умовах економіки знань ця дихотомія практично зникає, а натомість з'являється значна кількість різноманітних навчальних організацій, головною та чітко вираженою метою яких стає продукування та поглинання знань.

Очевидно, що поява економіки знань свідчить про значно більше, ніж просто інтенсифікацію продукування технологічних інновацій у певних галузях чи секторах економіки. Суттєві зміни відбуваються практично у всіх сферах діяльності під впливом всеохоплюючої дії нових ключових технологій. Технологічні інновації та модифікації проникають та захоплюють всі сектори економіки, викликаючи зміни не лише технологічного характеру, а й зрушення, що призводять до фундаментальних інституційних та організаційних нововведень за допомогою перетворення принципів, які визначають діяльність інституцій та ринків у контексті появи нових можливостей, наданих обміном та ефективним використанням знань. Управління знаннями стає важливим компонентом корпоративного стратегічного менеджменту, активізуючи зв'язки між маркетингом, науковими дослідженнями та виробництвом, та модифікуючи засади діяльності організацій і підприємств.

Так, процес поширення протягом 1990-х років заходів із захисту інтелектуальної власності на нових учасників та на нові види знань став сам по собі кардинальною інституційною інновацією, оскільки це зробило інвестиції у нові високотехнологічні продукти та компанії набагато більш привабливими. В деяких країнах це сприяло та навіть стимулювало розвиток сфери розробки програмного забезпечення, біотехнологій, ринку високотехнологічних акцій, а також безпосередньо вплинуло на створення багатьох стартапів науковими дослідниками. Наприклад, розвиток ефективного ринку венчурного капіталу у США, що надає додаткові ресурси для інвестицій у створення та акумулювання знань, став визначною інституційною інновацією цього періоду, що продемонструвало більшу готовність приватного фінансового сектору до інвестування у нову знанневу діяльність.

Визнаючи той факт, що перехід до економіки знань має не лише багато технологічних, економічних та інституційних вимірів, але й здійснює суттєвий вплив на майже всі аспекти суспільного життя, будучи досить складним та багатогранним процесом, стає цілком очевидним той факт, що такий перехід потребує нових компетенцій та вмінь, адже він серйозно змінює умови праці та життя і впливає на посилення нерівностей між різними групами населення. Критично важливою стає необхідність отримання високоосвічених людських ресурсів, тому інформаційні технології якраз і надають величезний потенціал для доступу до конкурентних знань. Однак значні локальні розбіжності щодо можливостей та вмінь долучатись, аналізувати та використовувати знання все ще наяв-

ні в сучасних реаліях. Нові технології, очевидно, забезпечують ефективне економічне зростання тільки тоді, коли вони поєднані або доповнені довготривалою наявністю висококваліфікованих кадрів, і йдеться не лише про науковців та інженерів, але й про компетентних робітників. Все це має свій вплив на функціонування ринків праці, на системи освіти та професійної підготовки, а тому недостатні інвестиції у людські ресурси часто стають тим обмежувальним фактором, який не дає можливості здійснювати ефективні інновації та модернізаційну діяльність і забезпечити економічний успіх.

Розширення ж інвестування у людський капітал, безперечно, має виходити за традиційні рамки підвищення кваліфікації або накопичення навичок та вмінь, тому що стратегія освіти та професійної підготовки має робити наголос на конкретних формах знання та нових комбінаціях нематеріальних активів, на новій майстерності та компетентності. Дуже важливими характеристиками в цьому плані стають так звані цифрові знання, соціальні та управлінські вміння, якісні розумові здібності та креативність.

Інновації із застосуванням нових комбінацій вже існуючих та нових знань стають основним результатом процесу продукування знань сектором бізнесу. В процесі генерування та розробки інновацій компанії та підприємства не лише залучаються до виробництва нових технологічних знань, але й також здійснюють відповідну наукову, систематизуючу, організаційну, фінансову та комерційну діяльність. Сучасне розуміння інноваційного процесу, як одного зі способів створення та поглинання знань, в умовах економіки знань базується, насамперед, на інтерактивній моделі розвитку інновацій, яка робить наголос на різних типах знань та їх взаємодії заради появи інновацій. Інтерактивна модель інноваційного процесу має у своїй основі взаємодію та розповсюдження різних потоків знань, постійне взаємопроникнення та зворотний зв'язок між ними, взаємодоповнення різних видів досліджень, зовнішню реакцію на наукову, технологічну та організаційну діяльність. По суті, центральною ідеєю сучасної інноваційної теорії є той факт, що не існує єдиного джерела наукових та технологічних знань, а натомість – це постійні взаємозалежності та взаємодія між інституціями, що продукують знання.

Рівень розвитку та динаміка сектору досліджень та розвитку (R&D) бізнесової сфери є відображенням здатності компаній продукувати, успішно використовувати та поглинати знання з інших секторів заради появи інновацій, орієнтованих на збільшення прибутковості. Таким чином, діяльність R&D бізнес-сектору фактично демонструє рівень інвестицій цього сектору у процес створення знань та їх перейняття від інших фірм та інституцій. У кінцевому результаті, інновації на виході якраз і створюють та стимулюють конкурентну спроможність, нові робочі місця та забезпечують необхідну поступальну динаміку економіки знань.

Підтвердивши важливість інновацій та модернізаційних процесів, нових технологій для зростання продуктивності праці та забезпечення довгострокового економічного зростання, необхідно визначити адекватні індикатори, які б могли охопити результати впливу технологічного прогресу на економіку та зайнятість населення. Оцінювання рівня доходності діяльності R&D може бути досить складним процесом саме в секторі послуг, де дуже складно вимірювати продуктивність, проте тут можна застосувати регресивний аналіз саме для оцінки доходів від R&D діяльності в контексті загальної оцінки зростання продуктивності. Очевидно, що знання не є традиційним економічним базовим показником, як, наприклад, сталь чи затрати праці, а саме такі традиційні показники при введенні їх у загальний обсяг економічних ресурсів забезпечують зростання економіки згідно із загальними тенденціями виробничої функції. Нові ж знання, на відміну від цього, здійснюють вплив на економічну діяльність шляхом зміни самих базових тенденцій, адже вони забезпечують появу таких продуктів та процесів, чи їх категорій, які до цього були просто недоступними. Хоча нові знання й будуть загалом

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

підвищувати потенційну економічну результативність, кількісні та якісні характеристики впливу цих знань не будуть відомі заздалегідь. Тому методи оцінювання ефекту «одиниці» знань на економічну ефективність практично відсутні.

Знання, на протигагу звичайним товарам, не мають граничного або фіксованого потенціалу – залежно від ефективності праці, конкуренції та інших економічних обставин певна нова ідея може призвести до масштабних змін, невеликих змін, або ж не викликати жодних змін взагалі. Очевидно, збільшення обсягу ресурсів, які виділяються на створення знань, цілком імовірно наростить економічний потенціал, але одразу важко оцінити, яким чином та до якого рівня це відбудеться. Також досить важко стабілізувати ціну знань за допомогою методу проб і помилок у контексті багаторазових транзакцій на ринку, адже за умови несформованості ринків знань буде відсутня системна інформація ціноутворення, яка необхідна для розгляду конкретних транзакцій, пов'язаних зі знаннями, через призму сукупних показників, традиційних для економічної статистики. Таким чином, у процесі обміну знаннями покупець повинен визначити рівень цінності нової інформації, не знаючи точно, наскільки потенційно успішний продукт він купує, а створення нових знань не обов'язково доповнюють вже існуючий запас економічно перспективних знань, оскільки цей процес може старі знання зробити взагалі непридатними для використання.

Проблеми при виробленні нових індикаторів вже самі по собі є показником унікального характеру економіки знань, адже для більш повного розуміння процесів такої економіки необхідні нові економічні концепції та мірила, які б дали можливість відслідковувати цей феномен, не обмежуючись рамками звичайних ринкових транзакцій. Узагальнюючи, можна сказати, що для економіки знань необхідно розробити удосконалені індикатори для таких характеристик:

- оцінка базових даних для аналізу, пов'язаного зі знаннями;
- оцінка існуючих запасів та постійних потоків-перетікань знань;
- оцінка результативності використання знань;
- оцінка ефективності знанневих мереж;
- оцінка успішності знань, отриманих через пізнання/навчання.

З цією метою варто передусім зосередитись на продовженні роботи в напрямку удосконалення, розширення та виявлення нових комбінацій вже існуючих індикаторів знання, що стосуються витрат на дослідження та розвиток (R&D) та дослідницький персонал, насамперед для того, щоб більш чітко уявляти роль досліджень та інноваційної діяльності. Однак варто пам'ятати про необхідність того, щоб індикатори економіки знань не обмежувались лише вихідними даними щодо знань, але й враховували обсяги існуючих знань та їх потоки, рівень дохідності від інвестицій у знання та функціональну систему мереж розповсюдження знань. Крім цього, важлива роль навчання та підготовки кадрів у контексті переходу до економіки знань вимагає розробки нових удосконалених індикаторів і щодо людського капіталу, підготовки кадрів та умов праці. Потенційні напрямки подальшої розробки ефективних індикаторів економіки знань можуть включати такі сфери:

- **запаси та потоки знань**; для оцінки обсягів наявних знань через витрати на R&D, включно з більш масштабними індикаторами щодо результатів отримання та використання різних типів технологій, насамперед інформаційно-комунікаційних технологій, у конкретній галузі;

- **рівень дохідності інвестицій у знання**; для оцінки результативності використання знань та успішності економіки знань (дохідність приватних та соціальних інвестицій від сфери досліджень та розвитку (R&D)). Тут одним із складних завдань є розробка адекватних індикаторів та методологій для масштабування впливу технологій на продуктивність праці та економічне зростання;

- *мережі знань*; ключовим індикатором тут має бути здатність до розповсюдження знань разом з іншими характеристиками інноваційних систем для більш чіткого опису інноваційних процесів та взаємодії між різними компаніями та підприємствами, з одного боку, та інституційними гравцями в умовах економіки знань – з іншого;

- *знання та пізнання/навчання*; вимір рівня дохідності приватних та соціальних інвестицій у сферу освіти та підготовки кадрів, що має сприяти розробленню засобів удосконалення пізнавальних здібностей індивідуумів та компаній. Водночас, базові індикатори ефективності діяльності компаній щодо забезпечення потреб у людських ресурсах, створенні нових робочих місць та професійної мобільності сприятимуть кращій гармонізації попиту та пропозиції кваліфікованих кадрів на ринку праці.

Важливим моментом формування економіки знань, як базової основи модернізації економіки, є створення інтегрованого комплексу трансферту знань, основними напрямками діяльності якого мають стати:

- виявлення проблем, які є перешкодою на шляху динамічного економічного розвитку;
- визначення пріоритетів модернізаційної діяльності;
- формування комплексних цільових програм інноваційно-модернізаційного типу та їх інвестиційного забезпечення.

Такий науковий центр у просторових координатах країни – Інтегрований комплекс трансферту знань, слугуватиме основою створення формувань корпоративного типу, здатних до освоєння нових знань та здійснення прогресивних модернізаційних процесів, а також до створення нових поколінь техніки і технологій, забезпечуючи країні достойне місце на світовій арені.

Висновки. Формування економіки знань є запорукою розбудови модернізаційного потенціалу, впровадження системи оптимальних цілеспрямованих інвестиційних процесів у всіх сферах господарської діяльності для оновлення й осучаснення виробництва шляхом удосконалення та подальшого розвитку наукомістких технологій у контексті створення нової продукції і послуг згідно із сучасними вимогами. Результативність процесів модернізації, їх інтенсивність та ефективність залежить від новаторської спроможності певних соціальних груп, від масштабів і потужності просторового інвестиційно-модернізаційного потенціалу. Елементами новаторської спроможності є: креативна налаштованість соціуму на широке запровадження нововведень; рівень інтелектуального потенціалу; рівень ресурсного забезпечення новаторства, розроблення та впровадження нововведень, надання імпульсу модернізаційному піднесенню на основі накопичених знань.

Економіка знань, що формується на основі діяльності науково-технічних та вузівських центрів, які мають взаємозалежний і взаємообумовлений характер, створює сприятливе середовище для підготовки і концентрації висококваліфікованого потенціалу, продукування ідей, їх практичної затребуваності і реалізації, як фундаторів модернізаційної динаміки. Знаннева економіка та модернізаційні процеси, розроблення та використання яких базується на прикладному інструментарії і модельних рішеннях економіки знань, що охоплюють усі сторони суспільного життя, є рушієм соціально-економічного розвитку, фундаментальним фактором його стабільності, основою формування нової інноваційної моделі розвитку української економіки, підвищення конкурентоспроможності та рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. *Модернізація України* – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента до Верховної Ради. – К., 2011. – 416 с.
2. *Гець В. М.* Модернізація в системі «суспільство-держава-економіка» / В. М. Гець // Журнал європейської економіки. – 2014. – Т. 13, № 33. – С. 221–235.
3. *Інноваційна Україна 2020: національна доповідь* / за ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. DAVID, P. and D. FORAY (1995). Accessing and Expanding the Science and Technology Knowledge Base, *STI Review*, No. 16, OECD, Paris.
5. OECD (1996), *Transitions to Learning Economies and Societies*, Paris.
6. EUR 20025 (2003). *Third European Report on Science & Technology Indicators*, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
7. STEHR, N. (2005). *Knowledge Politics: Governing the Consequences of Science and Technology*, Paradigm Publishers.
8. DAHLMAN, C.J., CHEN, D.H. (2005). *The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Operations*, The World Bank, Washington DC.
9. European Commission. (2002). *Towards a knowledge-based Europe – The European Union and the information society*.

References

1. *Modernizatsiia Ukrainy – nash stratehichnyi vybir: Shchorichne Poslannia Prezydenta do Verkhovnoi Rady [Modernization of Ukraine – our strategic choice: Annual Address of the President to the Verkhovna Rada]* (2011). Kyiv (in Ukrainian).
2. Heiets, V.M. (2014). Modernizatsiia v systemi “suspilstvo-derzhava-ekonomika” [Modernization in the system of “society-state-economy”]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – European Economy Magazine*, vol. 13, № 33, pp. 221–235 (in Ukrainian).
3. Heiets, V.M. (ed.) et al. (2015). *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid [Innovative Ukraine 2020: national report]*. Kyiv (in Ukrainian).
4. DAVID, P. and D. FORAY (1995). Accessing and Expanding the Science and Technology Knowledge Base, *STI Review*, No. 16, OECD, Paris.
5. OECD (1996). *Transitions to Learning Economies and Societies*, Paris.
6. EUR 20025 (2003). *Third European Report on Science & Technology Indicators*, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
7. STEHR, N. (2005). *Knowledge Politics: Governing the Consequences of Science and Technology*, Paradigm Publishers.
8. DAHLMAN, C.J., CHEN, D.H. (2005). *The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Operations*, The World Bank, Washington DC.
9. European Commission. (2002). *Towards a knowledge-based Europe - The European Union and the information society*.

Пепа Тарас Вадимович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Пепа Тарас Вадимович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Peпа Taras – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: SPovna@bigmir.net

УДК [005.336.4+331.522.4]:330.1

*Максим Демченко, Микола Верещун***ТОВАРНИЙ ІМПОРТ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2011-2015 рр.:
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ***Максим Демченко, Николай Верещун***ТОВАРНИЙ ИМПОРТ УКРАИНЫ ЗА ПЕРИОД 2011-2015 гг.:
ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТЫ***Maksym Demchenko, Mykola Veretsun***MERCHANDISE IMPORTS TO UKRAINE
FOR THE PERIOD 2011-2015: TRENDS AND PRIORITIES**

Проведено аналіз товарного імпорту України за період 2011–2015 рр. Отримані дані підтверджують, що поставки товарів до України із країн Європи, особливо таких, як Німеччина, Польща, Італія, Франція, Норвегія, Велика Британія, Литва, Словаччина, Чехія, Нідерланди, Швейцарія та Іспанія, починаючи з 2013 р. значно переважають поставки з країн СНД. Динаміка тренда поставок товарів до країн Європи в еквіваленті національної валюти і на відміну від валютного тренда є позитивною, що підтверджує збільшення євроспрямованості української економіки.

Ключові слова: товарний імпорт; товарні поставки; платіжний баланс; країни Європи; країни СНД; валютний тренд.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 8.

Проведен анализ товарного импорта Украины за период 2011–2015 гг. Полученные данные подтверждают, что поставки товаров в Украину из стран Европы, особенно таких, как Германия, Польша, Италия, Франция, Норвегия, Великобритания, Литва, Словакия, Чехия, Нидерланды, Швейцария и Испания, начиная с 2013 г. значительно превосходят поставки из стран СНГ. Динамика тренда поставок товаров в страны Европы в эквиваленте национальной валюты и в отличие от валютного тренда является положительной, что подтверждает увеличение евроориентированности украинской экономики.

Ключевые слова: товарный импорт; товарные поставки; платежный баланс; страны Европы; страны СНГ; валютный тренд.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 8.

The author analyzes the merchandise imports of Ukraine for the period 2011–2015. These data confirm that the delivery of goods from Europe to Ukraine, in particular such as: Germany, Poland, Italy, France, Norway, United Kingdom, Lithuania, Slovakia, the Czech Republic, the Netherlands, Switzerland and Spain, since 2013 significantly prevail over supplies from the CIS. The dynamics of the trend of deliveries of goods from Europe in terms of the national currency and in contrast to the currency trend is positive, which confirms the increase in Euro focus of Ukrainian economy.

Key words: merchandise imports; product delivery; payment balance; European countries; CIS countries; currency trend.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 8.

JEL Classification: F19

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української економіки питання географічної структури товарного імпорту, пріоритети партнерства, в тому числі європейського, є не тільки надзвичайно актуальними напрямками наукових досліджень, але й життєво необхідною складовою збереження нашої держави. В цьому контексті актуальними є проблема повноцінної інтеграції української економіки у глобальне економічне середовище і питання зменшення імпортозалежності, а також підвищення ефективності співпраці у контексті торговельних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу товарних імпорتنних поставок в Україну, їх географічній структурі присвячено багато досліджень і публікацій вітчизняних та закордонних науковців, таких як Р. Джуччі [1], Н. Кухарська [2], Т. Мельник [3], В. Мовчан [1], К. Пугачевська [3], М. Риженков [1], Л. Созанський [4], Н. Татарин [4], О. Шевчук [4] та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але, на наш погляд, є необхідність узагальнення статистичних даних за період 2011–2015 рр. та побудова на цій основі п'ятирічних трендів, що будуть відображати зміну пріоритетів України щодо закупівлі товарів за географічною структурою імпорту. Це дасть можливість визначити тенденції, які були притаманні до окупації української території північним сусідом, і прослідкувати зміни в товарному імпорті України за останні два звітні роки (2014–2015). Крім цього, майже відсутнє в науковій літературі порівняння трендів українсько-

го товарного імпорту у вільноконвертованій та національній валютах за географічними напрямками та окремими регіонами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є: 1) проведення аналізу та визначення сучасних пріоритетів за географічними напрямками товарного імпорту України за період 2011–2015 рр.; 2) побудова та порівняння на цій статистичній базі двох трендів товарного імпорту України: перший – у вільноконвертованій валюті (доларах США); другий – у національній валюті (гривні); 3) порівняння величини падіння або зростання українського імпорту з країн Європи та країн СНД за період 2011–2015 рр.

Виклад основного матеріалу. Товарний імпорт України без перебільшень відіграє в економічному житті одну з визначальних ролей. Існуюча товарна структура зовнішньої торгівлі України обумовлює хронічний дефіцит торговельного балансу. Аналіз свідчить, що український експорт переважно складається з продукції перших технологічних переділів, що нами зазначалося раніше [5], а імпорт – навпаки, з високотехнологічної продукції й товарів кінцевого споживання та енергоносіїв. Україна завершила 2015 р. з позитивним сальдо платіжного балансу – вперше за багато років. За даними НБУ, у 2015 р. цього вдалося досягти насамперед завдяки значному скороченню дефіциту поточного рахунку. У 2015 р. він зменшився до 204 млн дол. США в порівнянні з 4,6 млрд дол. США у 2014 р. Різке скорочення кількості та обсягу експорту, а також відсутність доступу до зовнішнього фінансування прогнозовано призвело до зниження обсягів імпорту. А різка девальвація курсу гривні, рецесія та обвал купівельної спроможності населення та бізнесу призвели до того, що скорочення імпорту випереджає скорочення експорту, що і стало причиною корекції поточного рахунку. Проте позитивний вплив здешевлення національної валюти на платіжний баланс не буде довготривалим явищем, оскільки структурні деформації національної економіки і надалі виступатимуть девальваційним чинником.

Загалом, у 2015 р. Україна імпортувала товарів на 37,5 млрд дол. США, а роком раніше – на 54,4 млрд дол. США. Скорочення становило 31 %, або в 1,4 разу. У порівнянні з 2013 роком імпорт знизився більше ніж у 2 рази. Взагалі, за останні п'ять років кардинально змінюється географічна структура торговельного імпорту України (табл. 1). Так, на основі складеного нами рейтингу TOP-20 країн найбільшого товарного імпорту України за період 2011–2015 рр. (табл. 2), у 2011 р. головними продавцями товарів в Україну були країни СНД, а їх частка у загальному товарному імпорті України становила 45,8 %. Частка головного продавця своєї продукції в Україну, а саме Російської Федерації – 35,8 %, що становило більше ніж третину всього імпорту. Найближчі „переслідувачі” лідера поставок своїх товарів в Україну п'ять років тому були Німеччина, Китай, Білорусь та Польща. Якщо імпорт із 20 країн найбільшого імпорту 2011 р. об'єднати, то їхня частка на той період становила 84,2 % від загального обсягу товарного імпорту.

За останнє п'ятиріччя прослідковується тенденція стрімкого зменшення обсягів поставок з Російської Федерації, її частки та частки всіх країн СНД (2015 р. – 27,9 %) у загальному імпорті України. Разом з тим відбувається потужне зростання імпортних поставок із країн Європи. За підсумками 2015 р. саме ці країни перейняли лідерство із продажу продукції, що споживається українцями, а їхня частка у загальному імпорті зросла з 32,7 % у 2011 р. до 44,4 % у 2015 р. Основу українського імпорту з Європи становлять такі країни, як Німеччина, Польща, Італія, Франція, Норвегія, Велика Британія, Литва, Словаччина, Чехія, Нідерланди, Швейцарія та Іспанія. Сумарно з цих тринадцяти країн поставляється українського імпорту на суму 13,8 млрд дол. США, або 83,1 % від загального обсягу поставок з Європи у 2015 р.

Таблиця 1

Географічна структура товарного імпорту із України за період 2011–2015 рр. (тис. дол. США)

2011 рік			2012 рік			2013 рік			2014 рік			2015 рік		
Країни	Обсяг	Частка	Країни	Обсяг	Частка	Країни	Обсяг	Частка	Країни	Обсяг	Частка	Країни	Обсяг	Частка
Усього	81 040 531	100	Усього	83 135 362	100	Усього	75 834 614	100	Усього	54 428 717	100	Усього	37 502 287	100
Країни СНД	37 080 132	45,8	Країни СНД	34 317 904	41,3	Країни СНД	27 741 527	36,6	Країни СНД	17 276 853	31,7	Країни СНД	10 473 119	27,9
Країни Європи	26 465 506	32,7	Країни Європи	27 347 781	32,9	Країни Європи	28 274 169	37,3	Країни Європи	22 382 938	41,1	Країни Європи	16 669 042	44,4
Країни Азії	12 474 506	15,4	Країни Азії	15 999 124	19,2	Країни Азії	14 639 644	19,3	Країни Азії	10 847 921	19,9	Країни Азії	723 2027	19,3
Країни Африки	931 374	1,1	Країни Африки	838 227	1,0	Країни Африки	729 734	1,0	Країни Африки	680 218	1,2	Країни Африки	600 662	1,6
Країни Америки	3 895 989	4,8	Країни Америки	442 1943	5,3	Країни Америки	4 298 243	5,7	Країни Америки	302 1250	5,6	Країни Америки	2 333 259	6,2
Країни Австралії і Океанії	191 608	0,2	Країни Австралії і Океанії	193 774	0,2	Країни Австралії і Океанії	93 047	0,1	Країни Австралії і Океанії	182 114	0,3	Країни Австралії і Океанії	168 934	0,4
Інші країни	1416	0,002	Інші країни	16 609	0,02	Інші Країни	58 250	0,08	Інші Країни	37 422	0,1	Інші країни	25 243	0,06

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: побудовано на основі [6].

Таблиця 2

TOP-20 країн найбільшого товарного імпорту з України за період 2011–2015 рр. (тис. дол. США)

2011 рік			2012 рік			2013 рік			2014 рік			2015 рік		
Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%
Усього	81040531	100	Усього	83135362	100	Усього	75834614	100	Усього	54428717	100	Усього	37502287	100
1. Російська Федерація	29045674,6	35,8	1. Російська Федерація	27340494	32,9	1. Російська Федерація	23097570	30,5	1. Російська Федерація	12699989,1	23,3	1. Російська Федерація	7485147	19,9
2. Німеччина	6538300,5	8,1	2. Китай	7684690	9,2	2. Китай	7446193	9,8	2. Китай	5410952	9,9	2. Німеччина	3900442	10,4
3. Китай	5694507,4	7,0	3. Німеччина	6763171	8,1	3. Німеччина	6659512	8,8	3. Німеччина	5361520	9,9	3. Китай	3770069	10,0
4. Білорусь	4204461,8	5,2	4. Білорусь	5055457	6,1	4. Польща	4052416	5,3	4. Білорусь	3970793	7,3	4. Білорусь	2449061	6,5
5. Польща	3164203,4	3,9	5. Польща	3545375	4,3	5. Білорусь	3586639	4,7	5. Польща	3070819	5,6	5. Польща	2324504	6,2
6. США	2583131,2	3,2	6. США	2894563	3,5	6. США	2750015	3,6	6. США	1928924	3,5	6. Угорщина	1554664	4,1
7. Італія	1976223,9	2,4	7. Італія	2207819	2,7	7. Італія	2062440	2,7	7. Італія	1508974	2,8	7. США	1479980	3,9
8. Казахстан	1651380,8	2,0	8. Туреччина	1859499	2,2	8. Туреччина	1754404	2,3	8. Угорщина	1463970	2,7	8. Італія	976149	2,6
9. Франція	1489799,7	1,8	9. Франція	1657175	2,0	9. Франція	1725556	2,3	9. Туреччина	1299541	2,4	9. Франція	891974	2,4
10. Туреччина	1421782,5	1,8	10. Корея, Республіка	1542345	1,9	10. Угорщина	1400096	1,8	10. Франція	1269213	2,3	10. Туреччина	851199	2,3
11. Угорщина	1279759,8	1,6	11. Казахстан	1463582	1,8	11. Велика Британія	1126671	1,5	11. Литва	1032187	1,9	11. Норвегія	741296	2,0
12. Корея, Республіка	1233336,8	1,5	12. Чехія	1247873	1,5	12. Нідерланди	1050209	1,4	12. Румунія	847691	1,6	12. Велика Британія	569585	1,5
13. Нідерланди	1183500,2	1,5	13. Японія	1196037	1,4	13. Чехія	986657	1,3	13. Нідерланди	763899	1,4	13. Литва	552607	1,5
14. Чехія	1176943,2	1,5	14. Угорщина	1158618	1,4	14. Японія	979650	1,3	14. Велика Британія	692044	1,3	14. Словаччина	518605	1,4
15. Румунія	1117162,8	1,4	15. Велика Британія	1127280	1,4	15. Литва	964435	1,3	15. Чехія	687861	1,3	15. Чехія	479555	1,3
16. Велика Британія	1088155,8	1,3	16. Нідерланди	1108812	1,3	16. Австрія	959651	1,3	16. Індія	656769	1,2	16. Нідерланди	452868	1,2
17. Японія	1009854,8	1,2	17. Індія	1016143	1,2	17. Швейцарія	897411	1,2	17. Японія	612576	1,1	17. Швейцарія	449207	1,2
18. Литва	820675,1	1,0	18. Румунія	921335	1,1	18. Румунія	896140	1,2	18. Іспанія	607589	1,1	18. Індія	442904	1,2
19. Індія	808106,3	1,0	19. Литва	911135	1,1	19. Іспанія	860817	1,1	19. Австрія	606282	1,1	19. Іспанія	440377	1,2
20. Швейцарія	784707	1,0	20. Швейцарія	760538	0,9	20. Індія	835873	1,1	20. Норвегія	588250	1,1	20. Японія	382245	1,0
TOP-20 країн	68271667	84,2	TOP-20 країн	71461939	86,0	TOP-20 країн	64092355	84,5	TOP-20 країн	45079851	82,8	TOP-20 країн	30712447	81,9

Джерело: побудовано на основі [6].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Обсяги товарного імпорту з країн СНД поступаються лише європейським країнам. Сталу третю позицію після країн Європи посідають країни Азії (частка 19,3 %). Товарні поставки з цих країн стрімко збільшились у 2012 році: частка у загальному імпорті зростає з 15,4 % у 2011 році до 19,2 % у 2012 році.

Якщо побудувати два тренди, один – валютний тренд обсягів товарного імпорту до країн СНД, другий – до країн Європи (рис. 1), то прослідковується падіння у двох трендах, але валютний обсяг товарного імпорту до країн СНД знижується більш стрімкими темпами – з 37,080 млн дол. США у 2011 р. до 10,473 млн дол. США у 2015 р., або на 71,7 % за п'ять років. При цьому валютний обсяг товарного імпорту до європейських країн знизився з 26,465 млн дол. США до 16,669 млн дол. США, або на 37 %. Тобто тренд падіння обсягів товарного імпорту до країн Європи майже у два рази повільніший, ніж тренд падіння обсягів товарного імпорту до країн СНД.

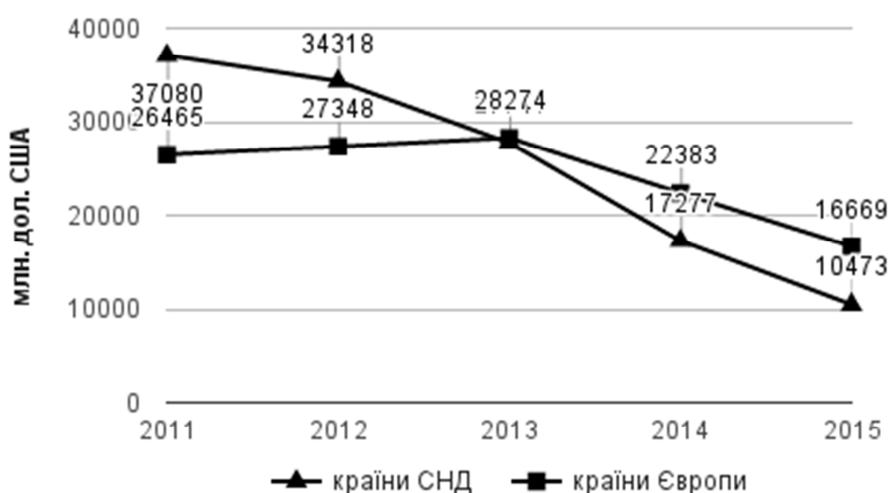

Рис. 1. Валютний тренд обсягів товарного імпорту з України до Європейських країн та СНД за період 2011–2015 рр. (у доларах США)

Джерело: побудовано на основі [6; 8].

Очевидно, що товарні поставки з країн СНД скорочуються більшими темпами, ніж з європейських країн. Не сприяє збільшенню поставок з СНД, а особливо з Російської Федерації, незаконно анексований український Кримський півострів та, по суті, пряма агресія і захоплення силоміць території Луганської та Донецької областей України. З квітня 2014 р. Єврокомісією було запроваджено для України режим автономних торговельних преференцій, а з 1 січня 2016 р. набула чинності торгова частина Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (надалі по тексту – Угода), тобто розпочато застосування положення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, що є частиною Угоди про асоціацію від 2014 р. Згідно з Угодою мита на імпорт європейських товарів в Україну зменшуватимуться протягом 5–10 років починаючи з 1 січня 2016 р. Завдяки тарифній лібералізації на нашому ринку з'являться дешевші європейські товари, що, з одного боку, загострить конкуренцію, а з іншого – стимулюватиме вітчизняних виробників удосконалювати свій товар. Відповідно до Угоди розміщені в Україні виробництва повинні запровадити європейські стандарти протягом 7 років.

Пошук рівноваги у торговельному співробітництві України з Російською Федерацією можливий лише за умови повноцінної верифікації міжнародних стандартів торгівлі. Це могло б гарантувати принаймні базові права сторін в умовах невідворотності пе-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ріодичних торговельних суперечок. У результаті торговельного протистояння Україна, зрештою, отримала імпульс до необхідності практичного забезпечення диверсифікації імпорту енергетичних товарів. На відміну від структури експортних поставок до Російської Федерації, яка загалом є збалансованою за ключовими критеріями, структура імпорту традиційно концентрувалася навколо поставок мінеральних продуктів. Аномально висока газоємність ВВП в Україні призводить не тільки до газової імпортозалежності, але й до тінювих схем та корупції. У цілому ж наша держава має великий потенціал до скорочення обсягів імпорту газу з Російської Федерації за рахунок реверсу з європейських країн, нарощування власного видобутку та зростання енергоефективності.

Для того щоб об'єктивно оцінити обсяги товарного імпорту із України, треба врахувати той факт, що валютний курс долара США, в одиницях якого подається експортна-імпортна інформація Державною службою статистики України, за останні два роки значно ревальвував щодо гривні. Якщо побудувати аналогічні тренди, які зображені на рис. 1, конвертувавши обсяги товарного імпорту України з американського долара у гривню (рис. 2), то динаміка трендів кардинально змінюється.

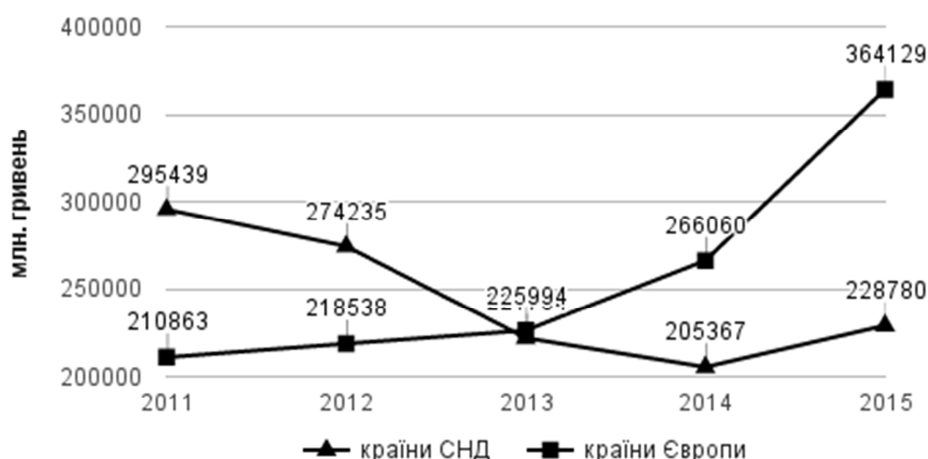

Рис. 2. Тренд обсягів товарного імпорту з України до Європейських країн та СНД за період 2011–2015 рр. (у гривнях)

Джерело: побудовано на основі [6; 8].

Вимірювати український імпорт тільки у конвертованій валюті, при її такому тотальному здороженні, не зовсім об'єктивно. Звичайно, для міжнародного стандарту вимірювання даних та їх порівняння необхідно відображати у конвертованих валютах, але для внутрішньої оцінки і визначення національного тренда, на нашу думку, доцільно у тому числі робити аналіз товарного імпорту й у гривнях. Як видно з рис. 2, тренд поставок товарів із країн Європи у гривнях кардинально відрізняється від аналогічного валютного тренда. На відміну від валютного тренда, гривневий тренд позитивний, його зростання до попереднього року в 2014 р. становило 117,7 %, а у 2015 р. – 136,8 %. За два роки зростання товарного імпорту до Європи у гривнях становило 161 %, на відміну від валютного падіння (-41 %). Падіння товарного імпорту з країнами СНД, і передусім з Російською Федерацією, не виглядає таким стрімким. На відміну від валютного падіння (-62,9 %) за останні два роки, відбулося навіть незначне зростання у гривнево-му еквіваленті товарного імпорту до країн СНД (+3 %).

При деталізованому розгляді українського товарного імпорту з Російської Федерації за 2014–2015 рр., у валютному еквіваленті, спостерігається його падіння майже за всіма групами товарів (табл. 3), крім добрив, поставки яких в Україну зросли на 11 %. Так, у

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2015 р. Україна зменшила щодо попереднього року товарні поставки з Російської Федерації ядерних реакторів та машин, чорних металів та виробів з них, паперу та картону, пластмасу, полімерних матеріалів, електричних машин, а особливо енергоносіїв (мінеральні палива, нафта і продукти її перегонки), поставка яких зменшилась за 2015 р. у 1,8 разу.

За такої динаміки можна стверджувати, що Україна у 2015 р. зменшила свою імпортозалежність від Російської Федерації. Але падіння постачання енергоносіїв із Російської Федерації обумовлено як зниженням цін на паливо через падіння цін на нафту, так і зменшенням споживання промисловістю та населенням, і тільки частково реверсом газу з європейських країн.

Таблиця 3

Товарна структура імпорту з України до Російської Федерації за 2014–2015 рр.

Номенклатура експорту	Обсяги поставок					
	2014 рік			2015 рік		
	дол. США (млн)	грн (млн)*	у %	дол. США (млн)	грн (млн)*	у %
Всього : Російська Федерація	12 700,0	150 961,0	100	7485,1	163 510,8	100
у т.ч.: – палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	6750,0	80235,2	53,1	3709,9	81 041,4	49,6
– реактори ядерні, котли, машини	934,8	11 111,6	7,4	800,0	17 476,2	10,7
– добрива	469,7	6021,8	3,7	522,9	11 423,4	7,0
– пластмаси, полімерні матеріали	364,8	5583,1	2,9	289,8	6331,5	3,9
– чорні метали та вироби з чорних металів	510,4	6067,0	4,0	254,7	5564,6	3,4
– електричні машини	506,6	4336,2	4,0	153,2	3346,4	2,0
– руди, шлаки і зола	252,6	3002,5	2,0	143,0	3123,7	1,9
– папір та картон	201,1	2390,4	1,6	137,2	2998,0	1,8
– органічні хімічні сполуки	173,9	2067,0	1,4	118,2	2582,4	1,6
– продукти неорганічної хімії	133,5	1586,8	1,1	108,0	2358,4	1,4
– решта товарів	2402,6	28559,0	18,9	1248,1	27264,5	16,7

* за перерахунком за офіційним середньорічним курсом НБУ 1 дол. США = 21,8447 грн (2015 рік) та 1 дол. США = 11,8867 грн (2014 рік).

Джерело: складено на основі [7; 8].

Загалом за час конфлікту відбулося зниження імпорту товарів із Російської Федерації до України майже в три рази (з 23,1 млрд дол. США до 7,5 млрд дол. США). Разом з тим більша частина цього падіння обумовлена не політичними рішеннями, а економічною доцільністю, фінансово-економічною кризою та прямим впливом бойових дій на комфорт ведення бізнесу. Прямі санкції та заборони мали відносно незначний вплив на зниження імпорту в Україну з Російської Федерації, що в черговий раз підтверджує гібридність цієї війни та неоднозначне ставлення до неї зі сторони політичних та бізнес-еліт обох країн.

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновки, що за останні п'ять років (2011–2015) відбулася зміна лідера географічного вектора товарного імпорту України. Країни СНД перестали бути визначальними країнами українського імпорту, а їх частка у загальному товарному імпорті України скоротилася з 45,8 % у 2011 р. до 27,9 % у 2015 р. За величиною частки товарного імпорту за географічними регіонами, частка країн СНД у 2015 р. посідає другу позицію, поступившись країнам Європи (44,4 %).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тренд поставок товарів із країн Європи в еквіваленті національної валюти України кардинально відрізняється від аналогічного тренда в еквіваленті доларів США. На відміну від валютного тренда, гривневий тренд позитивний. Його зростання до попереднього року в 2014 р. становило 117,7 %, а у 2015 р. – 136,8 %. За два роки зростання товарного імпорту до Європи у гривнях становило 161 % на відміну від падіння у валюті (-41 %), що свідчить про поступове нарощення поставок із країн Європи за рахунок скорочення поставок із країн СНД.

Все ж падіння поставок із країн СНД не виглядає таким стрімким. На відміну від валютного падіння (-62,9 %) за останні два роки (починаючи з 2013 р.) відбулося незначне зростання у гривневому еквіваленті товарного імпорту з країн СНД (+3 %). Україна скоротила щодо попереднього року товарні поставки з Російської Федерації ядерних реакторів та машин, чорних металів та виробів з них, паперу та картону, пластмасу, полімерних матеріалів, електричних машин, а особливо енергоносіїв (мінеральні палива, нафта і продукти її перегонки), поставка яких зменшилась за 2015 р. у 1,8 разу.

Список використаних джерел

1. Джуччі Р. Динаміка імпорту України у 2014 році [Електронний ресурс] / Р. Джуччі, М. Риженков, В. Мовчан // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група. Берлін/Київ, березень 2015 р. – Режим доступу : <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/a21ac7b0b906ee3232385969e9281f71.pdf>.
2. Кухарська Н. О. Експортно-імпортні відносини України з країнами СНД / Н. О. Кухарська // Україна в сучасних інтеграційних процесах : навчальний посібник. – Одеса : Атлант VOI SOIU, 2015. – С. 51–58.
3. Мельник Т. М. Оцінювання впливу імпорту на проміжне і кінцеве споживання в Україні / Т. М. Мельник, К. С. Пугачевська // Актуальні проблеми економіки : науковий журнал. – 2013. – № 11 (149). – С. 62–70.
4. Шевчук О. М. Аналіз зовнішньоторговельної діяльності України в сучасних умовах / О. М. Шевчук, Л. Й. Созанський, Н. Б. Татарин // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 27. – С. 8–13.
5. Демченко М. Ю. Товарний експорт України за період 2011–2015 рр.: міфи та реалії / М. Ю. Демченко // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – 2016. – № 2 (6). – С. 35–43.
6. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за період 2011–2015 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень–грудень 2014–2015 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період 2010–2015 рр.) [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

References

1. Dzhuchchi, R., Ryzhenkov, M., Movchan, V. (March, 2015). Dynamika importu Ukrainy u 2014 rotsi [Dynamics of imports Ukraine in 2014]. *Institut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii. Nimetska konsultatyvna hrupa – Institute for Economic Research and Policy Consulting. German Advisory Group.* Berlin/Kyiv. Retrieved from <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/a21ac7b0b906ee3232385969e9281f71.pdf>.
2. Kukharska, N.O. (2015). Eksportno-importni vidnosyny Ukrainy z krainamy SND [Export-import relations between Ukraine and the CIS]. *Ukraina v suchasnykh intehtratsiynykh protsesakh – Ukraine in modern integration processes.* Odesa: Atlant VOI SOIU, pp. 51–58 (in Ukrainian).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Melnyk, T.M., Puhachevska, K.S. (2013). Otsiniuvannia vplyvu importu na promizhne i kintseve spozhyvannia v Ukraini [Assessing the impact of imports on intermediate and final consumption in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Recent economic problems*, no. 11(149), pp. 62–70 (in Ukrainian).

4. Shevchuk, O.M., Sozanskyi, L.Y., Tataryn, N.B. (2014). Analiz zovnishnotorhovelnoi diialnosti Ukrainy v suchasnykh umovakh [The analysis of foreign trade of Ukraine in modern conditions]. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu „Ostrozka akademiia”. Seriya „Ekonomika” – Scientific notes National University “Ostroh Academy”. Series “Economy”* (I. D. Pasichnyk, O. I. Demianchuk, eds.). Ostroh: Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu „Ostrozka akademiia”, vol. 27, pp. 8–13 (in Ukrainian).

5. Demchenko, M.Yu. (2016). Tovarnyi eksport Ukrainy za period 2011-2015 rr.: mify ta realii [Merchandise exports to Ukraine for the period 2011–2015: myths and realities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, no. 2 (6), pp. 35–43 (in Ukrainian).

6. *Neohrafichna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy tovaramy za period 2011–2015 rr. [Geographic structure of foreign trade of Ukraine for the period 2011–2015]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. *Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy za sichen-hruden 2014–2015 rr. [Commodity structure of foreign trade of Ukraine in January–December 2014–2015]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. *Ofitsiyni kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut (serednii za period 2010-2015 rr.) [The official rate of the hryvnia against foreign currencies (average for the period 2010-2015)]*. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

Демченко Максим Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Демченко Максим Юрьевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Demchenko Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksimud2@ukr.net

Верецун Микола Владиславович – студент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Верецун Николай Владиславович – студент, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Veretsun Mykola – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 339.187

*Олена Паливода, Людмила Селіверстова***ФРАНЧАЙЗИНГОВІ МЕРЕЖІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ:
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ***Елена Паливода, Людмила Селиверстова***ФРАНЧАЙЗИНГОВЫЕ СЕТИ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ:
ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ***Olena Palyvoda, Lyudmila Seliverstova***FRANCHISING NETWORKS IN THE ECONOMY OF UKRAINE:
PECULIARITIES AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT**

Стаття присвячена кількісному та якісному аналізу економічного стану та головних економічних тенденцій розвитку вітчизняного франчайзингу з акцентом на специфічних аспектах легкої промисловості. З'ясовано, що головними бар'єрами розвитку вітчизняних франчайзингових компаній у легкій промисловості є недостатня кількість відомих брендів, фінансові обмеження, що зумовлені недоступністю кредитування, знеціненням національної валюти, а також недосконалість законодавчої бази та несумлінне ставлення до виконання договірних зобов'язань і чужої інтелектуальної власності. Досліджено специфічні особливості розвитку франчайзингу в легкій промисловості з погляду характеристик діяльності, обсягів інвестицій, особливостей організації мережевих відносин.

Ключові слова: мережева структура; франчайзинг; франчайзингова мережа; легка промисловість.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 4.

Стаття посвящена количественному и качественному анализу экономического состояния и главных экономических тенденций развития отечественного франчайзинга с акцентом на специфических аспектах легкой промышленности. Установлено, что главными барьерами развития отечественных франчайзинговых компаний в легкой промышленности является недостаточное количество известных брендов, финансовые ограничения, обусловленные недоступностью кредитования, обесцениванием национальной валюты, а также несовершенство законодательной базы и недобросовестное отношение к выполнению договорных обязательств и чужой интеллектуальной собственности. Исследованы специфические особенности развития франчайзинга в легкой промышленности с точки зрения характеристик деятельности, объемов инвестиций, особенностей организации сетевых отношений.

Ключевые слова: сетевая структура; франчайзинг; франчайзинговая сеть; легкая промышленность.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 4.

The article is devoted to quantitative and qualitative analysis of the economic situation and the major economic trends of the domestic franchise with a focus on specific aspects of light industry. It was found that the main barriers of the development of domestic franchising companies in the light industry is an insufficient number of famous brands, financial restrictions caused by the unavailability of credit, currency devaluation, and the imperfection of the legal framework and unfair attitude to contractual obligations and others' intellectual property. The specific features of franchising in light industry were investigated in terms of performance activities, investments, organization features of network relations.

Key words: network structure; franchise; franchise network; light industry.

Fig.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 4.

JEL Classification: D85, L67

Постановка проблеми. Дослідження практики господарських суб'єктів в Україні показує, що останнім часом значного поширення набувають різноманітні форми мережевих організаційних структур. Переважно вони представлені досить великою кількістю підприємств, які можуть перебувати між собою у різних за формою взаємозв'язках, починаючи від участі в капіталі один одного та корпоративного централізованого підпорядкування до кооперативних відносин незалежних компаній. Серед мережевих структур найбільш економічно привабливою формою для вітчизняних компаній є франчайзинг, який будується на стабільних, юридично визначених зв'язках і дає можливість компаніям зберігати свою господарську самостійність.

Франчайзингові структури являють собою мережі компаній, що об'єднані за горизонтальним принципом на чолі з головною компанією, яка передає право на використання знаку для товарів і послуг; фірмового найменування; спеціалізованого обладнання, технологічного процесу чи права на виробництво товарів та надання певних послуг іншій компанії. Остання, у свою чергу, бере на себе зобов'язання використовувати стандарти роботи, що існують у головній фірмі, й виплачувати винагороду. Зазначена бізнес-схема дає можливість, не змінюючи структури власності і не залучаючи позиковий капітал,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

значно збільшити ринкову пропозицію товарів чи послуг і як результат – прибутковість бізнесу. Значний інтерес вітчизняного бізнесу до участі у франчайзингових мережах зумовлює необхідність їх теоретичного та практичного дослідження з погляду стану, особливостей та перспектив розвитку у вітчизняному підприємницькому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносин франчайзингу були об'єктом аналізу таких зарубіжних авторів, як Ф. Котлер, Ж. Ламбен, М. Мендельсон, Д. Стенворт. У вітчизняному науковому середовищі досліджували проблему формування та розвитку франчайзингу Т. Григоренко, О. Корольчук, І. Бойчук, А. Виноградська, В. Денисюк, М. Макашева, А. Цират. Авторами детально проаналізовано сутність, види франчайзингу, умови його ведення та різновиди франчайзингових мереж.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що дослідження франчайзингових відносин частіше здійснюється з позицій їхнього розвитку як нових форм ведення бізнесу. Поряд з цим існує необхідність дослідження закономірностей розвитку франчайзингових компаній як мережевих структур, що мають певні особливості в організації, координації та управлінні. Актуальним залишається також аналіз стану та галузевих особливостей вітчизняних франчайзингових мереж у промисловості, зокрема легкій, виділення проблем розвитку та визначення напрямів їх вирішення.

Мета статті. Представлена стаття присвячена кількісному та якісному аналізу стану та головних економічних тенденцій функціонування франчайзингових відносин у вітчизняній промисловості з позицій закономірностей розвитку мережевих структур, а також ідентифікації їхніх проблем та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Франчайзингова форма мереж є досить привабливою для вітчизняних підприємців. «Не дивлячись на те, що розвиток франчайзингу в Україні стримується цілим рядом факторів, основними з яких є: недосконалість законодавчої бази, відсутність у вітчизняних підприємців досвіду роботи в рамках франчайзингу, несумлінне ставлення до виконання договірних зобов'язань і чужої інтелектуальної власності, низький рівень розвитку банківського кредитування і так далі, щорічно, протягом 5 після кризових років, ринок франчайзингу продовжує рости стрімкими темпами» [1]. Динаміка кількості франчайзерів в Україні представлена на рис. 1.

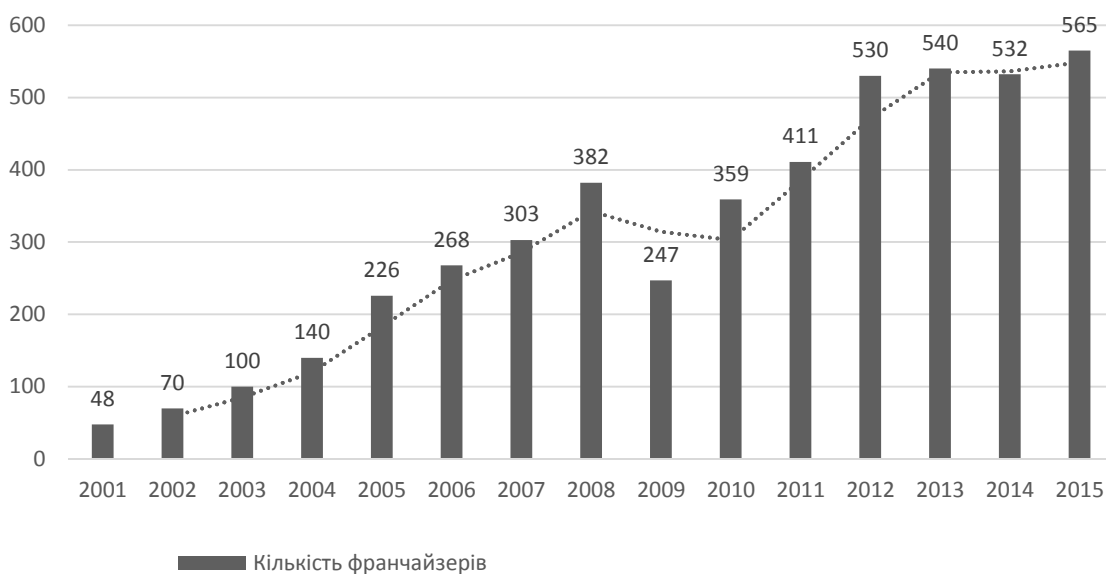

Рис. 1. Динаміка кількості франчайзерів в Україні за період 2001–2015 рр.
Джерело: [1].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Аналіз діаграми на рис. 1 показує, що за тривалий період (15 років) лише у 2009 та 2014 роках спостерігалось скорочення кількості франчайзерів на 35 та 1 % відповідно, що можна пояснити зниженням ділової активності у зв'язку з фінансовою кризою 2008 року та суспільно-політичними подіями 2013–2014 рр. на сході та півдні України. Проте навіть у 2014 році, коли кількість франчайзерів скоротилась, кількість власників франшиз продовжувала зростати. Спеціалісти вважають, що в 2014 році економічна криза відіграла позитивну роль для франчайзингу загалом, а виживання компаній у цей період залежало від їхньої здатності впроваджувати істотні вдосконалення у свої бізнес-процеси [2]. Опитування суб'єктів підприємництва, що було проведене Комерційною службою США спільно з «Franchise Group» та Асоціацією ритейлерів України, показало, що збільшення обсягу загального щорічного доходу у франчайзерів відбувалося завдяки введенню нових продуктів або послуг (57 % респондентів), вдосконаленню позиціонування на ринку (43 % респондентів), підвищенню оперативної ефективності на рівні окремих об'єктів (40 %). Загалом протягом досліджуваного періоду кількість франчайзерів зростала. Найбільший її приріст (це 61 %) був зафіксований у 2005 році.

Загалом франшизи в Україні виявилися стійкими до кризи. До такого висновку прийшли Комерційна служба США і компанія Franchise Group, які за сприяння Асоціації ритейлерів України провели дослідження та оприлюднили спільний аналітичний звіт. Згідно з даними звіту, сьогодні на українському ринку функціонують понад 20 тисяч франчайзингових точок лише в торгівлі, а їхній річний валовий дохід перевищує 1,3 трлн \$ [2].

Стійкість франчайзингової моделі бізнесу підтверджують статичні дані про те, що серед усіх українських підприємств 77 % приватних підприємців припиняють роботу на ринку після 7 років, а після 10 років роботи на ринку залишаються лише 18 %. У компаній, які працюють за договорами франчайзингу, ці показники набагато оптимістичніші – лише 8 % підприємців припиняють роботу через п'ять років, а близько 90 % зберігають ринкові позиції після 10 років роботи.

У структурі франчайзингових компаній за видами економічної діяльності переважають: роздрібна торгівля, діяльність у сфері ресторанного бізнесу та громадського харчування, надання споживчих послуг (рис. 2).

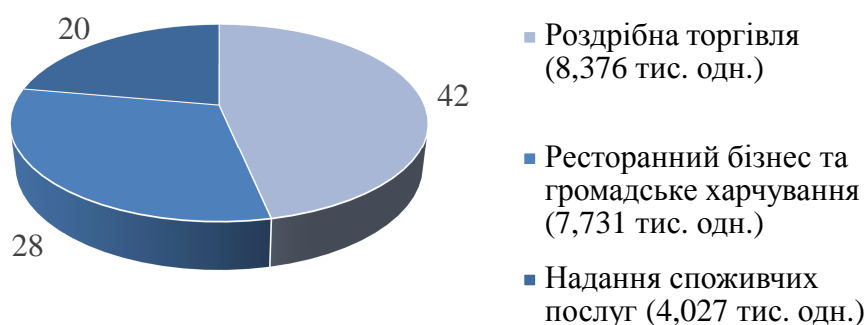

Рис. 2. Структура кількості франчайзингових точок за основними сферами функціонування франчайзингу в 2015 р. (у %)

Варто відзначити, що 431 компанія (77 %) активно розширює свої мережі за рахунок відкриття як власних, так і франчайзингових об'єктів, 134 (23 %) компанії сьогодні мають тільки власні точки і знаходяться в активному пошуку партнерів.

Більшість франчайзингових мереж, які працюють в Україні, складаються на більш ніж 70 % з франчайзингових точок, тобто з компаній, які є юридично та господарсько

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

самостійними суб'єктами, пов'язаними з головною компанією договором-концесією (рис. 3).

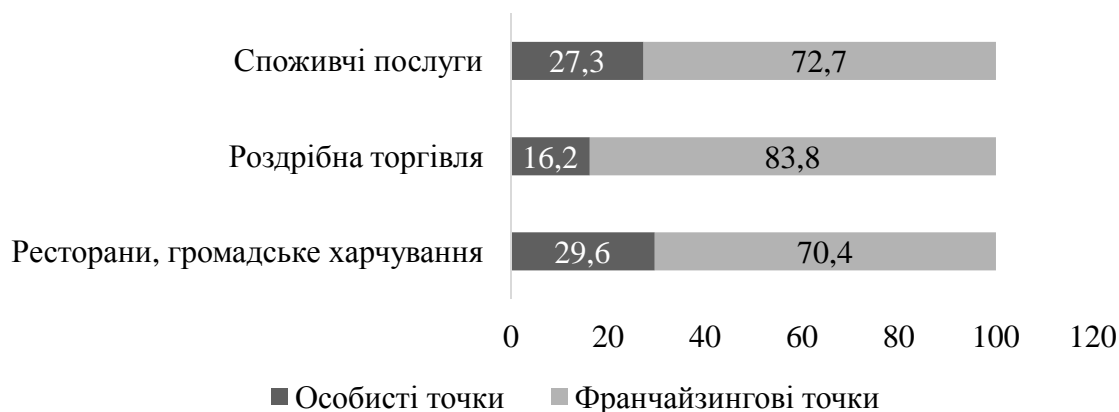

Рис. 3. Структура франчайзингових та власних точок франчайзингових компаній України за галузями за 2015 р. (у %)

Джерело: [1].

Переважання франчайзингових точок в усіх сферах пояснюється, з одного боку, привабливістю франчайзингу як бізнес-моделі, що забезпечує зниження витрат та ризиків, а з іншого – домінуванням декількох операторів на ринку, що має ознаки олігополії.

Зокрема у сегменті роздрібної торгівлі більше 60 % торгових точок працюють під брендом п'яти найбільших франчайзерів: «Наша Ряба» (2600 франчайзингових точок), «Гаврилівські курчата» (1300 франчайзингових точок), «Цифротех» (801 франчайзингова точка), «Том Фарр» (247 франчайзингових точок) і «Наш Край» (161 франчайзингова точка).

У секторі послуг майже 60 % франчайзингових торгових точок працюють під брендами трійки провідних франчайзерів: «Нова Пошта» (2060 франчайзингових точок), «Універсальна» (1800 франчайзингових точок) і «Експрес-клінінг» (400 франчайзингових точок).

У секторі громадського харчування та ресторанного бізнесу найбільший гравець «Фаст Фуд Системз» контролює майже 10 % торгових точок через три франшизи: «Піца Челентано» (163 франчайзингові точки), «Картопляна Хата» (21 точка) і «Яппі» (4 точки) [2].

Франчайзингові точки мають дещо обмежену самостійність у визначенні стратегії та стандартів діяльності, але вони мають значну свободу в операційній діяльності і являють собою незалежних підприємців, які на партнерських засадах співпрацюють між собою та головною компанією. Отже, франчайзингові мережі компаній, що активно розвиваються в різних галузях економіки України, являють собою специфічний тип мереж, які близькі за своїми ознаками до ринкових міжфірмових мереж, оскільки складаються з самостійних суб'єктів, що мають можливість незалежного прийняття рішення з широкого кола господарських питань, специфіка координації діяльності яких полягає в наявності чітких умов співпраці, що пропонуються головною компанією – франчайзером через умови договору.

Аналіз стану франчайзингових мереж у легкій промисловості показує, що частина вітчизняних виробників, що досягла певних успіхів у формуванні власного бренда, намагається побудувати свою торгову мережу саме за допомогою франчайзингу. Переважна більшість пропонованих та ринку франшиз – це франшизи на продаж дизайнерського одягу, взуття та аксесуарів, що виробляються українськими виробниками. Найуспішнішими серед них є торгові марки: Дюна-Веста (12 власних точок та 13 фран-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

чайзингових точок), Andre Tap (7 власних точок та 19 франчайзингових), Orange (5 власних точок та 7 франчайзингових точок), Пара Solo (1 власна точка та 7 франчайзингових точок), Валері-Текс (2 власні точки та 6 франчайзингових точок), W.E. (24 власні точки та 5 франчайзингових точок). Всі зазначені компанії мають власне виробництво, яке здебільшого ґрунтується на оригінальних дизайнерських розробках. Для просування виготовлених товарів на вітчизняному ринку виробники вдаються до нового різновиду франчайзингу – магазинів модного одягу. Таким чином, ми можемо спостерігати виникнення та формування вітчизняних міжфірмових мереж, що мають ознаки вертикального типу об'єднання, оскільки включають виробничі, дизайнерські та збутові компанії, що входять в єдиний ланцюг створення цінності.

Формування саме таких мереж дає виробникам товарів легкої промисловості певні переваги, які полягають у зменшенні витрат на збут, здатності швидкого оновлення асортименту, можливості підсортувати той вид продукції, який швидко продається, тісно спілкуватися зі споживачами для врахування їхніх потреб.

Один з таких проєктів – це магазини модного підліткового одягу українського виробництва торгової марки PAPA SOLO, яка випускає 6 основних колекцій у рік: осіння, зимова, весняна, літня, шкільна, святкова. Крім цього, кожного тижня йде підсорткування нових моделей одягу. Одяг PAPA SOLO добре конкурує з відомими європейськими брендами, оскільки в ньому відображені світові модні тенденції. До того ж він продається в магазинах формату високого рівня фірмового стандарту, виготовлений з якісної сировини, але при цьому різниця у вартості у моделей сягає майже 40–50 %. Також на відміну від багатьох європейських виробників є можливість вчасно доставити той вид продукції, який швидко продається (1,2 доби) [3].

Крім описаного виду мереж, на вітчизняному ринку у секторі продажу одягу, взуття та відповідних аксесуарів активно розвиваються горизонтальні франчайзингові мережі як вітчизняного, так і зарубіжного походження, які формуються з торгових компаній, що займаються виключно реалізацією продукції різних брендів. Характеристика існуючих на ринку франчайзингових проєктів у сфері виробництва та продажу товарів легкої промисловості представлена у таблиці.

Діючі в легкій промисловості франчайзингові проєкти мають ті ж самі проблеми, що й в інших сферах економічної діяльності. Вони зумовлені особливостями економічної природи такого феномену, як міжфірмова мережа. Для її успішного функціонування необхідною є така екосистема, яка б органічно поєднувала економічні, законодавчі, соціальні та культурні складові. Оскільки мережі здебільшого являють собою сукупність незалежних суб'єктів, які координують свою діяльність для досягнення певних цілей, то ефективність таких відносин безпосередньо залежить від досконалості правових регуляторів. Адже у разі виникнення конфліктів фірми лише в юридичний спосіб можуть захистити себе від проявів опортуністичної поведінки. Саме тому стримування розвитку франчайзингових мереж в Україні зумовлено, насамперед, проблемами правового регулювання, які проявляються в суперечностях між законодавчими актами, неможливості притягти до відповідальності суб'єкта, який недобросовісно виконує свої договірні зобов'язання та порушує чужу інтелектуальну власність.

Таблиця

Характеристика діючих франчайзингових мереж у сфері виробництва та продажу товарів легкої промисловості на ринку України

Назва компанії франчайзера	Країна походження	Характеристика діяльності	Мережа			Рік заочаткування франчайзингу	Межі обсягу інвестицій, \$
			Власні точки	Франчайзингові точки	Загалом по Україні		
Orange	Україна	Продаж (оптовий та роздрібний) дизайнерського жіночого одягу вітчизняного виробника	5	7	12	2009	15000-35000
Andre Tan	Україна	Продаж дизайнерського одягу вітчизняного виробника	7	19	26	2010	20000-30000
W.E.	Україна	Продаж чоловічого одягу та аксесуарів вітчизняного виробника	24	5	29	2011	10000-20000
Дюна-Веста	Україна	Продаж панчішних виробів вітчизняного виробника	12	13	25	2015	13000-14000
Пара-Solo	Україна	Продаж підліткового одягу вітчизняного виробника	1	7	8	2012	17000-50000
Валері-Текс	Україна	Продаж дитячого одягу від вітчизняного виробника	2	6	8	2016	1000-4000
Time of Style	Україна	Продаж одягу від вітчизняних та іноземних виробників	3	0	3	2016	20000-25000
Carreblanc	Франція	Продаж ексклюзивного домашнього текстилю іноземного виробництва	71	181	15	1997	60000-100000
Lizard	Україна	Продаж одягу секонд-хенд бутікового формату	3	2	5	2016	5000-7000
Montana	Німеччина	Продаж джинсових виробів іноземного виробника	2	12	12	2012	500-20000
Rica Mare	Україна	Продаж дизайнерського жіночого одягу вітчизняного виробника	3	3	6	2014	10000-30000
Milana Shoes & Accessories	Італія	Продаж взуття та аксесуарів іноземного виробництва	17	18	0	2011	120000-180000
Прованс	Україна	Продаж домашнього текстилю та декору від вітчизняного виробника	12	1	13	2012	1-2
UMM	Україна	Продаж вітчизняного виробництва дизайнерського жіночого та дитячого одягу	2	0	2	2016	10000-15000
Dianora	Україна	Продаж одягу для вагітних українського виробництва	7	1	8	2016	10000-18000
Reima	Фінляндія	Продаж дитячого верхнього одягу та взуття іноземного виробництва	2	0	2	2016	21000-91200
Morani	Італія	Продаж тканин італійського виробництва	2	2	4	2015	30000-50000
Passage	Німеччина	Оптовий продаж жіночого, чоловічого та дитячого одягу німецьких брендів	1	10	10	2016	1000-2000
COQUI	Чехія	Продаж взуття	37	25	4	2013	10000-30000
Happy MAMA	Україна	Продаж одягу для вагітних іноземних виробників	7	4	5		2000-5000

Джерело: [4].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Особливістю роботи за схемою франчайзингу є використання франчайзі комерційної інформації (ноу-хау) та ділової репутації франчайзера. Чинне господарське та громадянське законодавство України відносить ці поняття до об'єктів інтелектуальної власності, які не підлягають реєстрації і надання можливості їх використання відбувається за договором концесії. Захист ноу-хау та ділової репутації, згідно з законодавством, може відбуватися у різний спосіб, що зумовлює необхідність чіткого формулювання умов франчайзингового договору, щоб уникнути проблем у разі необхідності правового захисту прав на зазначені об'єкти.

Сьогодні на вітчизняному ринку домінують українські франшизи, вони контролюють 66 % ринку, інші – 34 % представлені іноземними компаніями з країн Західної та Східної Європи, США, Китаю та Росії. У зв'язку з падінням курсу національної валюти, зниженням купівельної спроможності, ростом інфляції тощо вітчизняні компанії більшу зацікавленість проявляють до ліцензій, ціна яких виражена у гривнях, а також до тих, які не потребують використання імпортного обладнання.

Міжнародні компанії з великою обережністю обирають собі українських партнерів і віддають перевагу організації мережі власними силами, вкладаючи засоби в будівництво, купуючи функціонуючі об'єкти чи орендуючи їх. Таким чином, український ринок франчайзингу, на думку спеціалістів, є одним з найбільш складних, що пояснюється зазначеною вище недосконалістю вітчизняного законодавства щодо франчайзингової моделі бізнесу та особливостями вітчизняної підприємницької ментальності. Негативними ознаками останньої є схильність вітчизняних підприємців до порушень, насамперед, прав інтелектуальної власності та низький рівень економічної довіри.

Основним сегментами, в яких розвиваються франчайзингові мережі в Україні, є ресторанный та готельний бізнес, продаж споживчих товарів, автопослуги, бізнес-послуги, послуги на ринку нерухомості, побутові послуги.

Важливим стримуючим фактором розвитку франчайзингу в Україні є низький рівень банківського кредитування. В економічно розвинених країнах більшість фінансових установ мають відділи, які займаються фінансуванням такої моделі підприємництва, адже вона вважається найбільш вдалою моделлю «start up» бізнесу. За даними Міжнародної асоціації франчайзингу (IFA), середня рентабельність інвестицій за перші 10 років роботи для звичайних незалежних підприємств становить близько 300 %, а для підприємств, що працюють на умовах франчайзингу, – більше 600 %. Крім того, кількість банкрутів серед франчайзингових підприємств становить менше 10 % протягом перших трьох років роботи, в той час як серед незалежних підприємств – близько 90 %.

В цілому на ринку банківських послуг України практично відсутні програми фінансування франчайзингу. Причинами такої ситуації є підвищений ризик неповернення кредитних коштів, а також відсутність практичного франчайзингового досвіду у позичальника. Банківськими пріоритетами при фінансуванні франчайзингу є середні та великі компанії аграрного сектору; міжнародні компанії; вітчизняні компанії зі стабільними фінансовими показниками та позитивною діловою репутацією. Варто також звернути увагу на той факт, що всі банки вимагають ліквідну заставу, наприклад, депозит, нерухоме майно, нове обладнання тощо. При цьому практично нехтуючи вартістю бренда, що спричинено великою часткою суб'єктивності при його оцінюванні.

Висновки і пропозиції. Міжнародний досвід засвідчує, що франчайзингова модель є порівняно більш успішною і фінансово стійкою навіть в умовах криз. Це означає, що франчайзингові мережі в Україні будуть надалі розвиватися. Спеціалісти прогнозують, що сьогодні основними франчайзинговими сегментами, де є певні перспективи для розвитку, можуть стати ті, які випускають продукцію у середньому і нижче ціновому сегменті, не потребують коштовного іноземного обладнання, номінують стартові інвести-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ції у гривні й передбачають тривалі терміни їх повернення. За сферами діяльності традиційно найперспективнішими вважаються сфера роздрібної торгівлі, сфера ресторанного бізнесу та надання споживчих послуг, особливо для дітей.

Світовим трендом у розвитку франчайзингових мереж є все більше їх розгалуження та зростання економічної ваги. Міжнародна Франчайзингова асоціація (IFA) прогнозує, що в найближчі роки бізнес на основі франчайзингу в США буде зростати швидшими темпами, ніж економіка в цілому. Оскільки Україна є частиною світової економіки, то всі зазначені тенденції будуть спостерігатися і в національній економіці. Зусилля держави сьогодні мають спрямовуватися на усунення перешкод, що існують на шляху формування та ефективного функціонування франчайзингових мереж, насамперед, у законодавчій та фінансовій сферах.

Список використаних джерел

1. *Про франчайзинг* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising>.
2. *Франшизы в Украине устойчивы к кризису. Общий обзор сектора франчайзинга и его показатели на основе анкетирования* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://franchisegroup.com.ua/bitrix/templates/nakitel_tpl/img/pdf/Franchise%20Business%20Outlook%20Report.pdf.
3. *ПАРА SOLO* – бренд модного підліткового одягу (Україна) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://franchise.ua/publikacii/para-solo-brend-modnogo-p-dl-tkovogo-odj-93.html>.
4. *Франчайзинг и продажа готового бизнеса* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://franchise.ua/board/29>.

References

1. *Pro franchaizynh [About franchising]*. Retrieved from <http://franchisegroup.com.ua/about-company/franchising>.
2. *Franshizy v Ukraine ustoichivy k krizisu. Obshchii obzor sektora franchaizinga i ego pokazateli na osnove anketirovaniia [Franchises in Ukraine are resistant to the crisis. General overview of the franchising sector and its indicators based on the questionnaire]*. Retrieved from http://franchisegroup.com.ua/bitrix/templates/nakitel_tpl/img/pdf/Franchise%20Business%20Outlook%20Report.pdf.
3. *PARA SOLO – brend modnoho pidlitkovoho odiahu (Ukraine) [COUPLE SOLO - teen clothing brand fashion (Ukraine)]*. Retrieved from <http://franchise.ua/publikacii/para-solo-brend-modnogo-p-dl-tkovogo-odj-93.html>.
4. *Franchaizing i prodazha gotovogo biznesa [Franchising and sales of ready business]*. Retrieved from <http://franchise.ua/board/29>.

Паливода Олена Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту водного транспорту, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, м. Київ, 04071, Україна).

Паливода Елена Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и менеджмента водного транспорта, Киевская государственная академия водного транспорта имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, г. Киев, 04071, Украина).

Palyvoda Elena – PhD in Economics, Associate Professor, Assistant Professor of Economics and Management of Water Transport, The Kyiv State Maritime Academy named after hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi (9 Frunze Str., 04071 Kyiv, Ukraine).

E-mail: Palyvoda_olena@ukr.net

Селиверстова Людмила Сергіївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, м. Київ, 02156, Україна).

Селиверстова Людмила Сергеевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина).

Seliverstova Liudmila – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: drls25@ukr.net

УДК 330.8

*Микола Махненко***ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО
НАЦІОНАЛІЗМУ***Николай Махненко***ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И АКТУАЛЬНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО
НАЦИОНАЛИЗМА***Mykola Makhnenko***THE ECONOMIC THEORY AND URGENCY OF THE ECONOMIC
NATIONALISM**

У спростованому вигляді розглянуто формування термінів «нація», «економічний націоналізм». Зроблена спроба привернути увагу наукової спільноти до важливості використання категорії «економічного націоналізму» в умовах сучасної глобальної кризи.

Ключові слова: держава; економіка; економічна теорія; економічний націоналізм; стратегія; суверенітет.

Бібл.: 15.

В упрощеному вигляді розглянуто формування термінів «нація», «економічний націоналізм». Сделана попытка привлечь внимание научного сообщества к важности использования категории «экономического национализма» в условиях современного глобального кризиса.

Ключевые слова: государство; экономика; экономическая теория; экономический национализм; стратегия; суверенитет.

Библ.: 15.

In the clause is considered the formation of the terms as “the nation”, as “the economic nationalism” in the simplified kind. The attempt to attract the attention of the scientific community to the importance of using the category of “economic nationalism” in the current global crisis.

Key words: the state; the economy; the economic theory; the economic nationalism; strategy; sovereignty.

Bibl.: 15.

JEL Classification: B10

Постановка проблеми. З давніх часів будь-яка колективна згуртованість окремих індивідів ставила перед собою і своїм найстаршим, або керманічем, головне питання – наявність житла, їди, одягу, зброї. Якщо їхній найстарший не забезпечував свій гурт такими умовами існування та всім необхідним, то поставало питання обрання нового керманіча, який міг би забезпечити гідні умови життя для свого товариства.

У давні часи ще не знали законів економічного розвитку. Вони користувались одним примітивним законом – задовольнити свої потреби. У той час найпростішим вирішенням цієї проблеми був підхід силового шляху. Дослідників економічної теорії багато і перелічувати їх можна довго. Вчені провадили у життя економічні теорії зростання державної могутності.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальною темою завжди є підвищення соціально-економічного рівня життя населення держави, створення міцної економіки, яка здатна забезпечити обороноздатність і суверенну незалежність країни. Такі питання досліджували закордонні вчені, зокрема М. Вебер, С. Ю. Вітте, Г. Кон, Дж. Б. Кларк, Е. А. Кисельова, А. Кульман, Ф. Ліст, К. Маркс, Ортега-і-Гассет Хосе, П. В. Савченко, П. А. Столипін, М. Н. Чепурин та інші. Серед вітчизняних економістів слід назвати таких, як М. Головка, І. Дзюба, В. В. Кириленко, Д. Кондратенко, Ю. Б. Кравчук, В. Г. Маргасова, Г. М. Пилипенко, А. С. Філіпенко, Р. Шпорлюк, що присвятили багато наукових робіт цьому питанню з варіантами розгляду економічного розвитку, спираючись на економічні закони. Але питання економічного націоналізму лишилося поза увагою з часу заборони політики націоналізму. У цій роботі зроблена пропозиція повернутися до цього питання з огляду на сьогоденні економічні процеси у державі.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Метою статті є спроба перегляду теорії економічного націоналізму і застосування його складових для створення інструменту у справі покращання соціально-економічного рівня життя населення.

Виклад основного матеріалу. Згуртованість людей виникає за умовами їх загального існування в межах обраного ними місця. Умови повинні забезпечувати їхню територіальну належність і захищеність від зовнішнього вторгнення і нападу таких самих людей, як і вони, але готових їх знищити й обікрасти. Постає проблема побудови міста-фортеці, усередині якого можна жити і займатись господарською діяльністю.

У містах-фортецях зароджуються перші постулати створення законів загального існування людей з розподілом виконуваних певних і визначених завдань та функцій життєзабезпечення товариства. Встановлюються структурні схеми керування і підлеглості одних осіб іншим особам.

Зміцнення єдності підсилюється за ознаками підлеглості до визначеної особи, яку звеличили до найвищого керівного стану. Всі зобов'язані підкорятися такій особі та виконувати її накази і розпорядження.

Керівна особа вимагає поваги до себе і беззаперечного слугування. Люди збираються на загальні збори й обирають символи свого визначення і згуртованості. Ці символи відрізняють їх від інших людей в інших містах.

Ведення господарства, утримання і примноження майна зобов'язує кожного індивіда займатися виконанням своїх функцій на благо господаря і спільноти. Контролювання і поповнення майнового стану і ведення підрахунків про втрати та здобутки майна – поява таких функцій може називатися першими початковими економічними планами, прогнозами, розрахунками.

Відносини з іншими містами-фортецями у питаннях обміну товаром – їжею, одягом, зброєю і т. ін., – а простіше товарообміну, формують економічні відносини. Ці відносини характеризували появу економічних відносин через здійснення обміну товарів, що дозволяли надлишок товарів у одній місцевості міняти на відсутні товари в іншій місцевості. Побудова міжетнічних економічних відносин спонукали планувати певні операції, щоб отримати прибуток. Отримання прибутків відбувалося й іншим шляхом – за рахунок відібраного у тих, хто слабкіший силою, беззахисний перед владою.

Єднання за ознаками належності до відокремленого територіального місця розташування, за характерними властивостями поведінки, звичаїв, мови спілкування, вимагало привласнення єдиної назви всім особам, які проживали на цій місцевості. Ці назви надавали можливість розрізняти людей за конкретними ознаками.

Збройні напади, розорення одних іншими, взяття у полон окремих груп чужинців у рабську покору, дозволяло піднімати рівень майнового стану одних за рахунок інших. Чим більша кількість осіб була приєднана до тієї чи іншої спільноти, тим гостріше поставала необхідність згуртованості цих індивідів за єдиними ознаками належності. Необхідно визначати ознаки ідентичності народів і спільнот, за якими одразу можна визначити належність до того чи іншого народу, до тієї чи іншої спільноти, до визначеного місця розташування, до територіальних кордонів, до релігійного єднання, до мовного спілкування.

Виникає форма державності і національної належності народу, який керується прийнятими законами і відповідними суспільними, економічними відносинами. Це можна ще трактувати як виникнення поняття національної держави.

Визначення національної держави наведено в багатьох посібниках з економічної теорії, в яких також пояснюється її сутність, головні функції становлення державності країни. Основоположником вчення економічного націоналізму був німецький економіст Фрідріх Ліст (1789–1846) [7]. «Націоналізм» в економіці пояснює рух економіки держави, він поєднує зусилля всього народу в досягненні і підтвердженні економічної незале-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

жності, територіальну суверенність та соборність національної держави. Мета – досягти найкращі рівні та соціально-економічні умови для кожного і для всіх одночасно. Наведено приклад. Чехословаччина поєднувала під одним стягом, урядом і загальною державною економікою два народи – чехів і словаків. Жили за одними законами політики й економіки. Руйнація державної єдності призвела до створення двох окремих держав – Чехії і Словаччини. Кожна держава прийняла свою Конституцію, обрала свій уряд, свої напрями національного політичного й економічного розвитку, свою державну мову. Відокремлення держав відрізняє їхні соціально-економічні, політичні й інші проблеми.

Термін «національна економіка», що зустрічається в багатьох статтях, – це результат багатовікового розвитку удержавлених соціально-політичних, економічних, податкових, військових та інших відносин і взаємин. До економічного розвитку країни слід додати і розгляд таких питань, як територіальна захищеність, надра країни, демографічний стан і національний склад населення.

Економіка однієї країни не може існувати окремо від економіки інших країн. Світова економіка – сукупність національних економік. Багаторівнева економічна система пропонує країнам прийняття відповідних численних структур та інституцій (як національних, так і міжнародних) для входження у глобальну світову економіку. Приєднання держави зі своєю національною економікою змушує змінювати і позитивно впливати на свій внутрішній економічний стан.

Поняття «країна, що розвивається» чисто умовне. Це поняття стосується тих країн, які мають певні узагальнюючі характерні риси, як багатоукладний характер економіки з різними формами власності, значна залежність від іноземного капіталу, бідність, перенаселення, високий рівень безробіття, значна заборгованість промислово розвиненим державам. Такі країни не поодинокі у світі. Вони, якщо їх об'єднати, становлять питому вагу в питанні кількості населення та величини території, яку вони займають.

Головним здобутком забезпечення населення цих країн є сировина, що належить до державної власності. Держава використовує цю сировину як валюту для обміну на товари першої необхідності. Можна навести приклади країн, що експортують одну-дві сировини як основну продукцію державної економіки.

Індія та Шрі-Ланка – найбільші на планеті виробники та експортери чаю і спецій, Бангладеш – експортер джуту і джутових виробів. Одна з найважливіших статей експорту Пакистану становить бавовна та вироби з неї. Бразилія постачає на світовий ринок каву («арабіка» та «робуста»).

Багато країн, що розвиваються, залежать від експорту сировини. Наприклад, майже 60 % експортних доходів Гани надають какао-боби, 89 % експорту Замбії становить мідь, 60 % експорту Колумбії – кава.

Близька за структурою експорту до країни, що розвивається, Росія. Більшу частину російського експорту становлять мінеральна сировина та паливо, чорні та кольорові метали. На сьогодні на світовий ринок поставляється великий відсоток здобутої у країні нафти, природного газу, мінеральних добрив, целюлози тощо.

Японія, Гонконг, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань спеціалізуються на експорті телекомунікаційного та електронного устаткування для інформаційних технологій. Їхній конкурент Китай спеціалізується на експорті побутової електронної техніки.

Інший бік експортних відносин будується на експорті промислово розвинутими країнами товарів та продукції, що користується великим попитом у населення тієї країни, куди експортують. У промислово розвинутих країнах вирішальна роль відводиться експорту машинної продукції та високотехнологічного устаткування. Країни – виробники товарів і продукції, що користуються попитом на внутрішніх ринках ще більш відсталіх країн, використовують і інший вид експорту. Експорт комплектуючих частин пев-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ного виду виробу для подальшої зборки в тій країні, що отримує ці комплектуючі. При цьому країна-експортер отримує надприбуток, ще з нереалізованої продукції.

Мета такого виду економічних відносин прозора і вигідна країні-виготовлювачу. А друга сторона таких відносин бере на себе зобов'язання зі збирання кінцевої продукції та її реалізації. Якість збирання продукції впливає на прибуток від її реалізації. Тим самим держава-постачальник забезпечила себе від зайвих операцій, при цьому зекономила капітал.

Зайнятість населення у сільському господарстві країн світу різна. У розвинутих країнах частка населення, зайнятого у роботах сільського господарства, менша, а у країнах, що розвиваються, висока. Рівень продуктивності праці у країнах двох типів теж різний, тому що рівень продуктивності праці залежить від технічної та машинної оснащеності.

Продуктивні сили, виразно диференційовані по країнах різних регіонів світу, утворюють різноманітні сполучення своїх типів: патріархально-доіндустріальні, індустріальні та сучасні, що притримуються НТР та впроваджують у господарство результати науково-технічного прогресу.

Система міжнародного світового поділу праці змушує розвивати ті сектори державної національної економіки слабо розвинутих країн, в які вкладається іноземний капітал. Надають рекомендації для подальшої розбудови і доповнень до вже існуючих видів послуг, які надаються, та видів туристичного і курортного відпочинку, щоб за малий термін надання послуг повернути найбільший відсоток вкладеного капіталу. Для виконання сервісних умов необхідно мати багато фірм-товариств, щоб використовувати транспорт, готелі, посередників, які поєднуються у цілий комплекс для надання послуг туристичним групам.

Водночас у більшості країн, що розвиваються (особливо найбільш відсталих), велика частка серед товарів або продукції експортування належить сировині, паливу, продовольчим товарам. На економічний розвиток таких країн має вплив високорозвинуті країни у промисловому, науково-технічному та інших головних галузевих секторах економіки. Через світову інтегрованість високорозвинуті країни світової економіки привласнюють відсталим країнам заздалегідь визначений характерний напрям їхнього економічного розвитку.

Країни третього світу та постсоціалістичні країни не забезпечують себе необхідною кількістю продуктів харчування. Постсоціалістичні країни пішли шляхом деколективізації сільського господарства, тобто роздержавлення та приватизації землі і надання її тим, хто обробляє її та працює на ній.

Стосовно України, то наша держава купує вугілля в Африці, картоплю – в Єгипті, часник, цибулю, гречку – у Китаї. Україна стає продуктовим кошиком Європи. І залежною від іноземного кредитування.

Під впливом взаємодії між країнами з'являються інформаційні, транспортні, енергетичні, міграційні, політичні, військові зв'язки і відносини. Відносини з країнами світової економіки стають глибшими і змушують державну владу переглядати економічну спорідненість з іншими державами, аналізувати національний економічний стан, робити порівняння, що надають економічні показники. Ще М. Вебер та К. Маркс підкреслювали, що національні економічні відносини мають багатоконлексний набір внутрішньо- і зовнішньодержавних відносин, які впливають на зміни національної економіки держави, науки, культури, фінансів і т. ін. Коли економічний стан національної держави гірший за стан інших розвинутих країн, виникає питання швидкого перевтілення відсталих галузей народного господарства з метою покращення результатів. Для цього використовують фінансове кредитування. Є шлях змін національного економічного стану методом реформ. Свого часу активно проводили реформи у царській Росії С. Ю. Вітте та П. А. Століпін.

У випадку військових конфліктів однієї країни з іншою у двобій підключалась не тільки озброєна армія, не тільки державні політичні діячі, не тільки технологічна оснащеність,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

пропаганда, ідеологія, а ще й національна економіка кожної країни, яка брала участь у конфлікті. Сутність розвиненості національної економіки кожної країни, її національну могутність визначає результат конфлікту. Найголовніше, що національну економіку, а точніше її міць створюють реально існуючі людські ресурси. Завдяки результатам праці національна економіка може змінюватися від об'єктивного фактора усвідомлення до суб'єктивного і стимулювати напрям розвитку державної економіки. Тобто загальне поняття економіки включає в себе і наскрізне поняття економічного націоналізму.

Економічна теорія, як об'єкт вчення суспільних законів та процесів дає можливість розглянути актуальне питання такого виду економічного розвитку держави, як економічний націоналізм.

Економічний націоналізм рекомендується впроваджувати або здійснювати і застосовувати в економіці індустріально розвинутих, або постіндустріально розвинутих країнах, де більша частина населення має освіту та технічну культуру. Економічний націоналізм – не модна зачіска, не модний одяг від відомого кутюр'є. Економічний націоналізм треба створювати в державі, поєднуючи у складну структуру вже існуючі державні економічні системи. В наш час економічна система держави тісно пов'язана з політичною системою, з ідеологією побудови державної основи суспільства. Одним указом або однією постановою не запровадиш економічний націоналізм, який необхідний для того, щоб підняти рівень соціально-економічного життя населення, забезпечити державну незалежність і захищеність.

Слід з'ясувати методом наукового аналізу значення економічного націоналізму, як одного з понять економічної теорії, з усіма його властивостями і наявністю у нього можливостей стратегічного розвитку країни у період глобальної кризи.

Економічні закони дають мотивовані пояснення про існуючі причини економічних суперечностей у розвитку держави, про причинно-наслідкові зв'язки розвитку продуктивних сил, про розкриття змісту та механізм дії залежно від умов реально існуючого стану виробничих відносин і реального стану економічного розвитку національної держави внаслідок соціально-політичних відносин у суспільстві, виявлення нових форм функціональної залежності, які дають стійкий характер.

За сутністю загальноприйнятих критеріїв економічний націоналізм слід розглядати, як категорію економічної теорії. Як економічна категорія вона має свою структуру опису, функції виробничих відносин, зміст, стратегію економічного розвитку держави. Також слід розглянути ризики в економічних, міждержавних, внутрішньодержавних відносинах, у плануванні стратегічних завдань та цілей реалізації підвищення соціально-економічного рівня життя населення, зростання обсягів виробництва, державних економічних програм, забезпеченні економічної могутності національної держави.

Висновки. Необхідно визнати, що стан економіки держави нестійкий, і реальна дійсність вимагає розроблення більш ефективних наукових методів у вирішенні нагальних економічних і державних проблем на основі сучасної теорії економічного націоналізму.

Важливу роль слід надавати стратегічному прогнозуванню, з можливістю правильного ставлення до проблеми зростання соціально-економічного стану держави з максимальним збереженням незалежності економіки і суверенності держави.

Економічний націоналізм, суверенітет, територіальна цілісність у поєднанні з економічними інтересами стануть рушійною силою у зростанні економіки держави та усвідомленні у правильності вибору економічної стратегії з урахуванням об'єктивної реальності при оптимально обраних важелях керування суспільством і економікою.

Список використаних джерел

1. Головка М. Український соціальний націоналізм / М. Головка. – Х. : Патріот України, 2007. – С. 10–24.
2. Дзюба І. Україна на шляхах державотворення / І. Дзюба // Літературна Україна. – 1992. – 27 серпня.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Фридрих Лист ; [пер. с немецкого под редакцией К. В. Трубникова, с его вступлением, примечаниями и биографическим очерком Ф. Листа]. – М. : Европа, 2005. – 452 с.

4. Кириленко В. В. Історія економічних вчень : навч. посіб. / В. В. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 234 с.

5. Кон Г. Про «східний» націоналізм // Kohn H. The Idea of Nationalism. – N.Y., 1987. – Рр. 330–345.

6. Кондратенко Д. Економічний націоналізм: політичні теорії / Д. Кондратенко // ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – Вип. 47. – С. 227–239.

7. Ланюк Є. Фрідріх Лист та концепція економічного націоналізму [Електронний ресурс] / Є. Ланюк. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/1392>.

8. Маргасова В. Г. Формування системи стратегічного забезпечення стійкості національної економіки / В. Г. Маргасова // Держава та регіон. Серія : Економіка та підприємництво. – 2014. – № 6 (81). – С. 4–9.

9. Пилипенко Г. М. Теорії виникнення держави як методологічна основа дослідження державної присутності в економіці / Г. М. Пилипенко // Економічний вісник НГУ. – 2007. – № 4. – С. 13–19.

10. Экономическая энциклопедия / науч.-ред. совет изд-ва «Экономика» ; гл. ред. Л. И. Абалкин. – М. : Экономика, 1999. – 1055 с.

11. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Листа / Р. Шпорлюк. – К. : Основи, 1998. – 480 с.

References

1. Holovko, M. (2007). *Ukrainskyi sotsialnyi natsionalizm [Ukrainian social nationalism]*. Kharkov: Patriot of Ukraine, pp. 10–24 (in Ukrainian).

2. Dziuba, I. (August 27, 1992). Ukraine na shliakhakh derzhavotvorennia [Ukraine on roads of creation of the state]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine* (in Ukrainian).

3. List, F. (2005). *Natsionalnaia sistema politicheskoi ekonomii [National system of political economy]* [trans. From German under edition K. V. Trubnikova with his(its) introduction, notes and biographic sketch F. List]). Moscow: Europe (in Russian).

4. Kyrylenko, V.V. (2007). *Istoriia ekonomichnykh vchen [A history economic doctrines]*. Ternopil: Ekonomichna dumka (in Ukrainian).

5. Kohn H. About “East” Nationalism (1987). In Kohn H. *The Idea of Nationalism*. N.Y., pp. 330–345.

6. Kondratenko, D. (2010). Ekonomichnyi natsionalizm: politychni teorii [The economic nationalism: the political theories]. *IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – IPIESR by him I. F. Kurasa NAN of Ukraine*, vol. 47, pp. 227–239 (in Ukrainian).

7. Laniuk, E. (2013). *Fridrikh List ta kontsepsiia ekonomichnoho natsionalizmu [Fridrikh List and concept of economic nationalism]*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/1392>.

8. Margasova, V.G. (2014). Formuvannia systemy stratehichnoho zabezpechennia stiikosti natsionalnoi ekonomiky [Formation of system of strategic maintenance of stability of national economy]. *Derzhava ta rehion. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: economy and business*, no. 6 (81), pp. 4–9 (in Ukrainian).

9. Pilipenko, G.M. (2007). Teorii vynyknennia derzhavy yak metodolohichna osnova doslidzhennia derzhavnoi prysutnosti v ekonomitsi [The theories of occurrence of the state as a methodological basis of research of state presence in economy]. *Ekonomichnyi visnyk NHU – Economic bulletin NGU*, no. 4, pp. 13–19 (in Ukrainian).

10. Abalkin, L.I. (ed.) (1999). *Ekonomicheskaiia entsiklopediia [Economic encyclopedia]*. Moscow: Economy (in Russian).

11. Shporluk, R. (1998). *Komunizm i natsionalizm. Karl Marks proty Fridrikha Lista [Communism and nationalism. Karl Marks against Fridrikh List]*. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).

Махненко Микола Миколайович – 02068, м. Київ, вул. Кошиця, 4, кв. 47, Україна.

Махненко Николай Николаевич – 02068, г. Киев, ул. Кошиця, 4, кв. 47, Украина.

Makhnenko Mykola Mykolayovich – fl. 47, 4, Coshitsa Str., 02068 Kyiv, Ukraine.

E-mail: 1611m@ukr.net

UDC 330.341.1:658:339.137:330.5

Valerii Ilchuk, Iryna Sadchykova

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE PRODUCTION ENTERPRISES
BY INCREASING COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY**

Валерій Ільчук, Ірина Садчикова

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ
У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Валерий Ильчук, Ирина Садчикова

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
В УВЕЛИЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

State and dynamics of the innovative activity in Ukraine was investigated. Endogenous and exogenous factors influencing on the innovative activity commitment of the industrial enterprises were determined. Main factors that stipulated technological lag of national economy from the economy of the developed countries of the world were analyzed. Possibilities that are submitted by the market economy for activation of innovative processes in the actual sector of economy were considered. The role of innovative potential of the enterprises in accelerating of innovative update of their main funds was shown. Factors of the market influence on activating of the innovative processes at the enterprise were revealed that are stipulated directly by the demands of competitive area concerning competitiveness increase on the domestic market and by the factors of macro environment concerning increase of the status of Ukraine as a highly technological state in the world economic sphere. It was shown, that to solve the problem of technological lag of the domestic production from the developed in technological area countries, it is necessary to implement offensive innovative strategy using both existing scientific-technological potential, and additional resources involving outstanding before scientific schools by strong financial support from the state.

Key words: innovative process; innovative development; innovative strategy; competitiveness; real sector of economy; factors of the market influence; technological update of the main funds.

Fig.: 6. Bibl.: 5.

Досліджено стан та динаміка інноваційної діяльності в Україні. Визначено ендогенні та екзогенні фактори, які впливають на активність інноваційної діяльності виробничих підприємств. Проаналізовано основні фактори, які зумовили технологічне відставання національної економіки від економік розвинених країн світу. Розглянуто можливості, які надає ринкова економіка, для активізації інноваційних процесів у реальному секторі економіки. Показано роль інноваційного потенціалу підприємств у прискоренні інноваційного оновлення його основних засобів.

Розкрито фактори ринкового впливу на активізацію інноваційних процесів на підприємстві, які обумовлені безпосередньо вимогами конкурентного середовища щодо підвищення конкурентоспроможності на вітчизняному ринку та факторами макросередовища щодо підвищення статусу України як високотехнологічної держави у світовому економічному просторі. Показано, що для вирішення проблеми технологічного відставання вітчизняного виробництва від розвинених у технологічному відношенні країн необхідна реалізація наступальної інноваційної стратегії з використанням як наявного науково-технологічного потенціалу, так і додаткових ресурсів із залученням відомих колись наукових шкіл за потужної фінансової підтримки з боку держави.

Ключові слова: інноваційний процес; інноваційний розвиток; інноваційна стратегія; конкурентоспроможність; реальний сектор економіки; фактори ринкового впливу; технологічне оновлення основних засобів.

Рис.: 6. Бібл.: 5.

Исследовано состояние и динамика инновационной деятельности в Украине. Определены эндогенные и экзогенные факторы, влияющие на активность инновационной деятельности производственных предприятий. Проанализированы основные факторы, которые обусловили технологическое отставание национальной экономики от экономик развитых стран мира. Рассмотрены возможности, которые предоставляет рыночная экономика, для активизации инновационных процессов в реальном секторе экономики. Показана роль инновационного потенциала предприятий в ускорении инновационного обновления его основных средств. Раскрыты факторы рыночного влияния на активизацию инновационных процессов на предприятии, которые обусловлены непосредственно требованиями конкурентной среды по повышению конкурентоспособности на отечественном рынке и факторами макросреды по повышению статуса Украины как высокотехнологического государства в мировом экономическом пространстве. Показано, что для решения проблемы технологического отставания отечественного производства от развитых в технологическом отношении стран необходима реализация наступательной инновационной стратегии с использованием как имеющегося научно-технологического потенциала, так и дополнительных ресурсов с привлечением известных когда-то научных школ при мощной финансовой поддержке со стороны государства.

Ключевые слова: инновационный процесс; инновационное развитие, инновационная стратегия; конкурентоспособность; реальный сектор экономики; факторы рыночного воздействия; технологическое обновление основных средств.

Рис.: 6. Библ.: 5.

JEL Classification: O31; P42

Target setting. Within the years of its independence, Ukraine continuously lost its innovative potential that has led to technological lag of the domestic economy from the developed countries of the world and decreasing its competitiveness in the world economic area.

Nowadays competitiveness of the domestic enterprises, level of their technological development is quite low, that is stipulated by their low innovative activity.

In the ranking of the innovations use, Ukraine is on the 86th position, and by the innovative potential – on the 39th. Knowledge base of industry is not higher than 0.3 %, that is 20 less from indexes of the developed countries. Investments amounts that are invested in the domestic science are not higher 1 % of GDP, that does not allow it to implement its function of the efficient scientific providing of the innovative development of the economy [3].

Innovative sphere in Ukraine is in crisis state, there are no tendencies of any positive changes. Starting from the years of independence in Ukraine, number of enterprises was shortened nearly twice, number of submitted patent applications was considerably shortened (about 30 %), and the number of inventions, that are being implemented, was shortened ten times, number of employees that make scientific – research and research-development works (SRRD) at the industrial enterprises was shortened many times.

Offsetting of innovative processes, decrease of intensiveness of innovations implementing lead to obsolescence of fixed production assets, that decreases their competitive possibilities both on the internal and external markets.

Adopting of the number of legislative acts concerning activating innovative processes in the national economy, output from the crisis of its scientific-technological sphere haven't stopped the processes of technological degradation of the domestic producers, that threatens both its economic safety and Ukraine's sovereignty. Declared in 2001 economy transition of Ukraine to the innovative model of the development hasn't found until the present moment its practical implementation [5].

Analysis of the recent researches and publications. Many outstanding domestic and foreign scientists devoted their works to investigating the problems of activating innovative development of the domestic markets, among them: O. Amosha, I. Alekseyev, V. Kozyk, E.Krykavskiy, V. Geietz, U. Goncharov, A. Gryniov, M. Denysenko, S. Illiashenko, O. Kusmin, E.Lapin, O. Melnyk, I. Pavlenko, M. Rymar, V. Tkachenko, R. Fatchutdinov, V.Khobta, A. Chukhno, A. Yudanov, K.Yankovsky and others.

Defining of not investigated parts before of the general problem. While acknowledging high academic achievements of the above mentioned scholars, their significant contribution in the theories and practice development of the innovative processes, it should be noted, that the problems of the innovative activity activating, competitiveness increasing of the domestic enterprises both on the internal, and the external market need further research. Thus, research directed to activating the innovative processes in the sector of economy become actual nowadays, they are directed for creating appropriate conditions and incentives of innovative development of the enterprises with the aim of increasing competitiveness of the national economy.

Target of the article. The target of the article is search of the efficient ways of activating innovative processes of the production enterprises development as a condition of increasing their competitiveness both on the internal, and external markets.

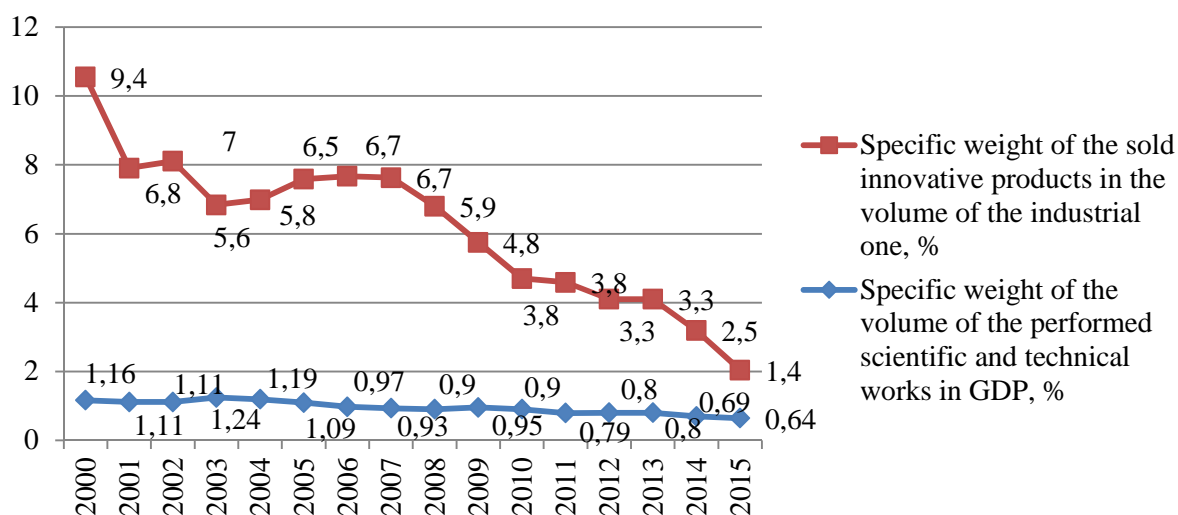
Statement of the main material. Low innovative activity of the enterprises of the real sector of the economy led to their considerable technological lag from the enterprises of the developed countries of the world, decreasing of their competitiveness, and, correspondingly, export possibilities. Thus, innovative development of the enterprises is the main and perspective way of the economic growth of the enterprises, increasing their competitiveness both on the domestic, and foreign markets.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Innovative activity provides for high indexes of economic development, allows to solve economic, ecological and social problems of the enterprises functioning.

Implementing of the innovative processes is one of the main factors of increasing products competitiveness, provides efficiency of the production resources use, increases the level of the enterprises adapting to the conditions of the environment, spreads their possibilities concerning entering new sale markets, creates conditions of long term stability [2].

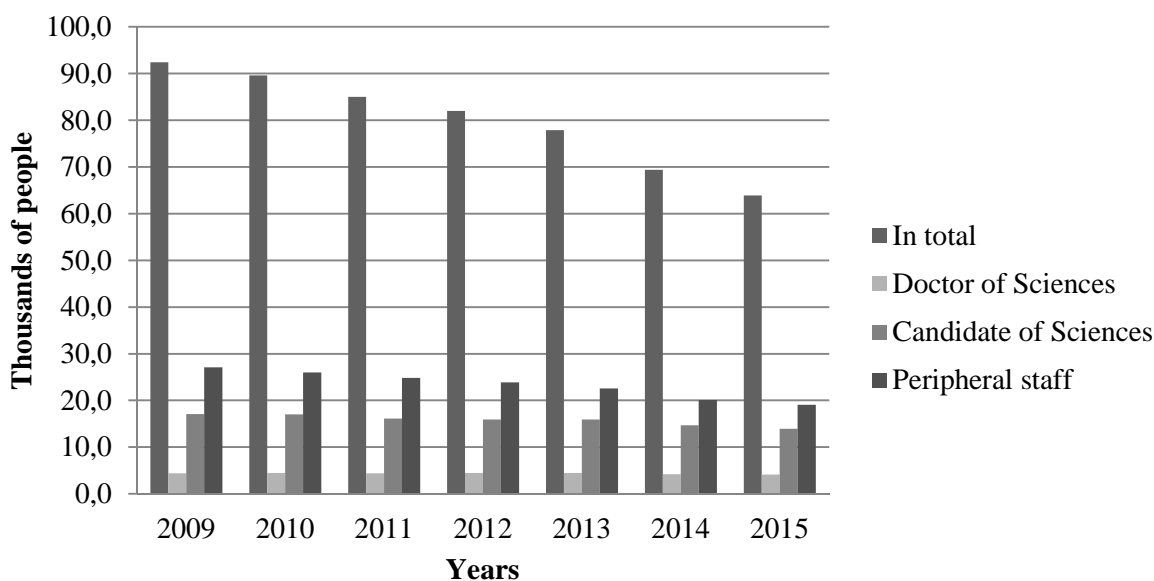
Increasing competitiveness of the domestic enterprises, and, correspondingly, economic growth depend on their innovative activity, on the volume of performed SRRD. Analysis of the results of the scientific-technical and innovative activity of the production enterprises activity of Ukraine (Scheme 1) shows negative tendency, in particular – decreasing of the specific weight of the performed scientific and scientific-technical works in GDP of the country, as well decreasing of the specific weight of the sold innovative products in volume of the produced one, that certifies about offsetting of the innovative processes in the real sector of the national economy.

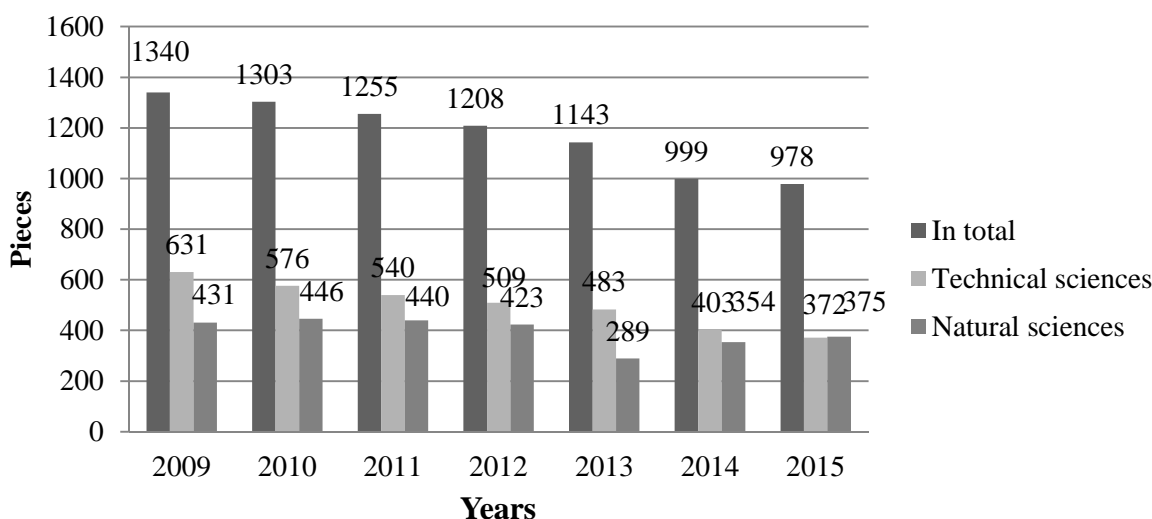
Scheme 1. Results of the scientific-technical and innovative activity of the productions enterprises of Ukraine, %

About decreasing of innovative potential of the scientific-technological sphere of Ukraine and innovative activity certifies decreasing within the recent years number of specialists that performed scientific and scientific-technical works (Scheme 2), as well number of scientific organizations by the sciences branches (Scheme 3).

Negative dynamics that can be tracked within the recent years concerning the number of the innovative activity subjects is a result of the innovative climate worsening in Ukraine, lack of the investments in the innovative sphere of the economy, increasing the risks of the innovative activity.

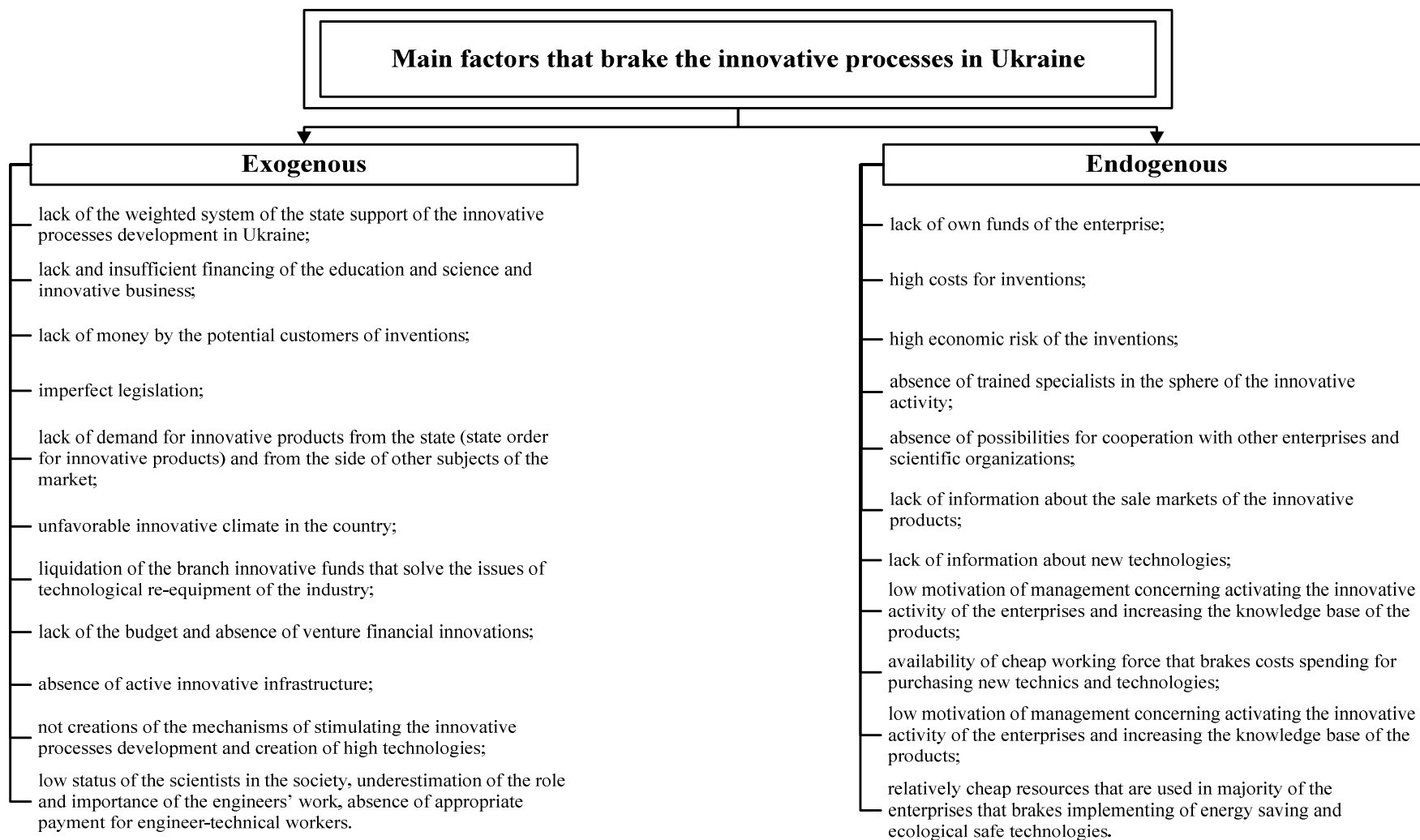

Scheme 2. Number of the specialists that performed scientific and scientific-technical works, thous

Scheme 3. Number of scientific organizations by the sciences branches, pcs

Among the main reasons of the innovative stagnation of the domestic enterprises, the following ones should be noted: low motivation of the management concerning increasing the innovative production stipulated by monopole state of some enterprises on the domestic market, that doesn't favor to elaboration and implementing the measures relating increasing competitiveness of their products; lack of appropriate state support of the innovative processes at the enterprises of the real sector of economy and actual measures of stimulating technological re-equipping of the enterprises; low number of inventors and qualified staff, able to generate new ideas concerning elaboration and implementing the innovations; use by the owners of the enterprises profit not on the innovative activity, but on the other purposes that brakes technological re-equipment of the main production means; availability of cheap labor forces that restrains spending the costs for purchase of new equipment and technologies; relatively cheap resources that are used in considerable majority of the productions that brakes implementing resource and power saving, ecological-safe technological processes; low general innovative potential of the enterprise that are not able to satisfy demand for new technique and technologies; not favorable climate in the country and others (Scheme 4).

Scheme 4. Main factors that brake the innovative processes in Ukraine

Innovative stagnation should be overcome by interest of the enterprise itself to increase its technological level, by this this interest can be forced due to the influence of the outside environment, in other words – competitors, that can displace the products of any enterprise that has not got any competitive advantages and doesn't correspond to the demands of the market. As a considerable stimulus to put the enterprises on the way of innovative development is availability of the innovative potential, efficient use and increasing of which allow to provide in competitive environment sustainable development of the enterprises in long-term perspective.

To increase the innovative potential that plays the leading role in technological re-equipment of the main means of the production enterprises, it is necessary to implement the following measures [1]: to create at the enterprise appropriate conditions and actual motivation for people that are engaged in inventions and innovative activity; to provide efficient methodological, information-advisory and educational support of the innovative strategy of the enterprise development; to flavor to common scientific-research and research-development works with branch scientific-research institutes and universities; to increase quality of the innovative processes management at the enterprises; to stimulate innovative activity and mechanisms development of the innovative technologies commercialization.

Among the stimulus of the enterprises innovative development in line with strengthening competitiveness on the goods and services market, considerable role is played by rise in energy resources price. In such conditions of economic activity, to decrease the prime cost of the products and goods, the enterprise has to implement resource and energy saving technologies with the purpose to provide price competitiveness of its products.

Innovative model of the national economy development can be implemented on conditions of the developed innovative infrastructure, strong institutional providing, growing demand for innovations in all spheres of common production. But the main stimulus of the enterprise innovative development is a necessity to increase their competitiveness both on the domestics, and foreign markets, as well increasing the image of Ukraine as highly technological state in the world economic sphere.

Possibility of the enterprises to survive in tough competitive conditions is defined by their innovative activity. In other words, only innovative active enterprises have chance to operate successfully in the competitive environment and provide innovative development and stable economic growth.

To the innovative development of the enterprises and national economy in general the innovative state policy should be directed, that has to create all necessary conditions for withdrawal the economy of Ukraine out of the crisis state. Main aim of such policy should be definition and implementation of the innovative priorities of the economy development. There is left in Ukraine after the time of the Soviet Union definite scientific-technological potential that hasn't been fully destroyed within the years of Ukraine independence.

The main task for Ukraine nowadays is to stop the processes of the economy technological degradation, reanimation of strong before scientific schools, stimulation of the fundamental science development that is in crisis state, creation of appropriate conditions to support the development of the applied science, creations of favorable innovative climate to increase innovative activity of the enterprises of the real sector of economy.

Market conditions of economic activity open new possibilities for the enterprises that have sufficient number of the “freedom levels” to enter the innovative way of development.

At the present moment, the state has not got any tough intentions and leverages to limit the enterprise in resources, means of the goals achieving, put definite demands concerning production program and etc. The enterprise has free choice of its development strategy in any conditions of functioning under those “rules of game” that are defined by the state. Thus, the innovative development of the enterprises and the economy in general depend in first turn on

the innovative activity of each enterprise, level of its management, direction of the management staff to innovative upheavals.

Implementing of the innovative model of the production enterprises development should be based on their innovative potential, on innovative intentions of the management to achieve technological advantages in conditions of the competitive environment.

Innovative-active enterprises are characterized by offensive innovative strategy directed for strengthening the innovative potential able to provide production of highly competitive products.

In conditions of crisis phenomenon and strengthening competitiveness among the production enterprises the efforts should be centered on productive and technologic innovations. Technological innovations allow to withstand price competition and competition by definite qualitative parameters, and the product – to fill new niches by the innovative competitive goods.

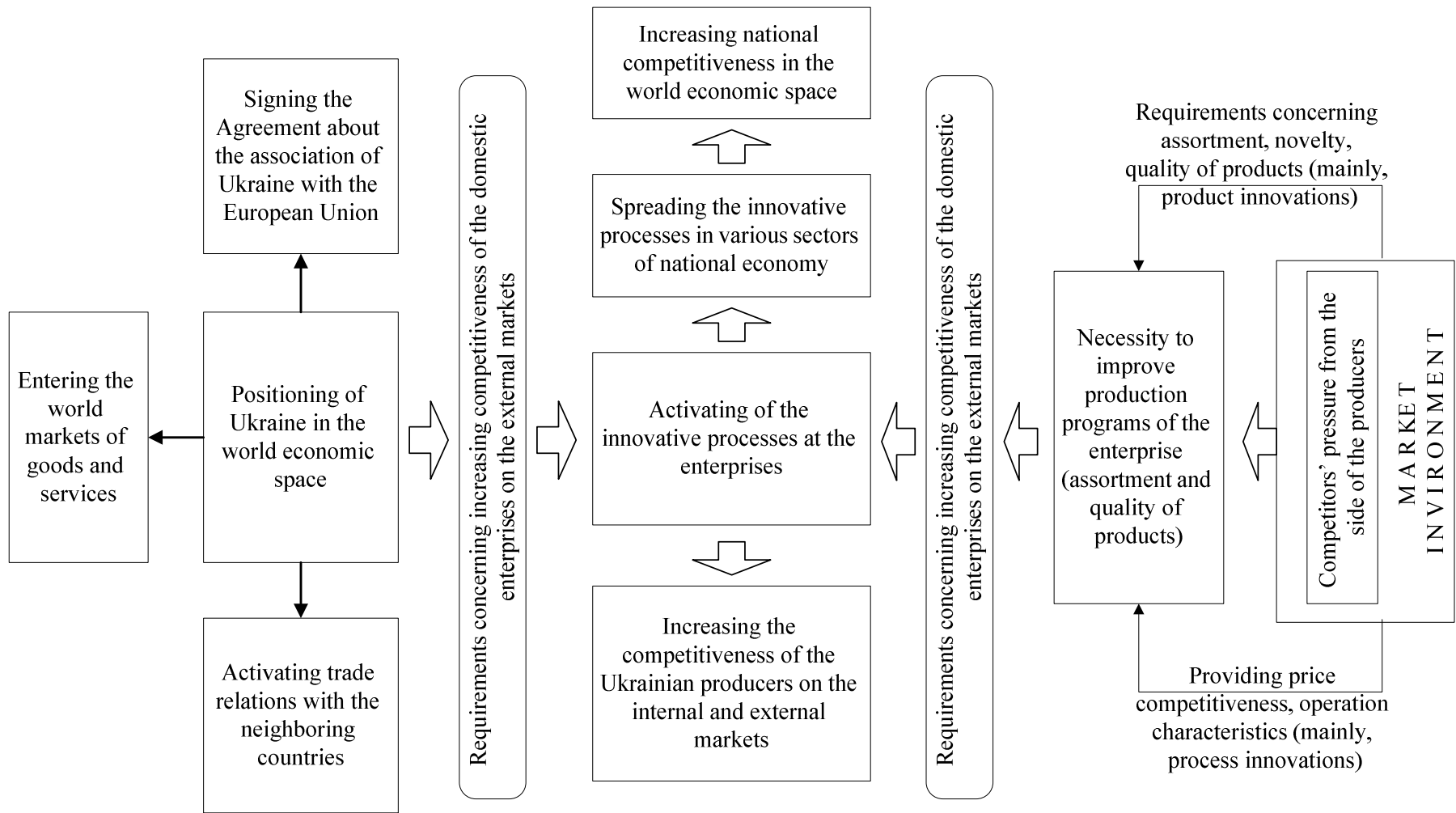
Market conditions of economic activity essentially changed stimulus of the enterprises innovative activity. Activating of the innovative processes is connected not only with the necessity to increase competitiveness of the existing products by means of improving equipment and technologies (process innovations), but as well with the demands of the market concerning creation of new products and services (product innovations).

After some time, direction of the innovative activity of the production enterprises is defined more often by the marker where the operation characteristics should correspond to the needs of the end users, and that stipulates the development of the product innovations themselves.

On the other hand, development of globalization and integration processes, signing the Agreement about association of Ukraine with the European Union, activating trade relations with the neighboring countries put before the domestic goods producers new demands concerning competitiveness of their products and services (Scheme 5).

Necessity to be competitive both on the domestic, and foreign markets puts the demands concerning increasing operation characteristics of the production enterprises goods, that, in its turn, make the producers to participate actively in the innovative activity.

Current technical-technological level of the domestic production enterprises demands implementing active offensive innovative strategy that should provide quick overcome of technological lag of the domestic production from the leading ones in technological relation countries [4]. By choosing the innovative strategy of the enterprises development, it is necessary to consider available innovative potential, peculiarities of the production apparatus and innovative processes, knowledge base of the production and specifics of operation.

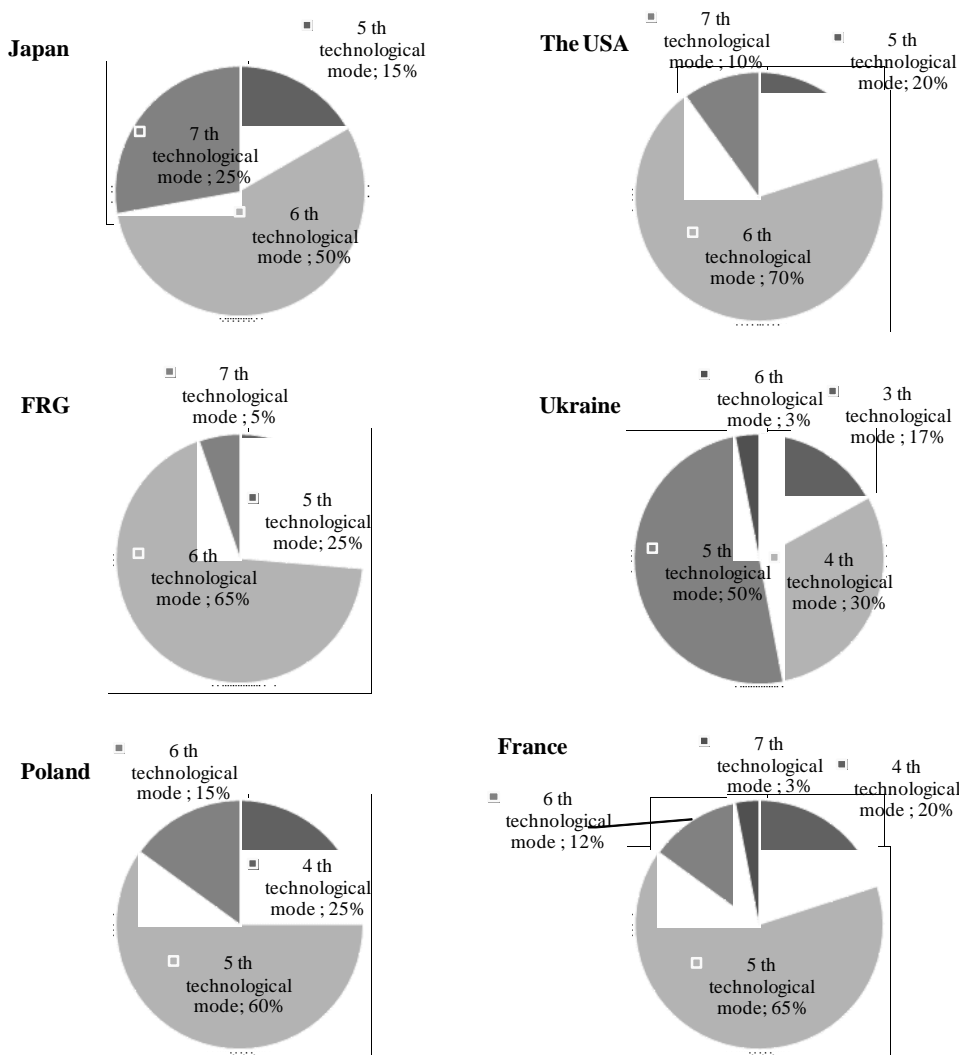
Scheme 5. Factors of activating the innovating activity of the production enterprises

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

We can speak about implementing various types of the strategies depending on the availability of own research base, development or development-technological bureaus, pilot production, etc. In case if the enterprise conducts own researches and elaborations, scientific-research and research-development works strategies implementing of the research leadership , leading knowledge basing, using of technological advantages are possible.

Innovative development of the economy is impossible without innovatively active enterprises, activity of which in sphere of creating new technics and technologies should be supported by the state. However, the main stimulus of the innovative improvements in the real sector of economy is a competitive influence of the market environment that puts before the enterprises tough demands concerning competitiveness of their goods and services.

Today, the domestic production enterprises can't stand the competitiveness both on the domestic , and foreign market. That can be explained, in first turn, by insufficient attention of the state to the technological development of the economy of Ukraine, in minimizing the scales of the fundamental and applied researches as a result of decreasing the volumes of state financing the science and education. This situation is alarming for Ukraine and can brake the technological development of the national economy, leaving it outside of the technical progress. Technological lag of Ukraine from the developed countries of the world is characterized by low dominating technological order of the national economy (Scheme 6).

Scheme 6. Structure of technological modes of Ukraine and other countries of the world

Overcoming of the technological lag is possible on conditions of transition the economy of Ukraine to the innovative way of the development and strengthening the regulating role of the state in sphere of the innovative activity. In first turn the state should care about the innovative development of the basic branches that have strategic value for economic safety and the country's defense.

Ukraine should position in the world economic space as a highly technological state with the developed scientific and innovative sphere, strong machine building complex, productive agriculture and other base branches that can provide competitiveness of the domestic producers both on the internal, and external markets.

Implementation of the innovative model of the national economy development and solving the strategic tasks concerning increasing the competitiveness of the Ukrainian goods producers both on the internal, and external markets should be based on the national innovative system of the country, in base of creation of which is laid the process of integration of the production, finances, science and education, that together with the innovative infrastructure and correspondent institutional support with participation of other members of the innovative process have to create appropriate conditions for outcome of Ukraine out of protracted economic crisis.

Strategic plans of the development of the economy of Ukraine should be oriented to new technological modes, with this purpose development of modern innovative structures should be activated (technoparks, technopolicies, technological incubators, venture companies, etc.), to develop the institutes of technologies transfer, to create conditions for the development of the innovative entrepreneurship.

Basic guidelines of the state policy concerning the innovative development of the enterprises of the real sector of economy should be: definition of the innovative priorities of the machine building complex development as a base of the domestic industry; stimulating economic development of the enterprises and their orienting to the innovative model of the development; improvement of the normative-legal base concerning activating the innovative processes in Ukraine; accelerating the network creation of the innovative structures (innovative centers, centers of technologies transfer, technological incubators, technoparks, technopolicies, ect.); creation the conditions for increasing the innovative potential of the enterprises; implementing on practice the results of scientific research and elaborations by scheme "science-production-market"; conversion of the defense enterprises, using their technological potential in frame of the technologies transfer in civil branches of the domestic economy; improvement of the financial-credit, tax and customs policy in sphere of the innovative activity of the production enterprises; development of the innovative infrastructure and strengthening the institutional providing of the innovative processes; preparing the scientists, constructors, highly qualified working staff; implementing the stimulus system for activating scientific researches and elaborations; increasing the status and national recognition of the scientists', inventors' , innovators' work; improvement the system of the rights protection of the intellectual property of the state, legal and physical entities.

Conclusions and propositions. The innovative development of the enterprises as a factor of strengthening the competitiveness of the national economy should become the object of special attention from the side of the state, that has to create appropriate conditions for activating the innovative processes in the real sector of economy, accelerating the technological re-equipment of the main means of production.

The state should strengthen institutional, organizational and financial support of the innovative activity of the economic subjects, flavor to creating the innovative structures. Implementing of the state innovative priorities should concern the innovative development the

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

machine building branch as a base for technological re-equipment of all spheres of social production.

To reach the achievements of the domestic enterprises that at the present moment are competitive on the external market (energetic machine building, aircraft, ship building, etc.) should become the centers of technological developments, points of economic growth, scientific and economic experience should be used in other branches of the national economy.

However, the most efficient stimulus of the innovative development of the production enterprises is their own desire to be competitive both on the internal, and external markets. The enterprises should put all their efforts for increasing the innovative potential, for using all resources and possibilities of the enterprises concerning technological renewal of the material and technical base of production.

References

1. Voronkov, S.O. (2013). Chynnyky rozvytku innovatsiinoho potentsialu suchasnoho pidpryemstva [Factors of the development of the innovative potential of the modern production]. *Naukovi pratsi MAUP – Scientific works MAUP*, issue 1 (36), pp. 168–172 (in Ukrainian).

2. Kvasnytska, R.S., Ardaskina, N. S. (2009). Osoblyvosti innovatsiinoi diialnosti pidpryemstv u suchasnykh umovakh [Peculiarities of the innovative activity of the enterprises in current conditions]. *Vynyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Journal of Khmelnytsky National University*, no. 6, vol. 3, pp. 247–251 (in Ukrainian).

3. Kuzmin, O.E., Kniaz, O. V., Marchuk, L.V., Shuliar, N.V., Shuliar R.V. (2009). *Otsiniuvannia ta rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti v umovakh transformatsii mashynobudivnykh pidpryemstv [Evaluation and regulating the innovative activity in conditions of transforming machines building enterprises]*. Lviv: Vezha i Ko (in Ukrainian).

4. Pavlenko, I.A. (2007). *Innovatsiine pidpryemnytstvo u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy [Innovative entrepreneurship in transforming the economy of Ukraine]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

5. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 3 lypnia 2001 «Pro nevidkladni zakhody shchodo vyvodu z kryzovoho stanu naukovo-tekhnichnoi sfery Ukrainy i stvorennia realnykh umov dlia perekhodu ekonomiky na innovatsiinu model rozvytku»: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 20 serpnia 2001 roku № 640/2001 [On the decision of the National Security and Defense of Ukraine dated July 3, 2001 “On urgent measures for overcoming the crisis in scientific and technical sphere Ukraine and the creation of real conditions of transition to an innovative model of development”]: Decree of President of Ukraine on August 20, 2001 № 640/2001*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/640/2001>.

References (in language original)

1. *Воронков С. О. Чинники розвитку інноваційного потенціалу сучасного підприємства / С. О. Воронков // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 1 (36). – С. 168–172.*

2. *Квасницька Р. С. Особливості інноваційної діяльності підприємств у сучасних умовах / Р. С. Квасницька, Н. С. Ардашкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6, т. 3. – С. 247–251.*

3. *Оцінювання та регулювання інноваційної діяльності в умовах трансформації машинобудівних підприємств : монографія / О. Є. Кузьмин, О. В. Князь, Л. В. Марчук, Н. В. Шуляр, Р. В. Шуляр. – Львів : Вежа і Ко, 2009. – 172 с.*

4. *Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : монографія / І. А. Павленко. – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.*

5. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 «Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 20 серпня 2001 року № 640/2001. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/640/2001>.*

Ilchuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: ivp5@ukr.net

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Financial and Economic Security Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

УДК 338.484.6

Анна Романова

**АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
У КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

Анна Романова

**АНАЛИЗ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА
В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
ПРОСТРАНСТВА**

Анна Романова

**FORMATION AND ANALYSIS OF MEDICAL TOURISM IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF THE WORLD ECONOMIC SPACE**

Надано визначення поняття «медичний туризм», за яким медичний туризм є різновидом оздоровчого туризму. Висвітлено основні економічні показники розвитку медичного туризму в світі, доведено необхідність розвитку галузі медичного туризму в Україні. Досліджено основні передумови та проблеми становлення і розвитку індустрії медичного туризму в Україні. Проведено SWOT-аналіз індустрії розвитку медичного туризму в Україні. Проаналізовано успішний досвід країн у галузі медичного туризму, за допомогою бенч-маркінгу визначено прийнятні зарубіжні практики для України. Крім того, запропоновано рекомендації щодо перспективного розвитку індустрії медичного туризму в Україні.

Ключові слова: медичний туризм; оздоровчий туризм; в'їзний туризм; виїзний туризм; туристична індустрія.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Дано определение понятия «медицинский туризм», в соответствии с которым медицинский туризм является разновидностью оздоровительного туризма. Освещены основные экономические показатели развития медицинского туризма в мире, доказана необходимость развития отрасли медицинского туризма в Украине. Исследованы основные предпосылки, а также проблемы становления и развития индустрии медицинского туризма в Украине. Проведен SWOT-анализ индустрии развития медицинского туризма в Украине. Проанализирован успешный опыт стран в области медицинского туризма, с помощью бенч-маркинга определены приемлемые зарубежные практики для Украины. Кроме того, предложено рекомендации для перспективного развития индустрии медицинского туризма в Украине.

Ключевые слова: медицинский туризм; оздоровительный туризм; въездной туризм; выездной туризм; туристическая индустрия.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 12.

The definition of medical tourism, according to which medical tourism is a sort of health tourism, has been given. The primary economical figures of medical tourism development in the world have been elucidated, the necessity of the medical tourism field development in Ukraine has been proved. The main prerequisites and problems of the medical tourism industry establishment and development in Ukraine have been analyzed. The SWOT-analysis of the medical tourism industry development in Ukraine has been conducted. Successful experience in the sphere of medical tourism of other countries has been analyzed, the acceptable for Ukraine foreign practices have been determined by benchmarking. In addition, the recommendations for perspective development of the medical tourism industry in Ukraine have been proposed.

Key words: medical tourism; wellness tourism; inbound tourism; outbound tourism; tourist industry.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 12.

JEL Classification: L83

Постановка проблеми. Процес реформ на шляху до євроінтеграції України зумовив актуалізацію розвитку тих галузей економіки, які можуть у короткостроковій перспективі дати поштовх соціально-економічному зростанню регіонів та поліпшенню інвестиційного іміджу країни загалом. Останнім часом у світі почав набирати популярність оздоровчий туризм та його різновид – медичний туризм. Так, за даними Всесвітнього інституту здоров'я (Global Wellness Institute), у 2013 році 6 % всіх подорожей у світі приходилися на оздоровчий туризм, що становило 3,2 трлн дол. США [12].

Проте в Україні індустрія медичного туризму проходить лише стадію становлення; основні проблеми полягають у відсутності науково-теоретичних, методологічних та організаційно-правових основ розвитку галузі. Більшість управлінців як загальнодержавного, так і місцевого рівня поки не сприймають туристичну сферу загалом як галузь економіки, вже не кажучи про оздоровчий та медичний туризм, які ще перебувають на етапі становлення в Україні. Крім того, проблеми виникають через низький рівень

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

співпраці між медичними й оздоровчими закладами, з одного боку, та туристичними операторами й турагентствами – з другого. Це призвело до другорядного значення державної політики у сфері туризму та відсутності комплексного розуміння розвитку галузі. Зокрема у Законі України «Про туризм» навіть відсутнє визначення медичного туризму [5].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Тією чи іншою мірою індустрію оздоровчого (лікувального) та медичного туризму досліджували такі українські вчені, як О. Дмитрук, М. Мальська, Ю. Щур та ін.

Наукові дослідження оздоровчого та медичного туризму найбільш розвинені у США. Так, Всесвітній інститут здоров'я (Global Wellness Institute) щорічно проводить ґрунтовне дослідження світового туристичного ринку оздоровчих послуг. Цей щорічний звіт презентують на найбільшій щорічній світовій виставці туристичної індустрії ІТВ у Берліні [12].

Останнім часом вивчення потенціалу оздоровчого та медичного туризму набуло розвитку в Росії. Серед російських учених, які досліджують цю тему, слід відзначити Н. Власову та А. Фечину, О. Марченко, В. Селезнева, Г. Серобабину та ін.

Що стосується українських наукових кіл, то кількість фахових досліджень на тему становлення і розвитку вітчизняного медичного та оздоровчого туризму залишається дуже низькою. Вдосконалення та розвитку потребує методологія стратегічного розвитку індустрії медичного туризму, дослідження окремих особливостей розвитку оздоровчого та медичного туризму саме в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з цим важливим та актуальним завданням сьогодення є визначення проблем розвитку медичного туризму в Україні, розроблення теоретико-методологічних засад щодо формування стратегії розвитку індустрії медичного туризму, виходячи зі специфічних особливостей функціонування медичної та туристичної галузей у державі.

Також важливим є вдосконалення організаційно-правових засад функціонування медичного туризму, розвитку державно-приватного партнерства, активізація зусиль влади, бізнесу та громади з метою подолання проблемних питань становлення індустрії медичного туризму.

Мета статті. Основною метою статті є аналіз передумов, проблем та перспектив становлення і розвитку індустрії медичного туризму в Україні у контексті світового економічного простору. Передбачається розроблення рекомендацій щодо стимулювання розвитку вітчизняного ринку медичного туризму.

Виклад основного матеріалу. Оздоровчий туризм – це подорожі, пов'язані з прагненням підтримки та покращення свого здоров'я, краси та самопочуття [12].

Метою оздоровчого туризму є профілактика захворювань і відпочинок. Він характеризується більшою тривалістю подорожі, відвідуванням меншої кількості міст і більшою тривалістю перебування в одному місці, тобто поряд із проведенням дозвілля передбачає відпочинок. Виокремлення оздоровчого туризму також відповідає класифікації UNWTO [2].

Медичний туризм – це різновид оздоровчого туризму, здійснення подорожі з метою одержання медичних послуг [3]. Залежно від пункту призначення та суб'єкта подорожі медичний туризм буває виїзний, внутрішній та в'їзний.

Темпи розвитку індустрії медичного туризму у світі невпинно зростають, зокрема обсяг світового ринку медичного туризму, за даними журналу «Medicaltravel», на сьогодні становить близько 30 млн подорожей на рік. Найбільший пошуковий портал Google реєструє щоденно 138 млн запитів на інформацію про лікування закордоном [9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

За останнє десятиліття глобальний ринок медичного туризму вже сформувався і показує високі темпи зростання. Наприклад, доходи від медичного туризму зросли із 40 млрд дол. у 2004 році до 500 млрд дол. у 2012 році, що становило 14 % загальних доходів від туризму (3 трлн 200 млрд дол.) в цілому, або 1,8 % світового ВВП. У розвинених країнах світу охорона здоров'я становить значну частину економіки держави. За даними Бюро перепису населення США, річний дохід галузі країни в 2012 році був приблизно 1,7 трлн дол. Дані Світового банку показують, що витрати на охорону здоров'я в Євросоюзі можуть підвищитись з 8 % ВВП у 2000 році до 14 % до 2030 року [10].

Основні передумови розвитку індустрії медичного туризму в Україні наведено у таблиці.

Таблиця

Основні передумови розвитку індустрії медичного туризму в Україні

Виїзний	В'їзний
1. Недоступність медичних послуг через брак новітніх технологій та відповідного обладнання TrueBeamSix, роботизована хірургія DaVinci та ін.	1. Висока якість медичних послуг Високий відсоток результативності та ефективності виконання тих чи інших методів лікування, процедур
2. Заборона на виконання певних маніпуляцій відповідно до законодавства Трансплантація органів та ТКМ	2. Більш доступні ціни Правильне позиціонування: «не дешево, а доступно», найкраще співвідношення ціни та якості
3. VIP-категорії клієнтів Запит на кращі умови та VIP-сервіс Недовіра до вітчизняного медичного сервісу	3. Логістичний аспект Україна – центр Європи

За даними соціологічних досліджень Асоціації медичного туризму України, найбільш популярними країнами для лікування, у тому числі й для українців, є: Німеччина, Ізраїль, Туреччина, Угорщина, Індія, Південна Корея, Швейцарія, США, Британія [6].

Також для українського виїзного туризму популярними є країни пострадянського простору, зокрема Республіка Білорусь – є доволі популярна серед онкологічно хворих українських пацієнтів, оскільки операції з трансплантації органів досі заборонені українським законодавством.

Особливості розвитку індустрії медичного туризму в передових країнах ринку медичних послуг:

- Країни Євросоюзу: недешева цінова політика;
- Великобританія: тривале очікування, високі ціни, обмеження у страхуванні;
- США: недешева цінова політика, обмеження у страхуванні;
- Канада: недешева цінова політика, тривале очікування;
- Арабський ринок: недостатня кількість лікарів та рівень їхньої підготовки, відсутність досвіду в лікуванні деяких захворювань.

Для розвитку медичного туризму в Україні, на нашу думку, має слугувати позитивний досвід таких країн, як Туреччина, Угорщина та Індія. Саме застосування бенч-маркетингу в контексті запозичення і поєднання кращих світових практик може стати основним інструментом становлення і розвитку індустрії медичного туризму в Україні (рис. 1).

Для економічного розвитку України пріоритетним має бути саме в'їзний туризм, який становить експорт туристичних послуг, у тому числі й послуг медичного туризму. Таким чином, основним завданням органів центральної влади та місцевих адміністрацій у сфері розвитку туризму має стати створення конкурентоспроможного туристичного продукту та стратегії його просування. Специфіка створення конкурентоспроможного туристичного продукту в медичній сфері є тісна співпраця туристичної індустрії зі сферою охорони здоров'я.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Досвід Туреччини	
<ul style="list-style-type: none"> - Державна підтримка: <ul style="list-style-type: none"> чітка стратегія розвитку рефінансування промоції підтримка, в тому числі приватного сектору взаємозв'язок з іншими галузями економіки - Постійна робота над брендом - Більше 30 млрд доларів приватних інвестицій протягом 10 років - Залучення кваліфікованих закордонних спеціалістів - Регіональні офіси провайдерів та клінік у багатьох країнах світу 	
Досвід Угорщини	Досвід Індії
<ul style="list-style-type: none"> - «Угорщина – Стоматологічний кабінет Європи» - Щорічний потік = 100 тис. - Відсутність системної державної підтримки - Вузьке фокусування та маркетинг - Чітке позиціонування 	<ul style="list-style-type: none"> - У нас – найдешевше!!! - Один з найбільших конкурентоспроможних ринків - Без системної промоції

Рис. 1. Крайній світовий досвід у розвитку медичного туризму для України

Основні проблеми становлення та розвитку індустрії медичного туризму в Україні:

- відсутність державної стратегії розвитку індустрії туризму України (медичного туризму в тому числі);
- недосконала інформаційна політика та маркетинг: промоцією напрямку на міжнародних ринках займаються ентузіасти (у Державному бюджеті України 2014–2015 рр. не передбачено коштів на жодну програму розвитку туристичної галузі та промоції України);
- нелояльне медичне законодавство, зокрема заборона на трансплантацію органів;
- відсутність ринку страхової медицини;
- нерозвинена культура медичного сервісу: порушення конфіденційності лікарської таємниці, недостатньо приязне ставлення до пацієнтів, відсутність юридичного супроводу пацієнтів;
- проблема візової лібералізації стосовно отримання української візи пацієнтами з країн Сходу, КНР, Австралії, Нової Зеландії тощо.

За допомогою SWOT-аналізу більш детально проаналізуємо сильні, слабкі характеристики процесу становлення і розвитку медичного туризму в Україні, а також загрози і можливості (рис. 2).

<p style="text-align: center;">STRENGTH</p> <ul style="list-style-type: none"> - доступність медичних послуг; - індивідуальний підхід; - великий ринок; - ТОП-клініки та лікарі; - сприятливі природні фактори; - сприятливе законодавство в окремих галузях; - сприятлива локалізація країни; - прагнення до подорожей в іноземців 	<p style="text-align: center;">WEAKNESS</p> <ul style="list-style-type: none"> - несприятлива політико-економічна ситуація; - недостатній рівень інфраструктури МТ і туризму; - відсутність довіри з боку пацієнтів; - інвестиційні ризики; - недостатній рівень сервісу; - висока конкуренція з боку іноземних гравців; - нерозвинений ринок страхової медицини; - відсутність законодавчо-правових засад функціонування медичного туризму
<p style="text-align: center;">OPPORTUNITIES</p> <ul style="list-style-type: none"> - зростання світового та регіонального ринків медичного туризму; - інвестиції у приватну медицину; - акредитація та сертифікація клінік (RSOSOILQHAtrendJO); - розвиток окремих галузей медицини 	<p style="text-align: center;">THREATS</p> <ul style="list-style-type: none"> - неспроможність гравців створити конкурентоспроможний туристичний продукт у сфері медичного туризму; - відсутність розвитку ринку послуг у сфері медичного туризму в Україні

Рис. 2. SWOT-аналіз ринку медичного туризму України

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На нашу думку, стратегія розвитку в'їзного медичного туризму в Україні має складатися з таких етапів:

1. Визначення напрямків медицини, на які необхідно зробити акцент у першу чергу.
2. Вибір оптимальних цільових ринків для України, сегментування відповідно до напрямків.
3. Проведення внутрішньої роботи з об'єктами ринку медичного туризму щодо їх готовності до роботи у сфері медичного туризму та орієнтація на міжнародні стандарти, імплементація міжнародного досвіду (система якості ISO).
4. Крос-культурний маркетинг послуг, створення та популяризація бренда «Україна – дестинація медичного туризму».
5. Розроблення та запровадження організаційно-правових засад функціонування індустрії медичного туризму в Україні.
6. Орієнтація на страхову медицину.

Стратегія розвитку медичного туризму України має базуватися на двох обов'язкових компонентах: медичному та сервісному.

Медичний компонент містить такі складові:

- Запрошення на лікування міжнародного пацієнта – відбувається за об'єктивним розумінням спроможності вирішення його проблеми медичною установою, керуючись етичними нормами.
- Дистанційне оцінювання медичної документації пацієнта та формування попередньої програми лікування максимум за 48 годин з моменту отримання запиту.
- Повторна діагностика після прибуття пацієнта, коригування попередньої програми та надання максимально якісного обслуговування з метою вирішення медичної проблеми пацієнта.

Сервісний компонент визначається такими особливостями:

- зустріч на місці прибуття;
- допомога в поселенні;
- організація трансферів між місцем проживання та медичною установою;
- організація перекладу (за необхідністю);
- організація зворотного трансферу;
- вирішення інших запитань, що безпосередньо стосуються комфортного перебування пацієнта у лікарні.

Тобто сервісний компонент передбачає комплекс додаткових послуг, включаючи закріплення за пацієнтом відповідальної особи-координатора, яка веде справу «під ключ». Сервісний компонент може бути повністю або частково наданий пацієнту безпосередньо як представниками медичної установи, так і за контрактом з компаніями-посередниками та медичними працівниками.

Висновки і пропозиції. На основі зроблених досліджень особливостей та передумов розвитку індустрії медичного туризму в Україні можна зробити висновки як щодо заходів зі стимулювання становлення і розвитку галузі, так і щодо конкретних пропозицій зі збільшення потоків закордонних медичних туристів.

1. Аналіз особливостей становлення та розвитку оздоровчого та медичного туризму в Україні, розроблення стратегії його просування.
2. Об'єднання зусиль влади на рівні Міністерства охорони здоров'я, Міністерства економічного розвитку і торгівлі (координує розвиток туризму), Міністерства закордонних справ та Верховної Ради України у створенні організаційно-правових умов розвитку медичного туризму в Україні.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. Запровадження страхової медицини та стимулювання закладів охорони здоров'я до запровадження європейських стандартів якості ISO.

4. Розроблення конкурентоспроможного туристичного продукту у сфері медичного туризму та активне його просування: участь у найбільших європейських виставках, організація прес-турів, реклама у цільових ЗМІ.

5. Використання бенч-маркінгу з метою успішного просування турпродукту, орієнтація на досвід Туреччини, Угорщини та Індії.

6. Навчання кадрів у сфері медичних послуг.

7. Поширення та вдосконалення юридичного захисту та супроводу клієнтів, які приїхали з лікувальною метою.

8. Удосконалення матеріально-технічної бази вітчизняних клінік (грантова допомога світових донорських організацій).

9. Візова лібералізація для громадян заможних країн, які бажають в'їхати в Україну з лікувальною метою.

10. Вдосконалення інфраструктури та логістики до найкращих медичних закладів країни.

Список використаних джерел

1. Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / О. Дмитрук, Ю. Щур. – К. : Альтерпрес, 2008. – 280 с.

2. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник для ВНЗ / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.

3. Марченко О. Г. Мировой медицинский туризм смещается в страны АТР. Аналитический обзор / О. Г. Марченко // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6. – С. 462.

4. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України» [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 13 липня 2016 № 1460-VIII. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1460-19>.

5. Про туризм [Електронний ресурс] : Закон України від 15 вересня 1995 № 324/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

6. Романова А. На розвиток туризму! / А. Романова // Український туризм. – 2016. – № 3. – С. 68–69.

7. Серобаба Г. М. Проблемы и перспективы российского медицинского туризма / Г. М. Серобаба // Вестн. нац. акад. туризма. – 2009. – № 3. – С. 51–53.

8. Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук ; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К. : Альтерпрес, 2003. – 232 с.

9. Horowitz M. D., Jones C. A. Medical Tourism: Globalization of the healthcare marketplace. Epub 13 Nov. 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298>.

10. Medical Tourism – What is Medical Tourism? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.news-medical.net/health>.

11. Medical Tourism Around the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://picsgrid.com/medical-tourism-around-the-world-infographics>.

12. The Global Wellness Tourism Economy. Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gsww.org.

References

1. Dmytruk, O., Shchur, Yu. (2008). *Sportyvno-ozdorovchyi turyzm [Fitness Tourism]*. Kyiv: Alterpres (in Ukrainian).

2. Malska, M.P. (2008). *Mizhnarodnyi turyzm i sfera posluh [International tourism and service industries]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

3. Marchenko, O.H. (2013). *Mirovoi meditsinskii turizm smeshchaetsia v strany ATR Analiticheskii obzor [World Medical Tourism shifted to Asia-Pacific. Analytical overview]*.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia – *Modern problems of science and education*, no. 6, pp. 462 (in Russian).

4. *Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: "Rozvytok turystychnoi industrii yak instrument ekonomichnoho rozvytku ta investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy"*: *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy [On recommendations of parliamentary hearings on the topic "Development of tourism as economic development and investment attractiveness of Ukraine": Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine on July 13, 2016 № 1460-VIII]*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1460-19>.

5. *Pro turyzm: Zakon Ukrainy [On Tourism: Law on September 15, 1995 № 324/95-BP]*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

6. Romanova, A. (2016). Na rozvytok turyzmu! [The development of tourism!]. *Ukrainskyi turyzm – Ukrainian tourism*, no. 3, pp. 68–69 (in Ukrainian).

7. Serobabina, G.M. (2009). Problemy i perspektivy rossiiskogo meditsinskogo turizma [Problems and prospects of the Russian medical tourism]. *Vestnik natsionalnoi akademii turizma – Vestnik of National Tourism Academy*, no. 3, pp. 51–53 (in Russian).

8. Shchur, Yu.V. (2003). *Sportyvno-ozdorovchyi turyzm [Fitness Tourism]*. Kyiv: Alterpres (in Ukrainian).

9. Horowitz, M.D., Jones, C.A. (2007). *Medical Tourism: Globalization of the healthcare marketplace*. Epub 13 Nov 2007. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298/>.

10. *Medical Tourism – What is Medical Tourism?* Retrieved from <http://www.news-medical.net/health/>.

11. *Medical Tourism Around the World*. Retrieved from <http://picsgrid.com/medical-tourism-around-the-world-infographics>.

12. *The Global Wellness Tourism Economy*. Report 2013. Retrieved from www.gsws.org.

Романова Анна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна), народний депутат України.

Романова Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина), народный депутат Украины.

Romanova Anna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine), Member of the Parliament of Ukraine.

E-mail: romanova.center@gmail.com

УДК 338.48:303.09

*Ганна Шевченко***ФОРСАЙТ-ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ
В УКРАЇНІ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЯГНЕННЯ РІВНОВАГИ***Анна Шевченко***ФОРСАЙТ-ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИИ
В УКРАИНЕ: МЕТОДОЛОГИЯ ДОСТИЖЕНИЯ РАВНОВЕСИЯ***Hanna Shevchenko***FORESIGHT – FORECASTING OF RECREATION DEVELOPMENT
IN UKRAINE: METHODOLOGY ACHIEVING EQUILIBRIUM**

Обґрунтовано методологічні положення щодо прогнозування зрівноваженого розвитку рекреації в системі управління національною економікою, що є основою для формування нової концепції здійснення прогностичного оцінювання та побудови механізму забезпечення реалізації управлінських рішень, орієнтованих на підвищення результатів ефективності функціонування національної економіки внаслідок регулювання її рівноважних станів з урахуванням чинників капіталу рекреаційної галузі та на основі форсайтінгового підходу. Запропоновано комплекс організаційно-економічних заходів щодо зрівноваженого розвитку рекреації.

Ключові слова: рекреація; форсайт-прогнозування; розвиток; рівновага; національна економіка.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Обоснованы методологические положения прогнозирования уравновешенного развития рекреации в системе управления национальной экономикой, что является основой для формирования новой концепции осуществления прогностической оценки и построения механизма обеспечения реализации управленческих решений, ориентированных на повышение результатов эффективности функционирования национальной экономики вследствие регулирования ее равновесных состояний с учетом факторов капитала рекреационной отрасли и на основе форсайтингового подхода. Предложен комплекс организационно-экономических мероприятий по уравновешенному развитию рекреации.

Ключевые слова: рекреация; форсайт-прогнозирование; развитие; равновесие; национальная экономика.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 10.

The methodological provisions for forecasting equilibrated development of recreation in the management of the national economy are grounded, which is the basis for the new concept exercise prognostic assessment and build mechanisms to ensure implementation of management decisions aimed at improving the results of the efficiency of the national economy as a result of the regulation of equilibrium states, taking into account factors capital recreation industry and foresight based approach. The complex of organizational and economic measures for the equilibrated development of recreation is proposed.

Key words: recreation; foresight-forecasting; development; equilibrium; national economy.

Fig.:2. Tabl.: 2. Bibl.: 10.

JEL Classification: H54, L83

Постановка проблеми. Актуальність теми цього дослідження обумовлена необхідністю подальшого розвитку економічних відносин у сучасному суспільстві, що має складну динаміку, неможливий без наукового обґрунтування взаємозв'язку із соціальною складовою та полягає у тому, що рекреація як чинник динамічного впливу на національну економіку недостатньо розвинений і потребує прогнозування рівноважних станів, можливих за умови обґрунтованого державного регулювання рекреаційної діяльності на прогностичний період. Важливо наголосити на тому, що з позиції управління прогнозування може і має бути доповнене регулятивним впливом, який спрямований симбіотично результатам прогностичної оцінки: ми не тільки дізнаємося про майбутнє, а й творимо його відповідно до цілей розвитку суспільства та національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Методологічні основи дослідження розвитку рекреаційної галузі національної економіки, зокрема в аспектах його прогнозування, розглянуто в роботах таких вітчизняних і закордонних учених, як І. О. Александров [1]; О. Ф. Балацький [2]; Б. В. Буркинський, А. І. Мартієнко, Н. І. Хумарова [3]; П. В. Гудзь, П. В. Захарченко, М. В. Гудзь [4]; N. A. Farmer, J. T. Froeschke [5]; В. М. Кислий [6]; М. М. Петрушенко [7]; M. Rozite, D. Vinklere [8]; T. Van Mai, O. J. H. Bosch [9]; П. Л. Царик, Л. П. Царик [10] та багатьох інших. При цьому рекреаційні концепції ви-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

світлюються із соціально-економічного, природно-ресурсного, регіонально-політичного, територіально-системного, рекреаційно-туристичного та інших поглядів. У той же час одними з нагальних і недостатньо досліджених є питання державного прогнозування розвитку рекреації в системі управління національною економікою, що здійснюється на засадах зрівноваженості та «дієвого передбачення» майбутнього.

Мета статті. Виходячи з вищезазначеного, мета цього дослідження полягає в розробленні та науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних положень і науково-методичних засад прогнозування розвитку рекреації з погляду його зрівноваженості та на основі так званого форсайтингового підходу.

Виклад основного матеріалу. Загалом, розроблена та теоретично обґрунтована концепція прогнозування зрівноваженого розвитку рекреації в системі управління національною економікою полягає в тому, що за допомогою здійснення форсайтингового прогнозу впливу рекреаційної галузі на економіку передбачаються результати підвищення показника валового внутрішнього продукту внаслідок створення рівноважних станів як за допомогою ендогенних чинників капіталу рекреаційної галузі, так і через державне втручання в рекреаційні процеси в їх територіально-галузевому розрізі, що у поєднанні з інструментами саморегуляції дозволяє оптимізувати внутрішньогалузеві соціально-економічні інтереси суб'єктів національного господарства.

Згідно з логікою процесу прогнозування зрівноваженого розвитку рекреації (рис. 1) відповідна концепція є складовою методології управління національною економікою.

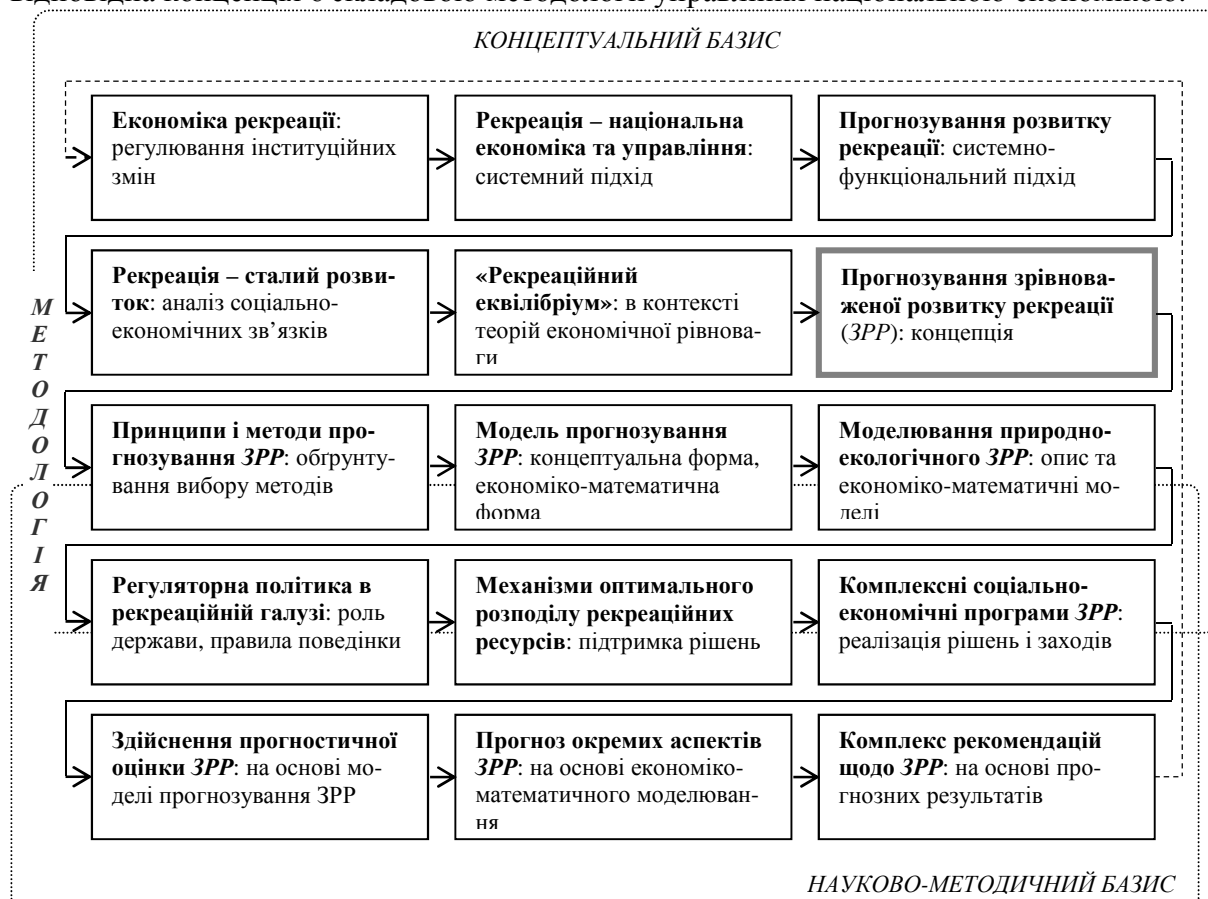

Рис. 1. Логіка процесу прогнозування зрівноваженого розвитку рекреації з концептуального погляду методології управління національною економікою

Джерело: складено автором.

Форсайтинговий підхід у контексті цього дослідження полягає в такому: прогнозування зрівноваженого розвитку рекреації є, по суті, можливим лише за умови, що вод-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ночас із процесом передбачення згідно з еволюційним поглядом ми намагаємося моделювати майбутню ситуацію з урахуванням можливих організаційно-економічних удосконалень, що будуть відбуватися у майбутньому протягом прогностичного періоду; без такого підходу неможливо прогнозувати не тільки «зрівноваженість», а й будь-які якісні ознаки розвитку, оскільки поки що вони не існують у тому вигляді, який ми бачимо в ідеалі.

Результати прогностичного оцінювання зрівноваженого розвитку рекреації в Україні представлені в таблицях 1, 2. Пропозиції щодо формування програми розвитку рекреації та заходи щодо її зрівноваженого розвитку – на рис. 2.

Таблиця 1

Прогнозний результат оцінювання зрівноваженого розвитку рекреації в Україні за основними сценаріями на період 2017–2021 рр.*

Сценарій	Показники прогностичного ефекту відповідно до різновиду прогнозу, млн грн/рік				
	“Колапсичний” прогноз	Песимістичний прогноз	Реалістичний прогноз	Оптимістичний прогноз	“Утопічний” прогноз
Сценарій “Фінансовий”	2360,27	3959,16	6136,70	9205,07	15341,79
Сценарій “Природний”	2799,91	4696,62	7279,76	10768,62	17947,69
Сценарій “Людський”	1350,85	2265,94	3512,20	5268,39	8780,64
Сценарій “Інтегрований”	1716,48	2879,26	4462,85	6694,25	11157,09
Вірогідність, r_i	0,1	0,2	0,4	0,2	0,1

* попередні результати.

Джерело: складено автором.

Таблиця 2

Порівняльна оцінка прогностичних результатів за сценаріями розвитку рекреації

Сценарій	Показники порівняльної ефективності, млн грн/рік				
	Критерій “максимакса”	Критерій “максиміна”	Критерій Гурвіца (реалістичний)	Критерій Гурвіца (песимістичний)	Критерій Гурвіца (оптимістичний)
Сценарій “Фінансовий”	15341,79	2360,27	8851,03	4047,86	13654,19
Сценарій “Природний”	17947,69	2799,91	10373,8	4769,12	15978,48
Сценарій “Людський”	8780,64	1350,85	5065,74	2316,72	7814,767
Сценарій “Інтегрований”	11157,09	1716,48	6436,78	2943,75	9929,811
Вірогідність, r_i	0,1	0,2	0,4	0,2	0,1

Джерело: складено автором.

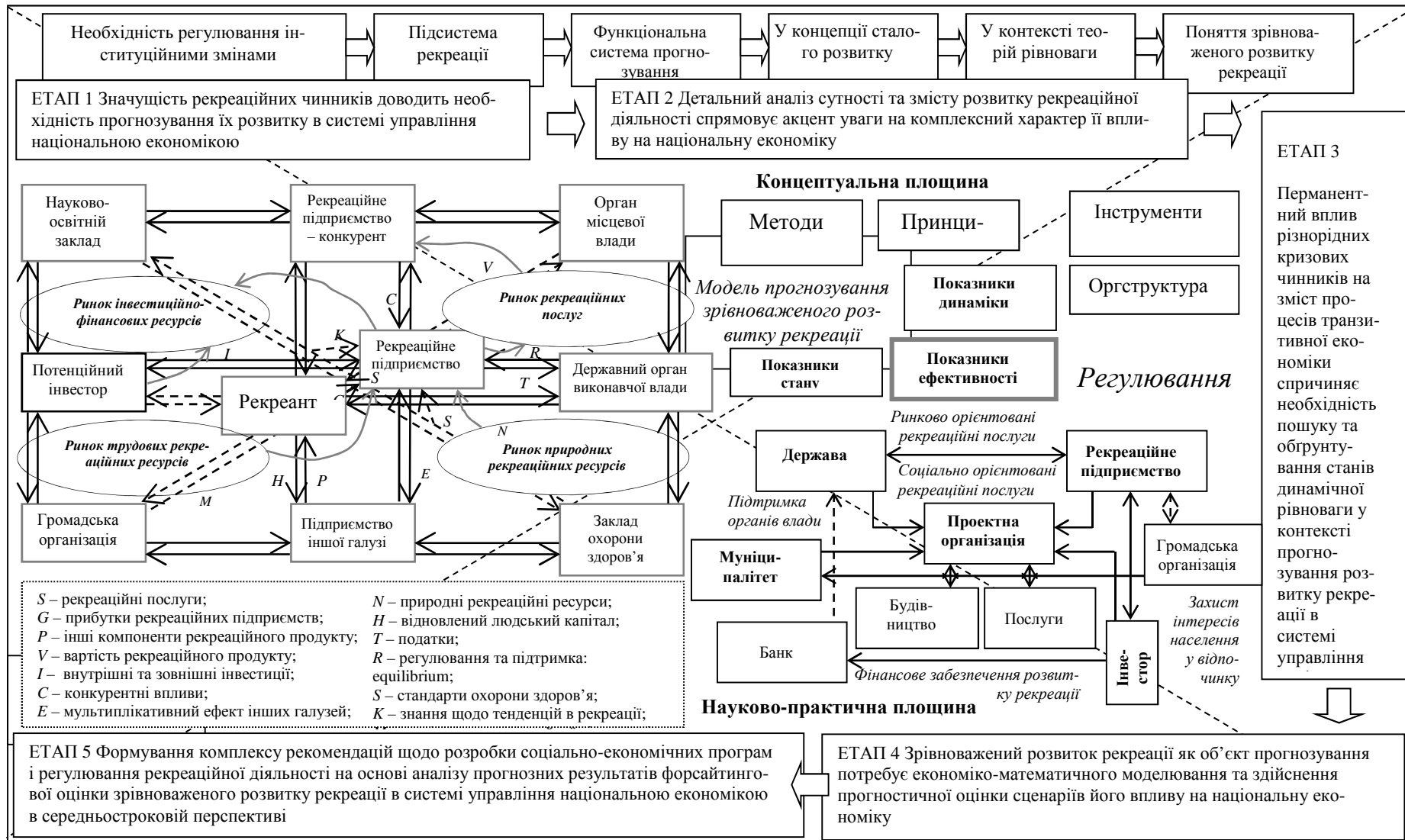

Рис. 2. Концептуально-логічна схема процесів прогнозування та регулювання зрівноваженого розвитку рекреації

Джерело: складено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки і пропозиції. Отже, інтегральним результатом цього дослідження є обґрунтування методологічних положень щодо прогнозування зрівноваженого розвитку рекреації в системі управління національною економікою, що є основою для формування нової концепції здійснення прогностичної оцінки та побудови механізму забезпечення реалізації управлінських рішень, орієнтованих на підвищення результатів ефективності функціонування національної економіки внаслідок регулювання її рівноважних станів із урахуванням чинників капіталу рекреаційної галузі та на основі форсайтингового підходу. Також запропоновано комплекс організаційно-економічних заходів щодо зрівноваженого розвитку рекреації. За результатами оцінювання одержано прогнозні дані щодо зрівноваженого розвитку рекреації в Україні за чотирма основними сценаріями на середньостроковий період 2017–2021 рр.

Список використаних джерел

1. *Александров И. А.* Прогнозирование и эконометрия в менеджменте / И. А. Александров // Экономика и менеджмент: перспективы развития : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф., Сумы, 18 февраля 2016 г. / под общ. ред. О. В. Прокопенко. – Сумы : СумГУ, 2016. – С. 67–69.
2. *Балацький О. Ф.* Конфліктна складова системи соціоприродних зв'язків у економічній сфері взаємовідносин / О. Ф. Балацький, М. М. Петрушенко, Г. М. Шевченко // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2 (56). – С. 140–153.
3. *Буркинський Б. В.* Інституційні аспекти адміністрування сфери природокористування в Україні / Б. В. Буркинський, А. І. Мартієнко, Н. І. Хумарова // Економіка України. – 2016. – № 1. – С. 72–83.
4. *Гудзь П. В.* Оцінка мультиплікативної дії рекреаційної економіки на життєвий простір курортних територій / П. В. Гудзь, П. В. Захарченко, М. В. Гудзь // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 122–127.
5. *Farmer N. A.* Forecasting for recreational fisheries management: what's the catch? / N. A. Farmer, J. T. Froeschke // North American journal of fisheries management. – 2015. – № 35. – Pp. 720-735. doi: 10.1080/02755947.2015.1044628.
6. *Кислий В. М.* Роль та місце природно-рекреаційної сфери в системі територіально-економічних відносин / В. М. Кислий, Г. М. Шевченко // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези VII щоріч. Всеукр. наук. конф., 24-25 квітня 2007 р. – Суми : СумДУ, 2007. – С. 31–34.
7. *Петрушенко М. М.* Прогнозування та регулювання розвитку національної економіки: соціоприродні й економічні протиріччя : монографія / М. М. Петрушенко. – Суми : Університетська книга, 2013. – 336 с.
8. *Rozite M.* Tourism and recreation as a driving force for forecasting biodiversity changes: lake Engure watershed area as an example / M. Rozite, D. Vinklere // Proceedings of the Latvian Academy of Science. Section B. – 2011. – Vol. 65. – № 5/6 (674/675). – Pp. 192–197. doi: 10.2478/v10046-011-0036-y.
9. *Van Mai T.* Systems thinking approach as unique tool for sustainable tourism development : a case study in the Cat Ba biosphere reserve of Vietnam / T. Van Mai, O. J. H. Bosch // Governance for a resilient planet : 54th Annual conference of the international society for the systems sciences : proceedings. – Pocklington, York : International society for the system thinking, 2010. – Pp. 827–845.
10. *Царик П. Л.* Щодо функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи / П. Л. Царик, Л. П. Царик // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2014. – № 1. – С. 139–145.

References

1. Aleksandrov, I.A. (2016). Prognozirovaniye i ekonometriya v menedzhmente [Forecasting and econometrics in management]. Proceeding from *Ekonomika i menedzhment: perspektivy razvitiia – Economy and management: development prospects*: VI Intern. conf., SSU, Sumy, pp. 67–69 (in Russian).
2. Balatskiy, O. F., Petrusenko, M. M., Shevchenko, H. M. (2012). Konfliktna skladova systemy sotsioproryodnykh zviyazkiv u ekonomichnii sferi vzaiemovidnosyn [Conflict component of socio-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

natural relations in the economic sphere of relationships]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky – Mechanism of economic regulation*, no. 2 (56), pp. 140–153 (in Ukrainian).

3. Burkynskyy, B.V., Martiienko, A.I., Khumarova, N.I. (2016). Instytutsiini aspekty administruvannia sfery pryrodokorystuvannia v Ukraini [Institutional aspects of environmental management administration in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 72–83 (in Ukrainian).

4. Hudz, P. V., Zakharchenko, P. V., Hudz, M. V. (2009). Otsinka multiplykatyvnoi dii rekreatsiinoi ekonomiky na zhyttievyi prostir kurortnykh terytorii [Assessment of multiplicative action of recreation economy in living space of resort areas]. *Ekonomika i parvo – Economy and Law*, no. 1, pp. 122–127 (in Ukrainian).

5. Farmer, N. A., Froeschke, J. T. (2015). Forecasting for recreational fisheries management: what's the catch? *North American journal of fisheries management*, no. 35, pp. 720–735. doi: 10.1080/02755947.2015.1044628 (in English).

6. Kyslyy, V. M., Shevchenko, H. M. (2007). Rol ta mictse pryrodno-rekreatsiynoy sfery v systemi terytorialno-ekonomichnykh vidnosyn [The role and place of natural-recreational areas in the system of territorial-economic relations]. *Ekolohichnyy menedzhment u zahalnyi systemi upravlinnia – Environmental management in the overall management system: Proceedings of VII Annual conf.*, SSU, Sumy, pp. 31–34 (in Ukrainian).

7. Petrushenko, M. M. (2013). Prohnozuvannia ta rehulivannia rozvytku natsionalnoi ekonomiky: sotsiopryrodni y ekonomichni protyrichchia [Forecasting and regulation of the national economy, socio-natural and economic contradictions]. Sumy: Universytetska knyha (in Ukrainian).

8. Rozite, M., Vinklere, D. (2011). Tourism and recreation as a driving force for forecasting biodiversity changes: lake Engure watershed area as an example, *Proceedings of the Latvian Academy of Science. Section B, Vol. 65, no. 5/6 (674/675)*, pp. 192–197. doi:10.2478/v10046-011-0036-y (in English).

9. Van Mai, T., Bosch, O. J. H. (2010). Systems thinking approach as unique tool for sustainable tourism development : a case study in the Cat Ba biosphere reserve of Vietnam, *Proceedings of 54th Annual conference of the international society for the systems sciences “Governance for a resilient planet”*, International society for the system thinking, Pocklington, York, pp. 827-845 (in English).

10. Tsaryk, P. L., Tsaryk, L. P. (2014). Shchodo funktsionuvalno-planuvalnoy merezhi elementiv rehionalnoy turystsko-rekreatsiynoy systemy [Regarding functionally-planning network of elements of regional tourism and recreation system]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Serii: Heohrafiia – Scientific notes TNPU named V. Hnatiuk. Series: Geography*, no. 1, pp. 139–145 (in Ukrainian).

Шевченко Ганна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління, Сумський державний університет (вул. Р.-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Шевченко Анна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления, Сумский государственный университет (ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Shevchenko Hanna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Management, Sumy State University (2 R.-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: annshev@ukr.net

UDC 620.9:697.34(477)

*Oleksandr Nykyforovych, Volodymyr Voloshchuk***ECONOMIC FAILURES IN HEATING SERVICE: CASE OF UKRAINE
DURING THE 1991–2015 PERIOD***Олександр Никифорович, Володимир Волощук***ЕКОНОМІЧНІ ПРОРАХУНКИ У СИСТЕМІ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД З 1991 ДО 2015 РОКУ***Александр Никифорович, Владимир Волощук***ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОСЧЕТЫ В СИСТЕМЕ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ:
ОПЫТ УКРАИНЫ ЗА ПЕРИОД С 1991 ПО 2015 ГОД**

It is not sufficient to treat energy systems in a long term perspective as purely technocratic ones. Social actors, socio-political dynamics, co-evolution nature of society and technology should be also taken into account. Applying the framework of a sociotechnical and multi-level theory on transitions it is investigated whether a technological transition in heating service of Ukraine's building sector is observed. It is shown that despite interacting dynamics at the regime and landscape levels heating sector of Ukraine can be considered as being in stagnation.

Successful implementation of innovations requires radically new methodologies compared to currently applied in Ukrainian energy policy. Within the frameworks of ERAIHM project socio-technical approach was adapted for scenario development of heating system for the Ukrainian city of Bila Tserkva.

The article proposes to combine exergy-based and sustainability methodologies as nich-cumulation process for development of new types of heating systems. Extending of the combined exergetic and sustainability approach to meso-level as standards, rules will accelerate transitions in heating service.

Key words: energy systems; technological transition; scenario development; exergetic approach.

Bibl.: 10.

Неправильно розглядати енергетичні системи в довгостроковій перспективі як суто технократичні. Соціальні фактори, соціально-політична динаміка, еволюція природи суспільства і технології повинні бути також прийняті до уваги.

За допомогою застосування структури соціотехнічної і багаторівневої теорії переходу досліджується питання, чи відбувається перехід на нові технології тепlopостачання будівельної галузі України. Доведено, що успішне впровадження інновацій вимагає принципово нових методологій у порівнянні з тими, що нині застосовуються в українській енергетичній політиці.

У межах проекту ERAIHM соціально-технічний підхід був адаптований для розробки сценарної системи опалення для українського міста Біла Церква.

Запропоновано об'єднати методології, засновані на ексергії та стійкості для розробки нових типів систем опалення.

Ключові слова: енергетична система; технологічний перехід; сценарні системи; ексергетичний підхід.

Бібл.: 10.

Недостаточно рассматривать энергетические системы в долгосрочной перспективе как чисто технократические. Социальные факторы, социально-политическая динамика, эволюционная природа общества и технологий также должны быть приняты во внимание.

С помощью применения структуры социотехнической и многоуровневой теории переходов исследуется вопрос о том, наблюдается ли переход на новые технологии теплоснабжения строительной отрасли Украины. Показано, что успешное внедрение инноваций требует принципиально новых методологий, по сравнению с применяемыми в настоящее время в энергетической политике Украины.

В рамках проекта ERAIHM был адаптирован социально-технический подход для разработки сценариев системы отопления для украинского города Белая Церковь.

Предложено объединить методологии, основанные на эксергии и устойчивости для разработки новых типов отопительных систем.

Ключевые слова: энергетическая система; технологический переход; сценарные системы; эксергетический подход.

Библ.: 10.

JEL Classification: Q40

The necessity for restructuring buildings environment into more sustainable forms is obvious and indisputable. The building stock is one of the major actor contributing energy related environmental problems. In many cases existing technological innovations in this sector are implemented very slowly and do not provide transitions toward sustainability. Changes in the existing institutions, professional norms, belief systems and, in some cases, also lifestyles are also required. Adoption of the 'wider system' view to encompass not only technical aspects about building infrastructure but also the societal and institutional elements

and understanding how such socio-technical transitions might be brought about is one of a major today's interdisciplinary research challenge (e.g.1).

Today's most influential body of innovation-focused transition research originates in the Netherlands ("Dutch approach"). Approaches that descended from the Dutch school and feature most strongly in the study of "sustainability transitions" are multi-level perspective (MLP), transition management (TM), strategic niche management (SNM), technological innovation systems (TIS)². The multi-level perspective was originally developed to understand and systematically analyse socio-technical transitions and regime shifts. Understanding the nature of transitions becomes particularly important in light of the major changes that the world faces currently. It can improve our knowledge of how transitions might be managed in a more sustainable manner. In recent years, the multi-level perspective has been used in several empirical studies: transitions from sailing ships to steamships; from horse-andcarriage to automobiles; from propeller-aircraft to turbojets ; analysing the failure of two niches in the Netherlands – heat generation from heat pumps and bio-gas production⁷; evolution of dynamics in digital technology, analysing system innovation in relation to the uptake and integration of decentralised CHP technology in Germany; transition in Dutch water management etc. Such studies can be used as a tool to look into how prospective transitions might unfold in future. The framework of MLP has been developed based on findings from evolutionary theory and systems analysis. According to Geels 'the stability of established socio-technical configurations results from the linkages between heterogeneous elements'. For MLP, these are linkages between three conceptual levels: macro, meso and micro.

On the macro level 'landscape events' occur. Landscape is associated with the material context of society. It is made up of various macro factors such as fuel prices, interstate geopolitical relationships and forthcoming events (like treaties and wars), political and governmental coalitions, cultural values and major environmental problems. The socio-technical landscape forms the external context for action of, and interaction between, actors. The meso level is referred to as the 'socio-technical regime'. These regimes encompass social and institutional rules that enable and constrain activities between actors. These rules are related to several institutionalised factors, such as markets, user preferences, (sectoral) policies, industries, science, culture and technology. As a rule of thumb, socio-technical regimes only change incrementally and contain defence mechanisms to fend off attempts to replace them with alternatives, typically radical innovations developed at the micro level in 'socio-technical niches'. The micro level is referred to as the analytical level in which 'socio-technical niches' develop. The niche is one of the central concepts in transition research. Niches form protective spaces in which radical innovation can develop, while being protected from regime defence mechanisms. An important question regarding the role of the niche is upscaling (e.g. addressing the question how to increase the take up and integration of the niche within society). Smith and Raven differentiate three functions for niche protection: shielding, nurturing and empowering. Shielding refers to processes that hold at bay selection procedures from mainstream selection environments. Nurturing refers to processes such as learning, networking and expectation formation. Finally, empowering refers to the process that makes niche innovations competitive within unchained selection environments ('fit-and-conform') and processes that restructure mainstream selection environments in ways favourable to the niche ('stretch-and-transform'). Political, administrative, managerial and academic interest in how to encourage (sustainable) transitional change have led to the development of managerial transitional change frameworks, notably the Strategic Niche Management (SNM) and Transition Management. The interlinked character of the macro, meso and micro levels means that regimes are embedded within landscapes and niches within regimes. Innovations (and hence attempts to bring about transitional change) take off in niches

in the context of existing regimes with their specific problems, rules and capabilities. Thus, in a transition process, interactions between dynamics exist between the three levels. Theoretically, the systemic dynamics that result in transitional change follow a typical pattern. Landscape events (like new political situation, environmental problems, increase of fuel prices) create pressure on socio-technical regimes which result in problems that regimes cannot solve from within. Solving these problems via incremental regime optimization will not suffice to solve these problems and creates opportunities for alternative radical innovations with the potential to overthrow the current regime. This provides opportunities for new innovations that is developed in niches and are supported by social networks. After iterative sets of niche experiments (e.g. by organising demonstration projects), innovations mature and have the potential to gain a foothold in the existing socio-technical regime. If successful, it can eventually replace the existing regime and hence the socio-technical system as such. When replacement of an existing regime by a novel regime takes place, one can speak of system innovation. When this concerns a radical innovation, one can speak of transitional change. Breakthroughs of radical innovations consequently depend on interactive systemic processes within and between the macro, meso and micro levels (i.e. between landscape events, the sociotechnical regime and niches). In general, transitions are context dependent. Analysis of important lessons from long-term (1990-2015) performance of the sector providing heating needs for buildings in Ukraine is made in this work using a sociotechnical and multi-level theory on transitions. Among others we will try to answer the following questions: Do we observe a technological transition in Ukraine's heating systems? And is this transition managed for the sake of overcoming today's challenges? During Soviet period Ukrainian heating as one of basic services had been supplied fairly cheaply and abundantly. Although the standards requirements (SNiPs) to insulation characteristics of envelopes had been changed during that period more than ten times thermal performance of buildings was quite poor. The main reason was very low prices for energy which were set administratively by the state. Investments expenditures for construction materials were of high priority. No heat or hot water metering existed in Ukrainian residential or commercial and public buildings. Consumers did not have the technical capacity to regulate the heat supply individually nor has it been possible usually at the level of an individual building – it was performed only centrally at the heat production plants and at the substations according to outside temperature levels. Heating service was and still is based mostly on district heating (more than 60 %) and natural gas. Up to 2013 more than 85 % of Ukraine's oil, about 75 % of its gas and all of its nuclear fuel came from Russia or through Russia. Ukraine has some domestic resources of coal, gas and oil but they are not sufficient to meet the country's energy demand. Little attention was paid to energy efficient measures because of low prices on fuel. Although during Soviet period novelties in heating were being developing in the nich-level the mesolevel regime did not provide the opportunity to implement them widely. After fall of the Soviet Union in 1991 Ukraine became independent. Transition from centrally planned economy to market-based one at the end of the 20th century caused considerable pressure on landscape level in Ukrainian society. It stimulated changes at meso-level. But generally speaking socio-technical modes in the sphere of heating service remained the same. Reforms in heating sector of residential sector have been too socially explosive to touch. In 1994 Ukraine governed the Law "On Energy Conservation" No 74/94 BP dd. 01.07.1994. This Law stipulates a number of principles in the energy conservation sphere. A lot of them are either declarative or too general, for instance:

- combination of methods of economic stimulation and financial responsibility for the purpose of rational and efficient use of fuel and energy resources;
- popularization of economic, ecologic and social advantages of energy conservation,
- increase of public educational level in this sphere.

After 1994 Ukraine started liberalising its energy sector. But this reform touched only electricity market. The heating sector is being regulated by central state bodies up till now (today National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities provides this function and is subordinated to the President of Ukraine and accountable to the Parliament of Ukraine). Electricity prices are set by the market, but the state regulator can still apply compulsory cost allocation for setting heat tariffs. Electricity prices vary according to market conditions, while heat tariffs reflect the share of costs allocated to it. Such regulation is reasoned by an effort to decrease pressure on households, particularly low-income families which constitute the majority of Ukrainian population. Heating service in households seems to have a higher priority than electricity one especially in countries with cold climate. Radical policy in heating seems to be too socially explosive to touch. Among possible changes in space heating technologies in Ukraine (main competitors of the district heating) are building or apartment-level natural gas boilers. Consumer dissatisfaction with service quality in district heating and low tariffs for gas favours such changes but not for low-income families (about 70%). On the other hand, installation of such boilers and individual disconnecting from district heating caused new problems. It unbalanced hydraulic modes, overdimensioned capacity and increased maintenance expenditures in existing district heating systems. Moreover this worsened air quality near buildings. As a result the state forbade such installation.

According to the Order of the Ministry of Construction, Architecture and Housing and Communal services of Ukraine new Ukrainian Building Codes were issued in 2006 carrying stronger, about 2 times higher, requirements on energy consumption for spaceheating buildings. The new Codes propose design guidelines for both prescriptive and performance-based compliance paths. According to the prescriptive path further improvements in thermal resistance values for individual building envelope elements have been defined. The performance path requires specific energy consumption levels for space-heating the whole building, allowing for trade-offs in the energy performance of individual envelope elements and giving possibilities to implement a wider range of options for increasing energy efficiency. Methods and paths for achieving requirements of the Codes are chosen during the design process. Achieving requirements of the Codes in compliance with the performance path introduces a wider range of energy efficiency options to implement. This path considers a building envelope and a HVAC system as a whole complex. The results of calculations showed that combination of measures for decreasing energy consumption in space-heating buildings in compliance with the performance path of the Codes can give an optimum solution which has investment feasibility. Some increasing envelope thermal resistance in combination with more efficient ventilation systems, improved control systems, more efficient sources of heating energy, alternative sources of energy, appropriate choice of shape, size and orientation of a building can be proposed to implement in current conditions of Ukraine as energy efficiency solutions which achieve requirements of the new Ukrainian building Codes. Although, the amount of buildings which are operated in compliance with the new Ukrainian Codes is still limited due to lack of economic feasibility.

Currently insulation of individual dwellings in multi-story residential buildings can be observed in Ukraine. Such measures are implemented because of poor thermal comfort inside as a result of low quality service of existing district heating systems. For final customer of heat energy two main pricing models are used in Ukraine: model 1 – price for 1 square meter of heated area, calculated on the basis of “normative tariff” (widely used at present); model 2 – price for 1 Gcal of consumed energy (applied in cases where the heat metering is installed). In model 1 a dwelling doesn't not save any costs after additional insulation of its external constructions. In a case of building-level heat metering (only such installation is permitted in Ukraine) insulation of the individual apartment results in decreasing consumption-based bills

for the whole building but not for this apartment (heating bill is divided among apartments based on the living area each apartment occupies). So, the main reason of this retrofitting is improving indoor thermal conditions. Although, it is not financially feasible for residential buildings but mostly for commercial and budgetary ones.

So far, the government has not implemented many of its planned reforms, which thus remain political declarations. Most of the laws are declarative, very general and technocratic. For example, in two versions Energy Strategy of Ukraine for period till 2030 too technocratic approach is used. These Strategies lack well-designed and coordinated with other documents policy framework. New political situation in Ukraine after 2013 formed a new landscape shock. The EU-Ukraine Association Agreement was completely signed on June 2014. But such Russia's actions as annexing Crimea, establishing and supporting a separatist movement in Eastern Ukraine, have fundamentally changed the situation. Gazprom (the largest Russian statecontrolled gas company) increased Ukraine's gas price by 81 per cent from US268.5 per thousand cubic meters in late 2013 to US485 in 2014. Ukraine considered this new tariff - Russia's highest gas price in Europe - as unfair and unsustainable. Since that Ukraine has been trying to cut its dependence on Russian gas, buying and piping it back from European countries that had imported it from Russia at a lower price (Ukraine is one of the most important energy transit countries in the world: about 70% of the gas and 15% of the oil that Europe acquires from Russia travels through Ukraine.). According to the national oil and gas company Naftohaz in 2015 Ukrainian gas consumption fell significantly (from 42.6 bcm in 2014 to 33.8 bcm). Domestic gas production decreased less significantly, to 19.9 from 20.5 bcm. Gas imports fell to 15.3 bcm in 2015, from 19.5 bcm in 2014, and imports from Russia in particular plunged to 6.1 bcm in 2015, from 14.5 bcm a year earlier. For comparison, Ukraine imported 45 bcm of gas from Russia in 2011. At the same time, Ukraine almost doubled gas imports from the EU to 9.2 bcm in 2015²⁸. Current Minister of Energy and Coal Industry of Ukraine Volodymyr Demchyshyn announced current heating season without Russian fuel and Ukraine's plans to cut gas imports further to 11–13 bcm in 2016²⁹. According to requirements of the International Monetary Fund to resume lending to Ukraine under the Stand-by program increase in tariffs for housing and communal services took place in Ukraine since 2014. But in dollar equivalent such prices have decreased due to drastic fall of Ukrainian currency. Such situation is not attractive for implementation of energy efficient and innovation technologies. Economic feasibility has turned out to be lower due to the fact that initial investments in such measures are linked to currency market. Such situation made Ukrainian consumers to install where it is possible wood and pellet boilers. But, again, this quite new technology resulted in additional operations and maintenance problems and extra costs.

While sustainability transitions studies are often being criticized for its narrow focus on European and other OECD countries, more and more scholars apply concepts and frameworks like transition management or strategic niche management to countries in Eastern Europe, Asia, Africa or Latin America. Using socio-technical approach to system development, adaptation and implementation of backcasting methodology for strategic decision making in the Ukrainian cities was realized within the frameworks of ERAIHM project (Advancing Research and Cooperation Capacities of Institute of Hydromechanics of the National Academy of Sciences of Ukraine towards European Research Area). Scenario development for heating system in Bila Tserkva has been elaborated. It should be noted that in Ukrainian conditions this is the very first attempt of applying modern techniques for solving of the multi-factor transdisciplinary problems oriented on the middle- and long-term sustainable development of social-economical systems. Today we observe development and implementation of the next generation of principles for provision of thermal comfort in buildings. One of the necessary niche level innovations for implementation of these new

principles is exergy-based methodology which includes not only innovations in technical components but also in the societal and institutional elements. Exergy analysis is without a doubt a powerful tool for developing, evaluating and improving thermal systems, particularly when this analysis is applied to the built environment. Today heating needs in building sector are commonly satisfied by burning fossil fuels with exergy efficiency as low as 10 % even when enthalpy efficiency can reach 90% and more. Application of low-exergy approaches to design of new innovative energy use strategies in building sector is one of the crucial challenges for this sphere. Advanced exergetic analysis, exergoeconomics (thermoeconomics), exergoenvironmental analysis – these new exergy approached methods which are mainly developed and applied to chemical industry and power sector can also be promoted for heating/cooling systems of built environment. There are several works which link the exergy concept with insights on sustainable energy supply and sustainable development. But the exergy methodology does not distinguish between renewable and not renewable energy sources. This distinction, crucial for finding options towards a more “sustainable” energy supply, must always be regarded additionally to the exergy analysis. Exergy approach is relatively new in the built environment and it has not been implemented in buildings standards. Extending the exergy-based methodology to mesolevel is one the current important challenge. Including exergy assessment in building energy codes would be a very important step towards a more energy efficient built environment and would help bringing the exergy approach to the public and decision makers. There are some works concerning including exergy in energy legislation³⁹. This research needs additional attention.

Conclusion

1. On the base of socio-technical and multi-level approach the work has made an attempt to identify and analyse change processes which has been taken place in the heating sector of Ukraine during the 1991-2015 period.

2. It is shown that historical change processes within the specified period in Ukraine's heating sector can not be characterized as a transition. There are interacting dynamics at the regime and landscape levels (Ukraine independence in 1991, implementation of market rules, dramatic political changes in 2014-15), but with little influence from niches. Such changes can be regarded as some reproductions but not transitions. Moreover, heating sector in Ukraine can be considered to be in stagnation.

3. Socio-technical regime of this sector remains almost the same as during Soviet period of time (outside market rules, technocratic approach, based mainly on natural gas, strong state regulation of tariffs). The Ukrainian government has not implemented many of its planned reforms, which thus remain political declarations. Action plans in Ukraine show very modest developments for implementations of sustainability transitions in heating systems. Most of the laws are declarative, very general, too technocratic and with poor policy coordination.

4. The main reason is that heating service has a high social importance especially for the major consumer – residential sector. Liberalising, incorporating into market rules, stronger policy seem too socially explosive to touch for the Ukraine's government.

5. Incremental solutions (windows replacement, installation of individual gas boilers, insulation of individual apartments, metering) which happen within the heating sector mostly by chance are reasoned by not only economic feasibility but also the necessity of provision of thermal comfort inside buildings. Quite often such un-controlled and not well-established measures worsen technical functionality, economic parameters and even comfortable conditions.

6. However, there are first attempts of applying socio-technical approach to system developments in Ukrainian heating systems (example of ERAIHM project).

7. Exergy-based methodology linked with sustainable indicators will enable to improve nich-novelties in heating service and accelerate breaks through for adjustments in socio-technical regime of heating service.

References

1. Skea, J., Nishioka, S. (2008). Policies and practices for a low-carbon society. *Clim. Pol.* 8, S. 5–16.
2. Edwards, N. (2011). Mitigation: plausible mitigation targets. *Nat. Clim. Chang.* 1, 395–396.
3. Foxon, T.J., Hammond, G.P., Pearson, P.J.G. (2010). Developing transition pathways for a low carbon electricity system in the UK. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 77, 1203–1213
4. Geels, F.W. (2005). *Technological Transitions and System Innovations: A Co-evolutionary and Socio-Technical Analysis.* Edward Elgar, Cheltenham, UK.
5. Ottens, M., Franssen, M., Kroes, P., Van De Poel, I. (2006). Modelling infrastructures as socio-technical systems. *Int. J. Crit. Infrastruct.* 2, 133.
6. Verbong, G.P.J., Geels, F.W. (2010). Exploring sustainability transitions in the electricity sector with socio-technical pathways. *Technol. Forecast. Soc. Chang.* 77, 1214–1221.
7. Francis G.N. Li et al., A review of socio-technical energy transition (STET) models, *Technol. Forecast. Soc. Change* (2015).
8. Kemp R, Schot J, Hoogma R (1998). Regime shifts to sustainability through processes of niche formation: the approach of strategic niche management. *Tech Anal Strat Manag* 10(2):175–198.
9. Raven RPJM (2005) Strategic niche management for biomass: a comparative study on the experimental introduction of bioenergy technologies in the Netherlands and Denmark. PhD thesis, TU/E Eindhoven.
10. Rotmans J, Kemp R, van Asselt M, Geels F, Verbong G, Molendijk K (2000). *Transities & transitie management. De casus van een emissiearme energievoorziening*, Rotterdam.

Nykyforovych Oleksandr – PhD student in the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14028 Chernihiv, Ukraine).

Никифорович Олександр Євгенійович – аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14028, Україна).

Никифорович Александр Евгеньевич – аспірант кафедри теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14028, Украина).

E-mail: nikiforovich@ukr.net

Voloshchuk Volodymyr – PhD in Technical Sciences, post-doctoral researcher in the Department of Nuclear Power Plants and Engineering Thermal Physics, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (37 Peremohy Av., 03056 Kyiv, Ukraine).

Волощук Володимир Анатолійович – кандидат технічних наук, докторант кафедри атомних електричних станцій та інженерної теплофізики, теплоенергетичний факультет, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (просп. Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна).

Волощук Владимир Анатольевич – кандидат технических наук, докторант кафедры атомных электростанций и инженерной теплофизики, теплоэнергетический факультет, НТУУ «Киевский политехнический институт» (просп. Победы, 37, г. Київ, 03056, Украина).

E-mail: Volodya-28@yandex.ru

УДК 631.11

*Михайло Щурик***ВОДНІ РЕСУРСИ КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ:
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНА***Михаил Щурик***ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ КАРПАТСКОГО МАКРОРЕГИОНА:
СБЕРЕЖЕНИЕ И ОХРАНА***Mykhailo Shchuryk***WATER RESOURCES OF THE CARPATHIAN MACRO REGION:
CONSERVATION AND PROTECTION**

Проаналізовано дебіт і стан водних ресурсів території Карпатського макрорегіону. Досліджено динаміку ресурсів води і водозабезпечення. Наведено перелік і оцінювання споживання водоресурсів у розрізі сфер економіки, основних споживачів та побутовим сектором. Вказано на швидке зменшення запасів води й обсягів споживання. Особливу увагу приділено процесам зростання забрудненості й засміченості води різного цільового призначення. Акцентовано увагу на низьку дієвість і неадекватність вітчизняної законодавчої бази, що стосується відповідальності за порушення норм відтворення водних ресурсів. Розглянуто засади управління водними ресурсами в умовах проведення децентралізації.

Ключові слова: вода; чистота; збереження; охорона; відповідальність; екологія; засміченість.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Проанализированы дебит и состояние водных ресурсов территории Карпатского макрорегиона. Исследована динамика ресурсов воды и водоснабжения. Приведен перечень и оценивание потребление водоресурсов в разрезе сфер экономики, основных потребителей и бытовым сектором. Указывается на быстрое уменьшение запасов воды и объемов потребления. Особое внимание обращено на процессы увеличения загрязнения и засорения воды разного целевого назначения. Акцентировано внимание на низкую действенность и неадекватность отечественной законодательной базы, которая касается ответственности за нарушение норм воспроизводства водных ресурсов. Исследуется засады управления водными ресурсами в условиях проведения децентрализации.

Ключевые слова: вода; чистота; сбережение; охрана; ответственность; экология; засоренность.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 11.

The flow rate and condition of water resources of the Carpathian macroregion are analyzed. We investigate the dynamics of water resources and water supply. We listed and estimated the consumption of water resources in the context of the economy, key consumers and the household sector. It is indicated for the rapid reduction in the water reserves and consumption volumes. Special attention is drawn to the growing processes of contamination and pollution of water for various purposes. The focus is on the low effectiveness and the inadequacy of the domestic legal framework, which deals with liability for violations of reproduction of water resources. The fundamentals of water resources management under conditions of decentralization are explored.

Key words: water; purity; conservation; protection; responsibility; environment; pollution.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

JEL Classification: Q25; R19

Постановка проблеми. У Карпатському макрорегіоні з кожним роком зменшуються запаси водних ресурсів. Як результат, знижуються обсяги її споживання. Водоспоживачами не забезпечується раціональне використання води, зростає забрудненість і засміченість водоресурсних джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природні катаклізми, що значно інтенсифікувались за останні десятиріччя, значною мірою вплинули та продовжують впливати на водні ресурси, які є однією з ключових субстанцій усього природно-ресурсного потенціалу. Йдеться про посилення деструктивних процесів у зв'язку з відновленням, використанням, збереженням та охороною водних ресурсів. Людство повинно усвідомити, що вода слугує першоосновою життя не лише біосфери, а й передусім соціуму. Проте, як засвідчують дослідження багатьох відомих учених, ставлення людини до водних ресурсів не сприяє їх ощадливому й бережному використанню та спрямовується на задоволення маргінальних економічних потреб. Причому цей процес продовжує невпинно зростати. Якщо вічна гонитва за кількістю вироблюваних товарів триватиме, то вона призведе до виснаження навколишнього природного середовища і до суспільного хаосу. Виникає певний стан напруженості, який є як рушійною силою економічного

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

зростання, так і причиною невдоволення через існуючий стан справ. Якщо потреби зростають швидше, ніж задоволення від їх споживання, то збільшується також індивідуальна і суспільна фрустрація. Є тільки один спосіб уникнути цього синдрому – уповільнення темпу зростання потреб [1, с. 17]. Таким чином, виходом із колапсу, що стосується використання води, є обмеження обсягів її споживання.

Нині економічний розвиток у нашій державі характеризується як надмірно водозатратний. За даними ЮНЕСКО, за раціональністю використання водних ресурсів та якістю води (включаючи наявність очисних споруд) Україна посідає 95-е місце у світі. У нас водомісткість ВВП є 3–5 разів вища, ніж в індустріально розвинутих країнах Європи [2, с. 82].

Науковцями також зазначається, що чинні засади використання водоресурсного потенціалу призводять не лише до зменшення дебіту води, а й сприяють зростанню забрудненості та засміченості, що спричиняє перманентне погіршення екології. Розмір екологічних збитків від виробничої діяльності (втрати земельних, водних і лісових ресурсів, забруднення доквілля тощо) в Україні, за оцінками фахівців, перевищує 50 млрд грн [3, с. 5].

Значна увага приділяється вченими також дослідженню проблем, пов'язаних зі зниженням регенеративних властивостей водоресурсних джерел, що є однією з причин, яка унеможливорює залучення їх для потреб сфери національної економіки та водопиття населення. Непродуманість і хаотичність використання та відновлення води, яке має місце при цьому, призвела до послаблення здатності водоресурсних джерел до самовідновлення, що значно зменшило обсяги водних ресурсів, які є придатними для використання в окремих сегментах національного господарства і з метою питного водопостачання [4, с. 5]. Зазначимо, що напрямків досліджень завдань, пов'язаних із водоресурсним потенціалом, із кожним роком стає все більше. Однак чинний механізм та заходи, які слід запровадити з метою зменшення водоспоживання, збереження та відновлення дебіту води, не є достатньо дієвими. Зазначене переконує в потребі генези більш дієвих, результативних дій, спрямованих на збереження та охорону водних ресурсів, які б сприяли організації їх відновлення та використання, не порушуючи при цьому закони онтології.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати динаміку та нинішній стан водоресурсного потенціалу Карпатського макрорегіону. Запропонувати дієві заходи щодо їх збереження, охорони й відновлення.

Виклад основного матеріалу. Вода, як відомо, є однією із субстанцій, без якої життя на землі не є можливим. Йдеться не лише про збереження життя соціуму, але й про фауністику й флориністику. Без води людство приречене на загибель. Проте, як засвідчують результати наукових досліджень, людство часто не усвідомлює важливість і значущість водних ресурсів, про що переконливо засвідчують надмірні темпи використання води та відсутність адекватних заходів, спрямованих на збереження, поліпшення та охорону водоресурсних джерел в Україні. Особливо це стосується запасів прісної води, які щорічно зменшуються. За розрахунками дослідників запаси прісної води на земній кулі обмежені – «вони становлять лише 3 %, або 35 млн км² від усіх земних запасів води ... тільки 1 % прісної води на планеті знаходиться в рідкому стані, придатному для використання» [5, с. 109]. Зважаючи на значущість прісної води зупинимось на основних проблемах та механізмі їх вирішення, керуючись при цьому регіональними особливостями водозабезпеченості та водовикористання. Як предмет дослідження використаємо територію Карпатського макрорегіону, землі якого включають Карпатські гори. Макрорегіон має певні особливості в порівнянні з іншими областями України, що стосуються генези водних джерел прісної води, обсягів її споживання та водозабезпеченості, територіальної мережі, процесів відновлення тощо. Загалом досліджувану територію можна віднести до групи недостатньо забезпечених водою. Однак у гірських

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Карпатах зосереджена майже п'ята частина річкового стоку води в Україні. Разом з тим існуючий сьогодні територіальний розподіл водних ресурсів не відповідає потребам водомістких виробництв. У прикордонних територіях потреба у воді не перевищує 5 % її загальних запасів [6, с. 189].

У структурі водних ресурсів найбільшу питому вагу займають водні ресурси річкового стоку. Карпатський макрорегіон у порівнянні з Україною значно краще забезпечений місцевим річковим стоком (таблиця).

У Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях забезпеченість місцевим водним стоком у середньому за рік становить відповідно 618,7; 330,2; 225,7 та 151,8 тис. км² за рік на 1 км², в той час як по Україні такий показник становить лише 86,8 тис. м².

Таблиця

Забезпеченість місцевим річковим стоком у Карпатському макрорегіоні

Область	Річковий стік, тис. м ³ /рік					
	середній рік		у рік 75% забезпеченості		у рік 95% забезпеченості	
	на 1 км ²	на 1 особу	на 1 км ²	на 1 особу	на 1 км ²	на 1 особу
Україна	86,8	1,08	68,6	0,85	49,2	0,61
Закарпатська	618,7	6,29	485,2	4,94	349,2	3,55
Івано-Франківська	330,2	3,26	240,3	2,37	156,1	1,54
Львівська	225,7	1,87	171,1	1,42	122,0	1,01
Чернівецька	151,8	1,33	106,2	0,93	60,5	0,53

Джерело: [7, с. 26].

Ще більшою є забезпеченість річковим стоком у розрахунку на одного жителя. В Закарпатській області кількість води, що припадає на одного мешканця, є вищою в 6 разів, Івано-Франківській – у 3 рази, Львівській та Чернівецькій – відповідно у 1,8 та 1,3 разу [8, с. 280]. Проте динаміка дослідження запасів води, особливо прісної, засвідчує про її зменшення, зростання забрудненості й засміченості поверхневих і підземних вод. Вказані деструктиви пояснюються негативним впливом на них антропогенних і техногенних чинників, ростом водомісткості валового національного продукту. Водомісткість ВВП у країні в 3–5 разів вища, ніж в індустріально розвинутих країнах Європи [9, с. 80].

Нині найбільше прісної води в Україні використовується на виробничі потреби (рис.).

Аналіз засвідчує, що вирішення проблем, які стосуються використання, збереження й поліпшення води, потребує наукових досліджень у розрізі джерел, споживачів, забруднювачів і засмічувачів, прив'язаності до конкретних територій тощо. Інакше кажучи, дослідження водних ресурсів крізь призму їх збереження, відновлення, використання, охорони мають мати конкретний, предметний, системний характер. Реалізація зазначеного стане можливою за наявності адекватної інформації. Однак, як засвідчують дослідження, в Україні інформація, що стосується стану, збереження та використання ресурсів води, не є повною. Часто вона застаріла, подається у статичі, а не динаміці та побудована на старих засадах, які були властиві колишній командно-адміністративній системі. В основу її формування були покладені теоретико-методологічні засади, що фетишизували вічну достатність води та усіх її джерел для потреб виробничого й побутового споживання, пиття тощо. Суспільству штучно прививався догмат про те, що проблем, пов'язаних із водопостачанням і водоспоживанням у період існування адміністративно-партійної системи, не може виникнути. Саме цим пояснюється недооцінювання в умовах запровадження ринкових відносин суспільством потреби поєднувати використання й споживання водних ресурсів із вимогами їх збереження та охорони. Як результат – водомісткість ВВП в Україні в 3–5 разів вища, аніж у високорозвинутих країнах ЄС.

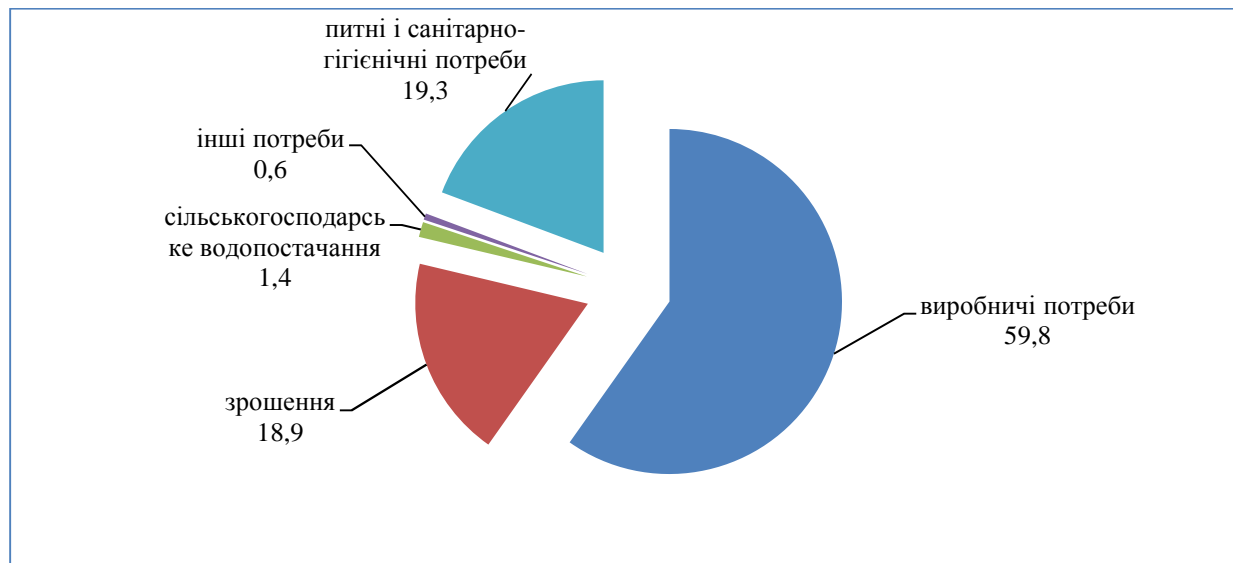

Рис. Структура використання прісної води в 2015 році, %

Джерело: [10, с. 73].

Очевидним є те, що в нашій країні з метою збереження та поліпшення водних ресурсів нагальною постала потреба розробки якісно нової програми, дорожньої карти використання діючих, реанімації зниклих і залучення нових водоресурсних джерел. Нові засади водоспоживання й водовикористання мають будуватися відповідно до вимог сталого розвитку з використанням досвіду високорозвинутих країн Європи.

Організацію робіт з впорядкування водоресурсних джерел, на наше переконання, слід започаткувати в розрізі регіонів, областей, населених пунктів. У цей процес обов'язково потрібно залучити громадськість, оскільки саме її представники володіють найбільш достовірною інформацією щодо стану водних джерел на власній території. Виправданим є також створення при територіальній громаді комісії, яка б проводила моніторинг стану води, водозабезпеченості й водовикористання в розрізі основних споживачів. Нині, як засвідчує аналіз, у абсолютній своїй більшості така інформація відсутня.

Першим кроком на шляху збереження та охорони водних ресурсів має стати проведення інвентаризації водоресурсних джерел: річок, ставків, озер, каналів, водосховищ, потічків. При цьому особливо важливим є встановлення їх придатності до використання. По кожному джерелу слід запровадити паспорт, який би містив найбільш повну та сучасну інформацію, що стосується кількісного і якісного складу води.

Особлива увага під час проведення інвентаризації має бути приділена чистоті води та території, яка прилягає до водоресурсного джерела. Обстеження території вздовж річок, потічків, озер, каналів та інших водних джерел засвідчує, що абсолютна більшість із них перебуває в антисанітарних умовах, що є продуцентом формування шкідливої екології.

Аналіз засвідчує, що засміченість і забрудненість багатьох водних джерел є результатом деструктивних дій населення, а також пов'язаним з відсутністю організованих смітєзвалищ, поганою роботою комунальних служб, недбалістю органів місцевої влади.

Місцева влада повинна забезпечити відведення площ для створення організованих полігонів по складуванню, збереженню, утилізації побутових відходів, які продукуються місцевими мешканцями. Ця проблема, як засвідчують події сьогодення в Україні, потребує нагального вирішення, оскільки набуває загрозливого, неконтрольованого характеру. Слід категорично відмовитись від застосування старого підходу до збереження та охорони водних ресурсів, які формально функціонували в умовах планово-адміністративної моделі.

Забруднює й засмічує водні ресурси в макрореґіоні не лише побутовий сектор, а й підприємства виробничої й невиробничої сфери. Передусім це стосується шкідливих і небезпечних виробництв, підприємств паливно-енергетичного комплексу, якими періодично скидаються неочищені й забруднені води у природні водоймища, ріки, озера тощо. На жаль, відповідні контролюючі державні органи, громадські організації з запізненням або взагалі не реагують взагалі на випадки порушення екології, зростання засміченості й забрудненості водоресурсних джерел.

Дослідження засвідчують, що суперечності, пов'язані зі збереженням і поліпшенням води в Україні, часто не вирішуються через недосконалість вітчизняного законодавства. Нині як ніколи зростає необхідність нарощення потенціалу й потужності вітчизняного екологічного податку як основного джерела фінансування природоохоронних потреб загалом і апроксимації до відповідного законодавства ЄС. Йдеться про наближення (апроксимацію) законодавства України до права Європейського Союзу у сфері охорони довкілля [11]. Стимулюючі і караючі заходи за використання водоресурсних джерел, порушення екології в Україні мають бути ідентичними країнам ЄС. За інших умов заходи зі збереження й охорони води не будуть дієвими, оскільки розмір зиску забруднювачів і засмічувачів водних джерел часто в рази є більшим за суму податкових, штрафних стягнень.

Поліпшення якості води у водоресурсних джерелах реально стане можливим завдяки залучення до цього процесу громадськості, місцевих органів самоврядування. Саме людина є, була і буде ключовою особою, від якої залежить водозабезпеченість, чистота води та усього природного середовища. На жаль, сьогодні рівень впливу суспільства на характер використання, збереження й охорони водоресурсного потенціалу не можна вважати достатнім. Він обмежується лише окремими епізодичними втручаннями окремих громадян у процеси, пов'язаними з проявом тих чи інших техногенних або антропогенних катаклізмів, форс-мажорних подій.

Однією з причин недостатнього впливу громадськості на збереження й охорону водних ресурсів, на нашу думку, є відсутність взагалі або обмеженість інформації, яка стосується поточного кількісного та якісного стану водних джерел, спроба власників шкідливих виробництв і підприємств, окремих місцевих чиновників приховати реальні масштаби шкоди, завданої внаслідок забруднення, отруєння водних ресурсів.

У Карпатському макрореґіоні до найбільш небезпечних і водозабруднюючих підприємств слід віднести хімічні й металургійні підприємства Калуша, Стебника, теплоелектростанції Бурштина, Добротворів, Новодністровська, нафтопереробні та нафтовидобувні господарські об'єкти Надвірної, Долини, Борислава тощо. Саме вони періодично практикують залпове скидання забруднених вод у річки Дністер, Лімниця, Прут, Бистриця, Сівка, в результаті чого спостерігається не лише забруднення відходами дна рік, а й масово гине риба. Однак адекватної відповідальності підприємства, що спричинили шкідливі екологічні наслідки, не несуть. Місцеве населення лише констатує про чергову завдану шкоду екології рік.

Аналіз засвідчує про індиферентність місцевих жителів до проблем збереження та охорони водоресурсних джерел, які знаходяться в межах населених пунктів. В абсолютній більшості сіл, як нами зазначалось раніше, вони перетворились у звалища сміття та побутових відходів, які з кожним роком катастрофічно погіршуються. Нині як ніколи гостро назріло завдання очищення дрібних місцевих потічків, водоймищ, озер, інших водоресурсних джерел від побутових відходів і сміття.

Дослідження переконують, що впорядкувати територій не є надмірно капіталомістким і затратним. Завдання полягає в організації цих робіт органами місцевого самоврядування та запровадження дієвого контролю за транспортуванням побутових відходів

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

до організаційно-відведених місць, яких, на жаль, у абсолютній більшості сільських населених пунктів донині немає.

Таким чином, належне використання, охорону та реанімацію місцевих водних ресурсів у Карпатському макрорегіоні можна реально забезпечити завдяки: по-перше, створенню у межах кожного населеного пункту організованих сміттєзвалищ; по-друге, забезпеченню транспортування побутових відходів і сміття до місць їх зберігання, утилізації та переробки; по-третє, забезпеченню дієвого, прозорого контролю та встановлення штрафних санкцій за порушення вимог зберігання й утилізації інгредієнтів, які засмічують і забруднюють території вздовж водоресурсних джерел. Такі заходи можна організувати, залучивши до них громадськість, активістів, депутатів, інші категорії місцевого населення завдяки проведенню суботників, днів чистоти, інших акцій, спрямованих на збереження екології природних ресурсів місцевого значення. Проте відновлення й охорону водоресурсних джерел місцевого значення не можна забезпечити за допомогою проведення разових заходів на ентузіазмі окремих активістів. Йдеться про запровадження системних засад до використання, відновлення й охорони не лише водних ресурсів, а й усіх прилеглих територій. Зазначене потребує відновлення роботи, або ж і створення територіальними громадами комунальних служб, які б відстежували, контролювали території та водоресурсні джерела й забезпечували практичне виконання робіт з дотримання чистоти територій уздовж рік, струмків, потічків, озер тощо.

Доцільно також встановити постійний моніторинг за внутрішніми й зовнішніми водокористувачами та забруднювачами води. Передусім це стосується підприємств, діяльність яких пов'язана з забором, використанням, очищенням та скидом води. В окрему групу слід виділити хімічні, металургійні целюлозно-паперові, нафтогазові, переробні тощо. Саме ними часто забруднюються водні джерела. Нині до цих суб'єктів діяльності адекватних стягнень, як правило, не застосовують. Санкції, штрафи, інші фінансові важелі покарання не є достатньо дієвими, оскільки їх розмір часто в десятки, а то й сотні разів є меншими в порівнянні з величиною завданої шкоди рікам, водосховищам, озерам, джерелам питної води.

Значної шкоди завдає водно-ресурсному потенціалу Карпатам масове вирубування лісу, застосування важкої деревообробної техніки, тяглового транспорту.

В останні п'ять років на території невеликих гірських рік окремі провладні структури пропонують будувати невеликі гідроелектростанції. На думку чиновників, завдяки цьому вдасться вирішити проблеми залучення додаткової дешевої електроенергії. Цей процес можна прирівняти до подій 30-річної давності в Китаї, коли потреби країни у металі планували забезпечити за допомогою будівництва дрібних підприємств із виплавлення сталі, заліза тощо. Відомо, що такі спроби зазнали невдач. Вода, яка за своїми властивостями є придатною до пиття, а окремі її види мають лікувально-оздоровчі властивості, має мати зовсім інше цільове призначення. До уваги слід прийняти також те, що окремі міста Карпатського макрорегіону відчувають гостру нестачу питної води, яку частково можна поповнити за рахунок гірських водних ресурсів. Водоресурсні джерела Карпат доцільно використовувати ширше для потреб лікування, завдяки будівництву нових водолікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, спортивних баз тощо.

Ретроспективні дослідження стану збереження та охорони водних ресурсів Карпатського макрорегіону засвідчують, що абсолютна більшість заходів, які приймалися й приймаються сьогодні з високих столичних кабінетів, не є достатньо дієвими, оскільки чиновники безпосередньо відірвані від дійсного стану справ і часто не володіють об'єктивною інформацією. До речі, значна частина з них має тут власний бізнес, який безпосередньо прив'язаний до водозабору. Існують й інші причини, що засвідчують про необхідність вирішення проблем води з використанням нового концепту.

Раціонального водокористування, збереження та охорона води має бути безпосередньо в компетенції місцевих органів самоврядування, громадськості, що володіють достовірною об'єктивною інформацією, яку слід покласти в основу побудови водного господарства з одночасним вирішенням завдань щодо збереження й охорони води.

Заслуговує на увагу потреба пропаганди заходів значущості місцевих водних ресурсів серед учнів, молоді, місцевого населення.

Висновки і пропозиції. Серед усіх видів природно-ресурсного потенціалу найбільш важливе місце посідають водні ресурси. Дослідження засвідчують про те, що нині продовжується посилення деструктивних процесів у зв'язку з використанням, збереженням та охороною водоресурсних джерел. Як результат, з кожним роком зменшуються запаси води, що є однією з причин негативних змін, які відбуваються у структурі всього природно-ресурсного потенціалу. Особливо гострим нині є завдання використання й охорони прісної води, оскільки її запаси з кожним роком стають меншими. Саме цим пояснюється збільшення кількості населених пунктів, у яких не вистачає прісної води. На цьому фоні в Україні особливо виділяється Карпатський макрорегіон, у якому в порівнянні з іншими областями водозабезпеченість водою є значно вищою. До уваги слід приймати те, що у структурі водних ресурсів значну питому вагу займають гірські джерела прісної води, використання яких часто здійснюється з порушенням встановлених норм. Для макрорегіону характерним є також висока забрудненість і засміченість територій, які пролягають вздовж річок, озер, водоймищ, струмків, потічків тощо. Як результат – значна частина водоресурсних джерел часто не є придатною до використання. Вирішити проблеми водокористування, збереження та охорони води можна завдяки проведенню паспортизації, організувавши при цьому попередньо інвентаризацію. Після оприлюднення результатів інвентаризації та складання паспорту на кожне водоресурсне джерело слід організувати роботи з відновлення регенеративних властивостей води, очищення від сміття та побутових відходів територій, які прилягають вздовж річок, озер, потічків, джерел питної води. Для разового проведення таких робіт слід обов'язково залучити місцеве населення, активістів, органи самоврядування. Завданням місцевої влади є також відведення площ та створення полігонів з метою організації процесів вивезення, складування та утилізації побутових відходів. Таким чином буде забезпечено поліпшення якості водних ресурсів та покращення екології. На перспективу доцільним є створення в кожному населеному пункті комунальних служб, які б забезпечували належну організацію використання, збереження та охорону кожного джерела води.

Виправданим заходом, на нашу думку, є запровадження постійного моніторингу найбільших зовнішніх і внутрішніх забруднювачів води. Керівники цих підприємств повинні хоча б раз у рік звітувати поряд з громадськістю про стан організації, фінансування робіт з обмеження водоспоживання, очищення та повторного використання води, дотримання встановлених екологічних вимог.

Поліпшенню водних запасів сприятиме також збільшення лісгосподарських площ. Дослідження засвідчують, що зростання площ вирубки лісів обернено пропорційно впливає на дебіт водоресурсних джерел.

Успішність збереження та охорона водних ресурсів значною мірою залежить від просвітницької діяльності адекватних державних і громадських організацій, які б спрямовували свої зусилля на виховання в дітей, молоді, усіх громадян потреби бережливого ставлення до води – ресурсу, без якого життя на землі неможливе.

Список використаних джерел

1. Гжегож В. Колодко. Новий прагматизм або економіка помірності / Гжегож В. Колодко // Економіка України. – 2013. – № 11. – С. 13–28.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Хвесик М. А. Економічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 74–86.
3. Оскольський В. Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України / В. Оскольський // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 4–13.
4. Голян В. А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення : монографія / В. А. Голян. – Луцьк : Твердиня, 2009. – 592 с.
5. Мірзоева Т. В. До питання забезпечення прісною водою населення землі / Т. В. Мірзоева, О. А. Томашевська // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 109–112.
6. Хвесик М. А. Основні пріоритети державної політики в галузі раціонального використання, охорони та відтворення водних ресурсів / М. А. Хвесик // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 184–197.
7. Водні ресурси: використання, охорона, відтворення, управління : підручник для студентів вищ. навч. закл. / А. В. Яцик, Ю. М. Грищенко, Л. А. Волкова, І. А. Пашенюк. – К. : Генеза, 2007. – 360 с.
8. Щурик М. В. Трансформація земель сільського господарства Карпатського макрорегіону : монографія / М. В. Щурик. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – 352 с.
9. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / під заг. ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Б. Данилишина. – К., 2007. – 412 с.
10. Довкілля України за 2015 р. : статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 241 с.
11. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права Європейського Союзу у сфері охорони довкілля. – К., 2015. – С. 107.

References

1. Grzegorz, W. Kolodko (2013). *Novyi prahmatyzm abo ekonomika pomirnosti* [The new pragmatism or moderation economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 11, pp. 13–28 (in Ukrainian).
2. Khvesyk, M.A., Stepanenko, A.V. (2014). *Ekonomichna kryza v Ukraini: sotsialno-ekonomichni naslidky ta shliakhy yikh podolannia* [The economic crisis in Ukraine: the socio-economic consequences and possible solutions]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 1, pp. 74–86 (in Ukrainian).
3. Oskolskyi, V. (2011). *Ratsionalne pryrodokorystuvannia – vazhlyva umova noosfernoho rozvytku Ukrainy* [Rational nature – the essential condition of noosphere development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 11, pp. 4–13 (in Ukrainian).
4. Golian, V.A. (2009). *Instytutsionalne seredovyshe vodokorystuvannia: suchasnyi stan ta mekhanizmy vdoskonalennia* [The institutional environment of waterusage: current state and improving mechanisms]. Luck: Stronghold (in Ukrainian).
5. Mirzoeva, T.V., Tomashevskaya, O.A. (2012). *Do pytannia zabezpechennia prisnoi vodoiu naselennia zemli* [On the issue of providing the population of the earth with fresh water]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 3, pp. 109–112 (in Ukrainian).
6. Hvesyk, M.A. (2002). *Osnovni priorytety derzhavnoi polityky v haluzi ratsionalnoho vykorystannia, okhorony ta vidtvorennia vodnykh resursiv* [The main priorities of state policy in the field of sustainable use, protection and restoration of water resources]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, no. 1, pp. 184–197 (in Ukrainian).
7. Yatsyk, A.V., Gryshchenko, Yu.M., Volkova, L.A., Pasheniuk, I.A. (2007). *Vodni resursy: vykorystannia, okhorona, vidtvorennia, upravlinnia* [Water resources: the use, protection, restoration, management]. Kyiv: Genesis (in Ukrainian).
8. Shchuryk, M.V. (2005). *Transformatsiia zemel silskoho hospodarstva Karpatskoho makrorehionu* [Transformation of agricultural land in the Carpathian macro region]. Chernivtsi: Books – XXI (in Ukrainian).
9. Danylyshyn, B. (ed.) (2007). *Produktyvnist vodoresursnykh dzherel Ukrainy: teoriia i praktyka* [Productivity of water resources in Ukraine: theory and practice]. Kyiv (in Ukrainian).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

10. Prokopenko, A.M. (ed.) (2016). *Dovkillia Ukrainy za 2015 r.: statystychnyi zbirnyk [Environment of Ukraine in 2015: Statistical publication]*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukrainian).

11. *Natsionalna stratehiia nablyzhennia (aproksymatsii) zakonodavstva Ukrainy do prava Yevropeiskoho Soiuzu u sferi okhorony dovkillia [National approach (approximation) of Ukraine to EU law in the field of environmental protection]* (2015). Kyiv, p. 107 (in Ukrainian).

Щурик Михайло Васильович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького (вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна).

Щурик Михаил Васильевич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования Ивано-Франковский университет права им. Короля Данила Галицкого (ул. Е. Коновальца, 35, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина.)

Shchuryk Mykhailo – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi (35 Konovaltsia Str., 76018 Ivano-Frankivsk, Ukraine).

E-mail: MVS1949@ukr.net

УДК 339.545

*Ольга Абакуменко, Павло Лук'яшко***ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ
ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ***Ольга Абакуменко, Павел Лукьяшко***ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРАВОВЫХ РЕЖИМОВ
ЭКСПОРТНОГО КОНТРОЛЯ***Olha Abakumenko, Pavlo Lukyashko***PECULIARITIES OF INTERNATIONAL LEGAL EXPORT
CONTROL REGIMES**

Наведено характеристику основних міжнародних режимів експортного контролю за визначеними автором визначальними ознаками (статус, цільові орієнтири, організаційні особливості, наявність механізмів контролю виконання домовленостей та кількість країн-учасниць). На основі узагальнення існуючих міжнародних режимів експортного контролю визначено їхні особливості та сформульовано концептуальні напрями вдосконалення міжнародної системи експортного контролю відповідно до визначених недоліків.

Ключові слова: *Австралійська група; Вассенаарські домовленості; Група ядерних постачальників; Комітет Цангера; Конвенція про заборону біологічної зброї; Конвенція про заборону хімічної зброї; міжнародні режими експортного контролю; режим контролю ракетних технологій.*

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Приведена характеристика основных международных режимов экспортного контроля в соответствии с определенными автором признаками (статус, целевые ориентиры, организационные особенности, наличие механизмов контроля выполнения договоренностей и количество стран-участниц). На основе обобщения существующих международных режимов экспортного контроля идентифицированы их особенности и сформулированы концептуальные направления совершенствования международной системы экспортного контроля в соответствии с определенными недостатками.

Ключевые слова: *Австралийская группа; Вассенаарские договоренности; Группа ядерных поставщиков; Комитет Цангера; Конвенция о запрещении биологического оружия; Конвенция о запрещении химического оружия; международные режимы экспортного контроля; режиме контроля ракетных технологий.*

Табл.: 1. Библ.: 11.

The article describes the characteristics of the main international export control regimes in accordance with certain author signs (status, organizational characteristics, targets, mechanisms for monitoring compliance with agreements and participating countries). On the basis of existing international export control regimes identified their features and formulated conceptual directions of perfection of the international export control system in accordance with certain disabilities.

Key words: *the Australia Group; the Wassenaar arrangement; nuclear suppliers group; the Zangger Committee; the Convention on the prohibition of biological weapons; the Convention on the prohibition of chemical weapons; the international export control regimes; the missile technology control regime.*

Tabl.: 1. Bibl.: 11.

JEL Classification: K20; F10

Постановка проблеми. Однією із ключових проблем сучасності, що загострилася останніми роками, є загрози військового та терористичного характеру. Військова стабільність світу залишається далекою від бажаної. На перший погляд, стабільні регіони з практично нульовим рівнем військової напруженості за кілька місяців перетворюються на арену збройного протистояння, як це сталося на сході України. Менш стабільні у плані міжетнічної та міжконфесійної напруги території стають осередками екстремізму та ведення бойових дій без жодного врахування прав людини та міжнародних заборон на застосування окремих видів озброєнь, як це спостерігається у Сирії. В таких умовах зростає загроза застосування накопичених у світі запасів зброї масового ураження, що вимагає посилення існуючих та розроблення нових ефективних заходів, спрямованих на згортання програм розроблення ядерної, хімічної та біологічної зброї та їх знищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світовою практикою напрацьовано певні домовленості та механізми знищення окремих видів зброї масового ураження та протидії поширенню ядерних, хімічних та біологічних озброєнь. Протидія поширенню значених видів зброї та зростанню її світових запасів відбувається передусім через механізми експортного контролю, правова основа яких формується як на національно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

му, так і на міжнародному рівні. В Україні питаннями експортного контролю присвячені праці І. О. Базилюк, В. М. Бегми, Т. О. Владімірова, С. П. Галаки, О. М. Гришуткіна, С. І. Кондратова, А. В. Льовіна, Г. М. Перепелиці, О. О. Покрещук, О. І. Сівер, Н. М. Скляр, І. В. Солопової. Проте роботи науковців частіше за все акцентовані на проблемах вітчизняної практики експортного контролю, та ж їх частина, що присвячена міжнародним правовим режимам його здійснення, як правило, носить загально-описовий характер.

Мета цієї статті полягає у науковій систематизації, узагальненні та оцінюванні основних визначальних характеристик міжнародних правових режимів експортного контролю.

Виклад основного матеріалу. Досвід військових дій у ХХ столітті та так званої «Холодної війни» сприяв формуванню у світової спільноти розуміння згубності гонити озброєнь та накопичення запасів зброї масового ураження. Першим досягненням у контексті міжнародної регламентації її застосування слід вважати Женевський протокол 1925 року про заборону військового застосування задушливих, отруйних чи інших подібних газів і речовин та бактеріологічних засобів. З часів його підписання перелік видів зброї масового знищення розширився, а загроза від їх застосування зросла. Зросла і кількість країн, що володіють такою зброєю або потужностями з її створення.

Проблема контролю за поширенням озброєнь набула характеру глобальної, а її вирішення на міждержавному, регіональному рівнях або, навіть, у масштабах найбільш розвинених у військовому й економічному плані країн – неможливим. Нині основними міжнародними правовими режимами експортного контролю вважаються [1]:

- Група ядерних постачальників та Комітет Цангера – у сфері ядерної зброї;
- Австралійська група – у сфері хімічної, біологічної (бактеріологічної) та токсинної зброї;
- Вассенаарські домовленості – у сфері звичайних озброєнь, технологій та товарів подвійного призначення;
- Режим контролю ракетних технологій – щодо ракетних технологій як засобу доставки зброї масового ураження до цілі.

Хоча наведеним переліком більшість дослідників міжнародних режимів експортного контролю обмежуються, на нашу думку, його необхідно доповнити ще двома позиціями:

- Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення;
- Конвенція про заборону хімічної зброї.

Дві запропоновані позиції нині не можна в повному розумінні вважати режимами експортного контролю через несформованість механізмів його здійснення, але з огляду на потенціал створення контролюючих структур у межах наведених домовленостей, вважатимемо їх потенційними режимами експортного контролю.

Необхідно зауважити, що зазначені режими суттєво відрізняються один від одного за основними характеристиками. Зважаючи на загальну мету наведених режимів (попередження поширення та накопичення озброєнь) до основних характеристик слід віднести:

1. Правовий статус – важливою запорукою ефективності режиму є наявність зобов'язальних елементів у відносинах між державами-учасницями.

2. Основний цільовий орієнтир – дозволяє оцінювати ефективність режиму та адекватність заходів, що застосовуються в його межах.

3. Особливості взаємодії країн-учасниць у межах режиму – як і наявність зобов'язального елемента у відносинах прямо визначають потенціал режиму щодо досягнення цільових орієнтирів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Наявність механізмів та організаційне забезпечення контролю за дотриманням вимог режиму країнами-учасницями – відсутність цього елементу перетворює міжнародні зобов'язання країни-учасниці на декларативну заяву, яка далеко не завжди відповідає дійсності.

5. Рівень охоплення світової спільноти режимом (кількість країн-учасниць) – свідчить про потенційну ефективність режиму з урахуванням глобального характеру вирішуваної проблеми.

Перш ніж перейти до оцінювання міжнародних режимів експортного контролю в розрізі визначеного переліку характеристик, слід зауважити, що глобальне розуміння недоцільності поширення та накопичення озброєнь часто суперечить поточним військовим, політичним та економічним інтересам різних країн, тому більшість режимів не мають зобов'язального характеру, а передача товарів подвійного призначення для застосування у мирних цілях взагалі є легальною. Отже, діюча практика залишає «простір для маневру» зацікавлених країн у складному переплетінні прав та обов'язків у системі відносин відповідного режиму.

Вассенаарські домовленості були укладені у 1996 році як наслідок розпаду Радянського Союзу та відповідної зміни військово-політичної «полярності» світу. Цей документ має характер міжнародного правового документа з відповідними зобов'язальними наслідками для підписантів. Його основним змістом є формування системи обміну інформацією про експорт країнами-учасницями звичайних озброєнь та товарів подвійного призначення. Основною метою Вассенаарських домовленостей є попередження зміни глобального чи регіонального балансу сил через накопичення озброєнь. Взаємодія учасників режиму відбувається у вигляді Пленарних зустрічей (як правило, щорічних) завдяки формуванню консенсусу. Постійним органом цього режиму є Секретаріат, що знаходиться у Відні та, фактично, виконує функцію контрактного пункту. Особливі механізми контролю за виконанням країнами-учасницями взятих на себе зобов'язань відсутні. Станом на початок серпня 2016 року Вассенаарські домовленості об'єднували 41 країну (більшість великих виробників звичайних озброєнь) [2].

Група ядерних постачальників була створена в 1975 році як реакція на ядерні випробування Індії. По суті, ця спільнота є об'єднанням держав щодо практичного втілення положень відповідних договорів: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї; Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці; Договір про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану; Договір про створення у Південно-Східній Азії зони, вільної від ядерної зброї; Договір про вільну від ядерної зброї зону в Центральній Азії. Таким чином, правова основа діяльності Групи ядерних постачальників є зобов'язальною. Основною метою діяльності групи є обмеження поширення ядерної зброї. Взаємоузгодження погляду учасників з проблемних питань відбувається так само, як і в межах Вассенаарської групи, завдяки консенсусу на щорічних пленарних зустрічах. Крім того, у організації є два постійні органи: Консультативна група та Нарada з обміну інформацією. Контактним пунктом є постійне представництво Японії при міжнародних організаціях у Відні. Контроль за виконанням зобов'язань членів у межах групи не передбачений, але здійснюється згідно з вказаними міжнародними договорами через МАГАТЄ. Станом на початок серпня 2016 року Група ядерних постачальників об'єднувала 48 країн. До складу групи не входять такі ядерні держави, як Індія, КНДР, Пакистан, що ставить під сумнів ефективність міжнародних заходів щодо ядерного стримування [3].

Другою міжнародною організацією ядерного стримування є Комітет Цангера, який є неформальною консультативно-дорадчою спільнотою, рішення якої самі по собі не мають юридичної сили. Комітет Цангера розробляє меморандуми, надання юридичної

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сили яким відбувається на дипломатичному рівні через обмін нотами про прийняття країнами відповідних зобов'язань. Цю організацію було створено в 1971 році з метою роз'яснення та конкретизації пункту 2 статті 3 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Контроль за зобов'язаннями, взятими на себе країнами за меморандумами Комітету Цангера, як і у попередньому випадку, відбувається через МАГАТЄ. На початку серпня 2016 року до складу вказаної організації входили 39 країн, що також є членами групи ядерних постачальників [4].

Режим контролю ракетних технологій утворено в 1987 році. Він є додатковим заходом щодо боротьби з поширенням зброї масового ураження, оскільки саме ракети є достатньо ефективним та найбільш дешевим варіантом її доставки до цілі, що робить доступним застосування відповідної зброї навіть небагатими та технологічно нерозвиненими країнами. Такий режим носить характер неформального вияву доброї волі учасників щодо поваги до колективно визначених принципів передачі ракетних технологій, тобто не передбачає конкретних зобов'язань відповідних країн. Внаслідок діяльності учасників було розроблено Міжнародний кодекс поведінки проти розповсюдження балістичних ракет, який також носить характер хартії без конкретних зобов'язань. Метою режиму є обмеження поширення ракетних технологій. Узгодження позицій учасників відбувається колективно на щорічних пленарних зустрічах та за допомогою поточних експертних консультацій. Окремих органів у межах режиму не створено, контактним пунктом є Міністерство закордонних справ Франції. Контроль за дотриманням учасниками положень режиму фактично відсутній, власне для нього нема правових підстав у силу незобов'язального характеру домовленостей. Членами режиму контролю ракетних технологій є 35 країн, у той час як Міжнародний кодекс поведінки проти розповсюдження балістичних ракет підписаний 138 країнами [5–7].

Австралійська група створена у 1985 році та представляє вияв доброї волі окремих країн щодо виконання та підвищення ефективності двох міжнародних документів, практичний механізм реалізації яких є недостатньо досконалим: Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення та Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення. Відповідно, основною метою діяльності організації є боротьба з розповсюдження хімічної та біологічної зброї. Формування спільного бачення дій учасників групи відбувається на щорічних пленарних зустрічах. Особливих органів у межах режиму Австралійської групи не створено, як не передбачена і система контролю за діяльністю учасників групи. На початок серпня 2016 року до складу групи входили 42 країни (переважно розвинуті країни) [8].

Як уже зазначалося, міжнародні договори щодо хімічної, біологічної та токсинної зброї, які вказані нами як потенційні міжнародні режими експортного контролю, не мають ефективного механізму імплементації, незважаючи на їх офіційний зобов'язальний статус. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення була відкрита для підписання у 1993 році. Станом на початок серпня 2016 року вона була підписана 192 державами. Однак у механізмі її практичної реалізації основний акцент був зроблений на знищенні наявних запасів хімічних озброєнь та закритті відомих виробництв. Була створена Організація з заборони хімічної зброї, Технічний секретаріат якої має повноваження щодо контролю процесу знищення запасів відповідних речовин [9]. Діяльність же щодо контролю транскордонної передачі відповідних технологій та речовин фактично контролюється слабо, оскільки офіційно підписантами конвенції не ведеться.

Ситуація з практикою втілення Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення значно

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

складніша [10]. Цей документ з часу відкриття до підписання в 1972 році досі не отримав організаційного забезпечення практичного втілення та контролю, хоча відповідна процедура була розроблена та готова до запровадження ще у 2011 році [11].

Результати оцінювання міжнародних режимів експортного контролю за основними важливими ознаками зведені в таблиці. Як бачимо, лише один із видів озброєнь підпадає на міжнародному рівні під юридично зобов'язальні акти та одночасно підлягає контролю з боку ООН через Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ). Однак неповна охопленість країн, які володіють ядерними технологіями, не дозволяє засвідчувати ефективність міжнародного контролю за поширенням ядерної зброї, що підтверджується перманентним розширенням списку держав, які мають на озброєнні відповідний арсенал. Юридично зобов'язальні конвенції щодо хімічної та біологічної зброї не мають адекватного організаційного механізму втілення та контролю, що зводить зобов'язання до рівня декларацій та залишає їх виконання на совість держав. Решта ж режимів взагалі носять неформальний декларативний характер без контролю їх дотримання.

Слід зазначити, що Україна є повноцінним учасником міжнародної співпраці у сфері роззброєння та контролю за експортом зброї та товарів подвійного призначення. Наша держава приєдналася до усіх перелічених міжнародних угод та є учасником відповідних організацій та консультативних форумів. Сприяння розвитку міжнародного співробітництва та взаємодії з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з питань нерозповсюдження озброєнь та експортного контролю є одним із основних завдань Державної служби експортного контролю України.

Таблиця

Характеристика міжнародних режимів експортного контролю за основними ознаками

Режим	Статус	Основні цільові орієнтири	Організаційні особливості	Наявність контролю	Кількість країн-учасниць
Вассенаарські домовленості	Міжнародний правовий документ про обмін інформацією щодо експорту зброї та товарів подвійного призначення	Попередження зміни балансу сил через накопичення озброєнь	Узгодження позицій відбувається на пленарних зустрічах	Відсутній	41
Група ядерних постачальників	Об'єднання держав щодо практичного втілення положень відповідних договорів	Обмеження поширення ядерної зброї	Узгодження позицій відбувається на щорічних пленарних зустрічах	Передбачений через МАГАТЄ	48
Комітет Цангера	Неформальна організація, рішення якої не мають юридичної сили	Роз'яснення п. 2 ст. 3 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї	Меморандуми Комітету Цангера набувають юридичної сили на дипломатичному рівні	Передбачений через МАГАТЄ	39
Режим контролю ракетних технологій	Неформальний вияв поваги учасників та до принципів передачі ракетних технологій	Обмеження поширення ракетних технологій	Узгодження позицій учасників відбувається на щорічних пленарних зустрічах	Відсутній	35
Австралійська група	Неформальне об'єднання держав щодо підвищення ефективності існуючих та запровадження нових заходів запобігання створенню і поширенню хімічної та біологічної зброї	Боротьба з розповсюдженням хімічної та біологічної зброї	Узгодження позицій учасників відбувається на щорічних пленарних зустрічах	Відсутній	42
Конвенція про заборону хімічної зброї	Міжнародний правовий документ, що передбачає зобов'язання підписантів	Знищення хімічної зброї та попередження її створення	Створена Організація з заборони хімічної зброї	Передбачений через Технічний секретаріат	192
Конвенція про заборону бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї	Міжнародний правовий документ, що передбачає зобов'язання підписантів	Знищення біологічної та токсинної зброї та попередження їх створення	Узгодження позицій учасників відбувається у ході конференцій	Відсутній	175

Джерело: складено автором на основі [2–11].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновок. Представлений матеріал дозволяє узагальнити оцінку міжнародних режимів експортного контролю. Незважаючи на серйозність питання роззброєння та усі досягнення міжнародної спільноти в його опрацюванні, міжнародні режими експортного контролю, спрямовані на обмеження поширення окремих видів озброєнь, мають певні внутрішні недоліки, які частіше за все полягають у недоведеності режимів до стану ефективно функціонуючої організаційно-правової конструкції. Основною перепорою на цьому шляху, очевидно, є неповне розуміння глибини та серйозності проблеми міжнародним співтовариством. Зброя у сучасному світі є не тільки засобом фізичного та політичного тиску, але і важливим товаром для зовнішньоекономічних відносин та елементом політичних торгів, формування коаліцій та захисту національних інтересів у різних регіонах світу. Більшість розвинених держав, навіть основні учасники відповідних режимів експортного контролю (наприклад, США та Російська Федерація), не готові відмовитися від цього інструменту та суттєвого обсягу доходів, пов'язаного з експортом озброєнь. Тому процеси розвитку режимів часто є двонаправленими: з одного боку, офіційно декларуються гуманістичні орієнтири та підтримка процесу роззброєння, а з другого – гальмуються ініціативи, спрямовані на формування дійсно ефективних процедур експортного контролю на міжнародному рівні. Все це змушує зробити висновок, що незважаючи на усі досягнення у сфері міжнародних процедур експортного контролю, основою міжнародної безпеки в питаннях озброєння залишаються національні процедури експортного контролю.

Список використаних джерел

1. *Експортний контроль в системі міжнародної безпеки* : навч. посіб. / С. П. Галака, О. М. Гришуткін, С. І. Кондратов, Г. М. Перепелиця, О. І. Сівер. – К. : КВІЦ, 2013. – 368 с.
2. *Wassenaar Arrangement On Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wassenaar.org/>.
3. *Nuclear Suppliers Group* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nuclearsuppliersgroup.org>.
4. *Zangger Committee* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.foi.se/en/Customer--Partners/Projects/zc/zangger/>.
5. *Missile Technology Control Regime* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtrc.info/>.
6. *International Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation (ICOC)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.armscontrol.org/documents/icoc>.
7. *Hague Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation (HCOC)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.state.gov/t/isn/trty/101466.htm>.
8. *The Australia Group* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.australiagroup.net>.
9. *Конвенция о запрещении разработки, производства, накопления и применения химического оружия и о его уничтожении* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/chemweapons.shtml.
10. *Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/\\$file/BWC-text-Russian.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/$file/BWC-text-Russian.pdf).
11. *Калинина Н. И. Международные и национальные проблемы биологической безопасности и перспективы их решения* / Н. И. Калинина. – М. : ИМЭМО РАН, 2012. – 310 с.

References

1. Halaka, S.P., Hryshutkin, O.M., Kondratov, S.I., Perepelytsia, H.M. & Siver, O.I. (2013). *Eksportnyj kontrol v systemi mizhnarodnoi bezpeky* [Export control in the system of international security]. Kyiv: KVITs (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. *The official site of Wassenaar Arrangement On Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies* (2016). Retrieved from <http://www.wassenaar.org/>.
3. *The official site of Nuclear Suppliers Group* (2016). Retrieved from <http://www.nuclearsuppliersgroup.org>.
4. *The official site of Zangger Committee* (2016). Retrieved from <http://www.foi.se/en/Customers-Partners/Projects/zc/zangger/>.
5. *The official site of Missile Technology Control Regime* (2016). Retrieved from <http://mtrc.info/>.
6. The official site of Arms Control Association (2016). *International Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation (ICOC)*. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/documents/icoc>.
7. The official site of U.S. Department of State (2016). *Hague Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation (HCOC)*. Retrieved from <http://www.state.gov/t/isn/trty/101466.htm>.
8. *The official site of the Australia Group* (2016). Retrieved from <http://www.australiagroup.net>.
9. The official site of United Nations (2016). *Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction*. Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/chemweapons.shtml.
10. The official site of United Nations Office at Geneva (2016). *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction*. Retrieved from [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/\\$file/BWC-text-Russian.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/$file/BWC-text-Russian.pdf).
11. Kalinina, N. (2012) *Mezhdunarodnye i natsionalnye problemy biologicheskoi bezopasnosti i perspektivy ikh resheniia [International and national issues of biosecurity, and the prospects for their solution]*. Moscow: IMJEMO RAN, Russian Federation (in Russian).

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансов, банківського дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Abakumenko Olga – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, banking and insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Лук'яшко Павло Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Лукьяшко Павел Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Lukyashko Pavlo – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, banking and insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: pavelluk@ukr.net

УДК 330.101

*Сергій Шкарлет, Максим Дубина***ІДЕНТИФІКАЦІЯ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ***Сергей Шкарлет, Максим Дубина***ИДЕНТИФИКАЦИЯ СУЩНОСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ***Serhiy Shkarlet, Maksym Dubyna***IDENTIFICATION OF NATURE INFORMATION ECONOMY**

Розглянуто питання визначення сутності інформаційної економіки. Для цього проведено контент-аналіз існуючих у науковій літературі концепцій трактування зазначеної категорії. З урахуванням отриманих даних запропоновано авторське тлумачення інформаційної економіки, сутність якого полягає у розгляді її як виду економічної системи, у межах якої інформація відіграє ключову роль у розвитку основних сфер та галузей національного виробництва, є невід'ємним елементом реалізації процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання. Також у статті візуалізовано процес дифузії економічних відносин та інформаційних технологій, які розвиваються в їх межах.

Ключові слова: інформація; інформаційна економіка; інформаційне суспільство; економічні відносини; економічні суб'єкти; інформаційні технології.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Рассмотрены вопросы определения сущности информационной экономики. Для этого проведен контент анализ существующих в научной литературе концепций трактовки данной категории. С учетом полученных данных предложено авторское толкование информационной экономики, сущность которого заключается в рассмотрении ее как вида экономической системы, в рамках которой информация играет ключевую роль в развитии основных сфер и отраслей национального производства, является неотъемлемым элементом реализации процессов производства, распределения, обмена и потребления. Также в статье визуализированы процессы диффузии экономических отношений и информационных технологий, развивающихся в их пределах.

Ключевые слова: информация; информационная экономика; информационное общество; экономические отношения; экономические субъекты; информационные технологии.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 10.

Issues of defining the information economy nature are investigated in the article. With this purpose content analysis of the existing in the scientific literature concepts of the defined category interpretation has been conducted. Considering the produced data the authors offered their own interpretation of the information economy, essence of which lies in viewing it as a type of economic system, within which information plays the key role in the development of the main spheres and branches of national production, distribution, exchange and consumption. As well, Process of diffusion of economic relation and information technologies that are being developed within its range, have been visualized.

Key words: information; information economy; information society; economic relations; economic agents; information technology.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 10.

JEL Classification: D83

Постановка проблеми. Сучасне функціонування суспільства можна охарактеризувати, насамперед, розвитком інформаційних технологій, які вже проникли у найважливіші сфери життєдіяльності людини та продовжують активно впроваджуватися у межах різних соціальних систем.

Однією з найбільш важливих компонентів суспільства, у межах якої під тиском процесу інформатизації відбуваються трансформаційні та невідворотні процеси, є економічна сфера. Саме у межах економічних відносин на сьогодні розвиваються інформаційні технології, які переважно продукуються та створюються окремими підприємствами, установами, тобто економічними суб'єктами.

Нині в науковій сфері активно реалізуються різні дослідження у сфері пізнання особливостей зародження та розвитку інформаційної економіки, виявлення закономірностей її функціонування у сучасному суспільстві. Проте наявність значної кількості зазначених робіт створює плюралізм підходів до трактування сутності досліджуваного виду економіки, що ускладнює розуміння її природи та проявів у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності інформаційної економіки як однієї зі сфер розвитку інформаційного суспільства можна зустріти у роботах таких науковців: В. Г. Антоненко, Ю. Бажал, С. С. Гринкевич, І. А. Грузіна,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О. В. Дзяд, С. А. Кристиневич, І. П. Малик, Є. Б. Ніколаєв, О. В. Попадинець, О. С. Сухарєв, Р. Р. Толстяков, М. Є. Чумаченко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні роботи науковців у сфері пізнання особливостей розвитку інформаційного суспільства та інформаційної економіки як окремої його компоненти, на сьогодні не до кінця вивченими залишаються питання усвідомлення сутності такого виду економіки, опис її природи та прояву в межах сучасного суспільства.

Мета статті. Таким чином, основною метою цієї статті є аналіз наукових підходів до розгляду сутності інформаційної економіки та розробка й обґрунтування авторської позиції до розгляду цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що у значній кількості наукових робіт досить часто категорії «інформаційне суспільство» та «інформаційна економіка» отожднюються та розглядаються як синонімічні поняття. Такий підхід в цілому, на наше переконання, заслуговує на увагу, оскільки досліджувати інформаційну економіку, незважаючи на сутність та особливості зародження і розвитку суспільства, у межах якого економічні відносини функціонують, не можливо. Саме тому, використовуючи категоріальний простір інформаційної економіки, завжди маємо на увазі і процеси розвитку інформаційного суспільства загалом.

Однак за своєю сутністю економіка є проявом лише певної сфери відносин у суспільстві і саме тому інформаційне суспільство є більш глобальною категорією, яка містить у собі економічну складову, що розвивається під дією певних специфічних рис функціонування такого суспільства. З цієї позиції погоджуємось з думкою С. А. Кристиневич, який, досліджуючи особливості розвитку інформаційної економіки, зауважує, що оперуючи такими поняттями, як «інформаційне суспільство» та «інформаційна економіка», багато дослідників вважають їх тотожними, між тим кожне з них має власне смислове навантаження [4, с. 72]. Аналогічного погляду дотримується і С. С. Гринкевич, зауважуючи, що досить дискусійним положенням є ототожнення більшістю науковців понять «інформаційне суспільство» та «інформаційна економіка». Це не зовсім коректно, оскільки економічна система є елементом суспільної структури, відповідно, інформаційна економіка є одним із компонентів інформаційного суспільства. Проте інформаційна економіка формується в межах інформаційного суспільства і відображає всі його сутнісні характеристики [2, с. 59]. Таким чином, можна стверджувати про існування онтологічного взаємозв'язку між інформаційним суспільством та інформаційною економікою.

У межах цієї статті інформаційне суспільство розглядається як вид суспільства, у якому поступово зростає цінність інформації як важливого та незамінного ресурсу розвитку його всіх основних сфер, а саме: соціальної, економічної, політичної та культурної компонентів, та у межах якого активно розвиваються технології обробки, зберігання та передачі інформації між основними суб'єктами такого суспільства.

Розглянемо детальніше сутність інформаційної економіки як окремої категорії. У таблиці наведено перелік наукових підходів до трактування цієї дефініції.

Варто зауважити, що однозначного трактування категорії «інформаційна економіка» у науковій літературі не існує. Вчені постійно здійснюють удосконалення вже наявних трактувань, оскільки виникають все нові грані функціонування як інформаційного суспільства, так і його економічної системи. З цієї позиції досить слушно зауважує Ю. Бажал, що широке вживання в літературі поняття «інформаційна економіка» ще не привело до відпрацювання чіткої загальновизнаної дефініції цієї категорії [8, с. 33].

Таблиця

Наукові підходи до трактування сутності категорії «інформаційна економіка»

№ п/п	Зміст трактування категорії	Автор, джерело
1	Інформаційна економіка – це такий тип економіки, де продуктивність і конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів залежать головним чином від їх здатності генерувати, обробляти й ефективно застосувати інформацію, засновану на знаннях. Також інформаційну економіку можна визначити як економіку, в якій інформація є валютою та продуктом [5, с. 27]	Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Вип. 1 (14). – С. 25-34
2	Інформаційна економіка – це інноваційний тип господарської діяльності, де основними ресурсами є інформація та знання, що забезпечують функціонування електронного бізнесу та надання електронних послуг державою за умов мінімізації витрат на пошук інформації [6, с. 94]	Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України / О. Мельничук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія „Економіка”. – 2014. – № 8 (161). – С. 93–97
3	У вузькому сенсі інформаційна економіка є окремими сектором національної економіки, де створюється інтелектуальний продукт (наука, освіта тощо). Інформаційна економіка у широкому сенсі – це така економічна система, де галузі, в яких створюється інтелектуальний продукт, посідають центральне місце та визначальним чином впливають на функціонування усіх інших галузей [7, с. 59]	Ніколаєв Є. Б. Про предмет теорії інформаційної економіки / Є. Б. Ніколаєв // Проблеми формування нової економіки XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2010. – Т. 1: Національні стратегії розвитку в умовах глобалізації. – С. 59–61
4	Поэтому информационную экономику целесообразно рассматривать как часть постиндустриальной экономики, которая определяется прогрессом науки и техники, сделавшим основой технико-экономического развития высокие технологии [9, с. 8]	Толстяков Р. Р. Основные факторы формирования информационной экономики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Р. Р. Толстяков. – Тамбов, 2003. – 20 с.

Джерело: складено авторами.

Взагалі вперше поняття «інформаційна економіка» почали використовувати у 1976–1977 рр., коли було репрезентовано результати міждисциплінарних досліджень учених-економістів Стенфордського центру, однак її домінанти в межах цих розробок представлено у загальних рисах, що не дозволило їх ідентифікувати для активізації процесів щодо переходу державних утворень до сталого розвитку [10, с. 28].

Відмінність інформаційної економіки від інших типів економічних відносин обумовлена насамперед зміною особливостей розвитку суспільства, у межах якого вона розвивається, що вплинуло і на трансформацію предмета інформаційної економіки як науки. Загалом, предметом інформаційної економіки у найзагальнішому вигляді є економічні відносини, що складаються у процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання науково-технічної інформації та, відповідно, економічні закони, яким підкоряється розвиток цих процесів. Слід зазначити, що інформаційна економіка вивчає не лише інформаційний сектор національного господарства, а й економічні закони промислового виробництва, суспільно-політичного руху і продуктивного застосування науково-технічної інформації, у яких би сферах і секторах економіки не розгорталися ці процеси.

Економічною базою функціонування та розвитку досліджуваного виду економіки зазвичай є сектор розвитку інформаційних технологій, який постійно збільшує свою участь у формуванні ВВП та посилює роль у загальному і не лише економічному розвитку суспільства. Цілком підтримує позицію О. Гриценко, що економічними основами інформаційного суспільства є галузі інформаційної індустрії (телекомунікаційна, комп'ютерна, електронна, аудіовізуальна), які переживають процес технологічної конвергенції і корпо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ративного злиття, розвиваються швидкими темпами, мають вплив на всі галузі економіки і конкурентоспроможність країн на світовій арені [3, с. 124].

Слід вказати, що поняття «інформаційна економіка» нині використовують для визначення економічної системи, де політика, суспільство та культура залежать від створення, збереження і доступності інформації у національному і світовому масштабах за використання когнітивно-інформаційних методів ідентифікації руху знань (засобів їх отримання; механізмів відбору, поширення і трансформації, а також нагромадження, трансляції та застосування у всіх галузях національного господарства).

Враховуючи зазначене, на наше переконання, інформаційну економіку можна розглядати таким чином: *інформаційна економіка – вид економічної системи, у межах якої інформація відіграє ключову роль у розвитку основних сфер та галузей національного виробництва, є невід’ємним елементом реалізації процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання, подальший розвиток такої системи безпосередньо пов’язаний із створенням та впровадженням нових інформаційних технологій у діяльність різних економічних суб’єктів.*

Візуалізуємо сутність інформаційної економіки через побудову її моделі (рис.). Звичайно, зазначений опис вказаної категорії є досить умовним, проте наглядно може продемонструвати відмінність такої моделі від інших.

Зазвичай економічна система являє собою у класичному розумінні сутності такої системи сукупність економічних суб’єктів та відносин між ними. Такі взаємозв’язки є досить складними та формують простір виникнення економічних відносин між вказаними суб’єктами, що відбуваються у процесі реалізації основних економічних процесів: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Принциповою відмінністю інформаційної економіки є те, що інформація, яка завжди пронизує всі економічні відносини, починає відігравати значно важливішу роль у розвитку економічних відносин і таким чином підвищується важливість процесів створення економічної інформації, її збереження та передачі. Це у свою чергу трансформує всі процеси прийняття рішень в економічній сфері, оскільки вони базуються на даних, які супроводжують різні економічні явища та процеси.

З іншого боку, крім трансформації процесу роботи з економічної інформацією, також змінюється сутність економічних процесів, у їх структурі починають відбуватися кардинальні зрушення під тиском розвитку нових інформаційних технологій. Наприклад, у процесі виробництва поступово застосовуються комп’ютерні технології, використовуються роботи, високоінтелектуальні машини, інші інформаційні системи, що досить кардинально змінюють контури та зміст таких процесів.

Інформаційна економіка характеризується введенням інформаційних технологій у виробництво, торгівлю та послуги, а також розвитком комп’ютерної мережі Інтернет, що є базою для створення мережних підприємств і мережевого інтелекту [1, с. 7].

Зауважимо, що наведена модель є досить умовною і, головне, показує проникнення інформації та інформаційних технологій фактично у всі економічні процеси та, відповідно, у функціонування різних видів економічних суб’єктів, що у підсумку сприяє проникненню інформації у всі види економічних відносин, що виникають у межах певного суспільства. Також такі процеси у сукупності створюють простір глобальної системи інформаційної економіки, яка є частиною формування глобального інформаційного суспільства.

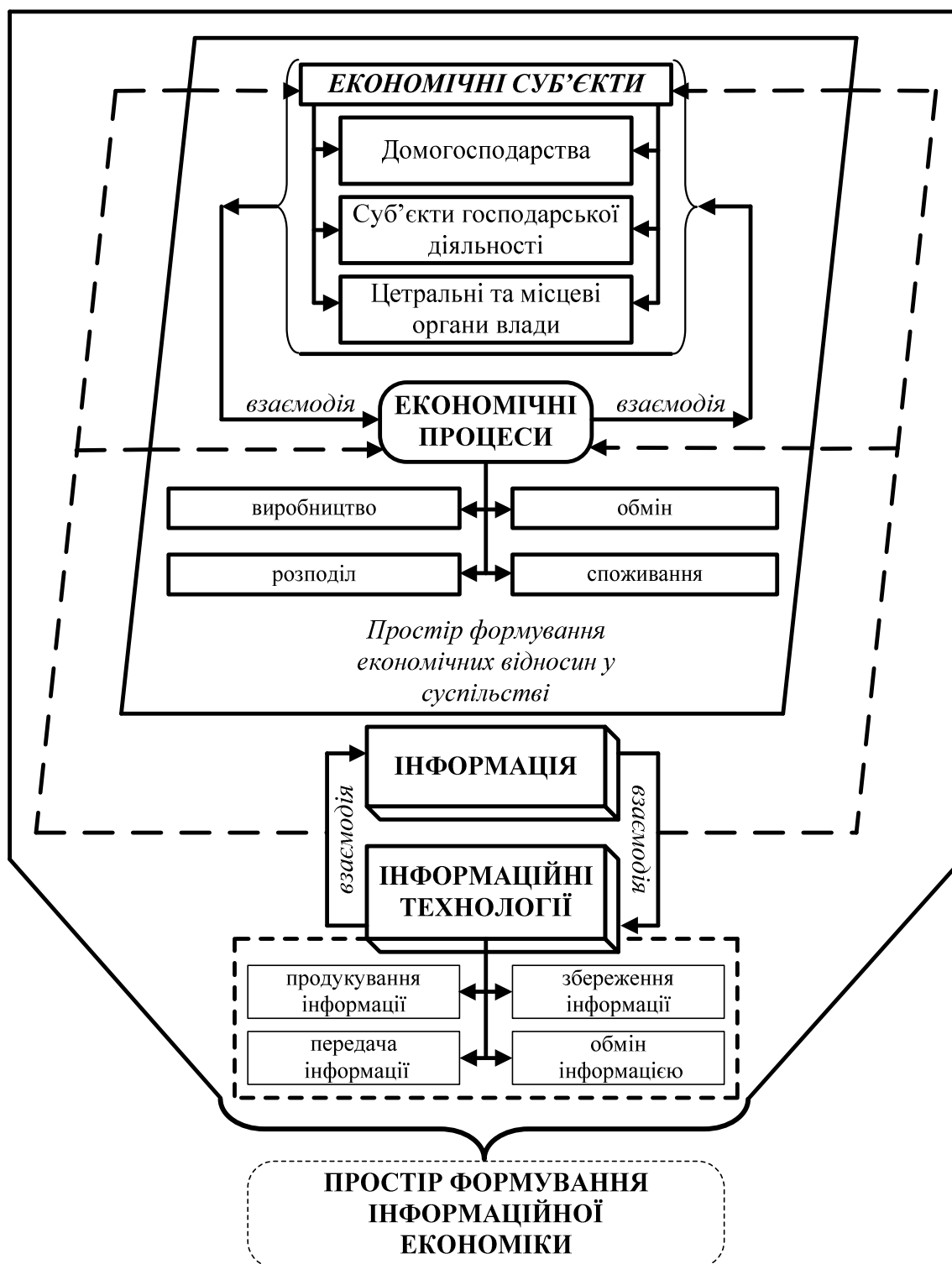

Рис. Сутність інформаційної економіки

Джерело: складено авторами.

Зазначена модель також дає змогу ідентифікувати основні напрямки проникнення інформації та інформаційних технологій в економічні відносини. Зауважимо, що у межах окремих видів економічних суб'єктів такі зміни можуть досить сильно відрізнятися, проте їх реалізація завжди пов'язана з впливом інформаційних технологій на процеси їх функціонування та розвитку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки. У статті особливу увагу приділено питанням визначення сутності інформаційної економіки. Використання контент-аналізу щодо змісту інформаційної економіки дозволило запропонувати авторське трактування категорії «інформаційна економіка» і розглядати її як вид економічної системи, у межах якої інформація відіграє ключову роль у розвитку основних сфер та галузей національного виробництва, є невід'ємним елементом реалізації процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання. Подальший розвиток такої системи безпосередньо пов'язаний зі створенням та впровадженням нових інформаційних технологій у діяльність різних економічних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Антоненко В. Г. Роль та місце інформаційних технологій у глобальній економіці / В. Г. Антоненко // Молодий вчений. – 2015. – № 11 (26). – С. 6–8.
2. Гринкевич С. С. Теоретико-прикладні аспекти становлення інформаційної економіки в Україні / С. С. Гринкевич, О. І. Іляш // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 56–62.
3. Гриценко О. Проблеми інформаційної інтеграції та становлення інформаційного суспільства / О. Гриценко // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. – 2004. – Вип. 25. – С. 123–129.
4. Кристиневич С. А. Концепция информационной экономики: сущность и критерии развития на современном этапе / С. А. Кристиневич // Экономика и управление. – 2008. – № 3. – С. 72–77.
5. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Вип. 1 (14). – С. 25–34.
6. Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України / О. Мельничук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – № 8 (161). – С. 93–97.
7. Николаев С. Б. Про предмет теорії інформаційної економіки / С. Б. Николаев // Проблеми формування нової економіки XXI століття : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2010. – Т. 1: Національні стратегії розвитку в умовах глобалізації. – С. 59–61.
8. Роль інформації у формуванні ринкової економіки : колективна монографія / Ю. Багал, В. Бакуменко, І. Бондарчук, Н. Грицяк та ін. – К. : К.І.С., 2004. – 348 с.
9. Толстяков Р. Р. Основные факторы формирования информационной экономики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Р. Р. Толстяков. – Тамбов, 2003. – 20 с.
10. Шкарлет С. М. Інформаційна економіка: методи, моделі та технологія формування : монографія / С. М. Шкарлет. – Чернігів, 2014. – 288 с.

References

1. Antonenko, V.G. (2015). Rol ta mistse informatsiinykh tekhnolohii u hlobalnii ekonomitsi [The role and place of information technology in the global economy]. *Molodyi vchenyi – The young scientist*, no. 11 (26), pp. 6–8 (in Ukrainian).
2. Grynkevych, S.S., Pyash, O.H. (2015). Teoretyko-prykladni aspekty stanovlennia informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Theoretical and practical aspects of becoming an information economy in Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, no. 1 (34), pp. 56–62 (in Ukrainian).
3. Grycenko, O. (2004). Problemy informatsiinoi intehratsii ta stanovlennia informatsiinoho suspilstva [Problems of information integration and development of information society]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia zhurnalistyky – Bulletin of Lviv University. Series journalism*, no. 25, pp. 123-129 (in Ukrainian).
4. Kristinevich, S.A. (2008). Kontseptsiia informatsionnoy ekonomiki: suschnost i kriterii razvitiia na sovremennom etape [The concept of the information economy: the nature and development of the criteria at the present stage]. *Ekonomika i upravlenie – Economy and Management*, no. 3, pp. 72–77 (in Russian).
5. Malyk, I.P. (2013). Tendenciyi rozvytku informacijnoyi ekonomiky v Ukraini [Trends in the information economy in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– *Bulletin of the Eastern University of Economics and Management*, no. 1 (14), pp. 25–34 (in Ukrainian).

6. Melnychuk, O. (2014). Rozvytok elektronnoi komertsii u strukturі informatsiinoi ekonomiky Ukrainy [Development of electronic commerce in the structure of the information economy Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya „Ekonomika”* – *Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University. Series “Economy”*, no. 8 (161), pp. 93–97 (in Ukrainian).

7. Nikolayev, Ye.B. (2010). Pro predmet teorii informatsiinoi ekonomiky [On the subject of the theory of information economy]. *III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. „Problemy formuvannia novoi ekonomiky XXI stolittia”* – *Third International. nauk. and practical. Conf. “Problems of New Economy of the XXI century”*. Vol. 1. Natsionalni stratehii rozvytku v umovakh hlobalizatsii [The national development strategy in the context of globalization]. Dnipropetrovsk, pp. 59–61 (in Ukrainian).

8. Vazhal, Yu., Vakumenko, V., Bondarchuk, I., Hrytsiak et al. (2004). *Rol informatsii u formuvanni rynkovoї ekonomiky* [The role of media in shaping the market economy]. Kyiv: K.I.S (in Ukrainian).

9. Tolstyakov, R.R. (2003). Osnovnye faktory formirovaniia informatsionnoi ekonomiki [The main factors of the information economy]. *Extended abstract of Candidate’s thesis*. Tambov (in Russian).

10. Shkarlet, S.M. (2014). *Informatsiina ekonomika: metody, modeli ta tekhnolohiia formuvannia* [Information economy: methods, models and technology of formation]. Chernihiv (in Ukrainian).

Шкарлет Сергій Миколайович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шкарлет Сергей Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, ректор, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Shkarlet Serhiy – Doctor of Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine, Rector, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).
E-mail: rector@stu.cn.ua

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Викторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru; mvdubyna@gmail.com

УДК 658.14-047.44(477.51)

*Ольга Кальченко, Ирина Михайленко***ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ
ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ***Ольга Кальченко, Ирина Михайленко***ОЦЕНКА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЧЕРНИГОВСКОГО РЕГИОНА***Olga Kalchenko, Iryna Mykhailenko***INDUSTRIAL ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY ASSESSMENT
OF CHERNIHIV REGION**

У статті проведено діагностику фінансової стійкості промислових підприємств Чернігівського регіону на основі відносних показників капіталізації та покриття, здійснено дослідження динаміки і структури майна та джерел формування фінансових ресурсів за останні роки, проведено аналіз співвідношення активів і джерел фінансування майна промислових підприємств, обґрунтовано вплив структури капіталу на рівень фінансової стійкості та рівноваги суб'єктів господарювання, визначено основні напрямки підвищення ефективності системи управління фінансовими ресурсами підприємств промисловості Чернігівської області та зміцнення їхньої фінансової стійкості.

Ключові слова: фінансова стійкість; фінансові ресурси; джерела фінансування; активи; промисловість.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 6.

В статті проведена діагностика фінансової устойчивости промышленных предприятий Черниговского региона на основе относительных показателей капитализации и покрытия, осуществлено исследование динамики и структуры имущества и источников формирования финансовых ресурсов за последние года, проведен анализ соотношения активов и источников финансирования имущества промышленных предприятий, обосновано влияние структуры капитала на уровень финансовой устойчивости и равновесия субъектов хозяйствования, определены основные направления повышения эффективности системы управления финансовыми ресурсами предприятий промышленности Черниговской области и укрепления их финансовой устойчивости.

Ключевые слова: финансовая устойчивость; финансовые ресурсы; источники финансирования; активы; промышленность.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 6.

Financial stability diagnosis of Chernihiv industrial enterprises on the basis of relative capitalization and coverage indicators is carried out in the paper. A study of the dynamics and structure of assets and funding sources was made over the past years. The analysis of the ratio of assets and industrial enterprises property financing sources was conducted. The impact of capital structure on financial stability level and economic entities balance is justified. Main ways of improving the efficiency of financial management systems of Chernihiv industrial enterprises and strengthening their financial stability were defined.

Key words: financial stability; financial resources; financing sources; assets; and industry.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 6.

JELClassification: G00

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання розвиток промисловості є одним із пріоритетних напрямків регіональної економічної політики, адже саме ефективне функціонування промислових підприємств створює значний потенціал для забезпечення життєдіяльності регіону та є основою для зміцнення регіональної економіки.

На сьогодні функціонування промислових підприємств Чернігівщини здійснюється в умовах невизначеності та ризику, що зумовлюється складною економічною ситуацією в країні, посиленням інфляційних процесів, мінливістю й непередбачуваністю зовнішнього середовища та соціально-політичною нестабільністю. Нині значна кількість суб'єктів господарювання промисловості регіону опинилася у кризовому або наближеному до нього стані, що обумовлює дефіцит власних фінансових ресурсів, неможливість вчасного виконання своїх зобов'язань та різке погіршення основних фінансових показників.

Результативне функціонування підприємств промисловості Чернігівського регіону значною мірою залежить від своєчасної та об'єктивної діагностики їхнього фінансового стану, пошуку резервів підвищення прибутковості, платоспроможності та фінансової стійкості, ефективної системи управління фінансовими ресурсами та розробки заходів, спрямованих на їх продуктивне використання та зміцнення фінансових позицій промислових підприємств. Досягнення раціональної структури майна та капіталу та оптималь-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ного співвідношення між активами і джерелами їх фінансування є запорукою стабільного фінансового стану та фактором підвищення фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності суб'єктів господарювання. Тому в реаліях сьогодення актуальним є аналіз фінансової стійкості та дослідження динаміки і структури джерел формування фінансових ресурсів промислових підприємств, напрямків їх розміщення та використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями проблем забезпечення фінансової стійкості та методичного інструментарію її аналізу, а також питаннями управління фінансовою стабільністю суб'єктів господарювання займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: О. Я. Базилінська [1], М. Д. Білик, І. А. Бланк, А. О. Верзун, С. Я. Єлецьких, М. Я. Коробов, О. Л. Кузенко, Г. Б. Погріщук, А. М. Поддєрьогін, В. В. Руденко, Г. В. Савицька, О. О. Терещенко, О. С. Філімоненков та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим потребують подальшого дослідження сучасні тенденції формування, розміщення та використання фінансових ресурсів підприємств за видами економічної діяльності та оцінка їх впливу на фінансову стійкість і стабільність розвитку суб'єктів економіки. А враховуючи незадовільну структуру капіталу та дефіцит власних оборотних коштів значної кількості промислових підприємств України, своєчасна розробка та впровадження заходів, спрямованих на підвищення фінансової стійкості в довгостроковій перспективі, дозволить таким підприємствам збільшити свій майновий потенціал, відновити прибутковість, платоспроможність та ліквідність.

Метою статті є аналіз фінансової стійкості промислових підприємств Чернігівського регіону на основі відносних показників, дослідження динаміки і структури джерел формування фінансових ресурсів, аналіз співвідношення активів і капіталу, обґрунтування впливу структури джерел фінансування на рівень платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової рівноваги підприємств промисловості.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах господарювання обґрунтованість та ефективність управлінських фінансових рішень значною мірою визначається результатами оцінювання фінансового стану підприємства, найважливішою характеристикою якого з погляду довгострокової перспективи є фінансова стійкість. Фінансова стійкість суб'єкта економіки визначається його здатністю функціонувати й розвиватися в умовах динамічного зовнішнього та внутрішнього середовища й у фаховій економічній літературі характеризується за такими основними напрямками: фінансовою незалежністю від зовнішніх інвесторів та кредиторів; достатністю фінансових ресурсів для забезпечення безперервної діяльності підприємства; оптимальним співвідношенням власних і позикових коштів; раціональною структурою активів; оптимальним співвідношенням між активами і джерелами фінансування; раціональною реінвестиційною політикою; зростанням ринкової вартості підприємства тощо [3].

Аналіз структури пасиву балансу (табл. 1) підприємств промисловості Чернігівської області показав дуже низьку питому вагу власного капіталу в загальній структурі джерел фінансування майна. Так, частка власного капіталу протягом останніх років скоротилася на 24,13 % і у 2015 році становила лише 15,42 % у загальній структурі джерел фінансування, що свідчить про значні диспропорції у формуванні капіталу промислових підприємств і втрату фінансової стійкості. Причиною суттєвого зменшення власного капіталу промислових підприємств стало скорочення величини нерозподіленого прибутку. Так, проведений на основі [2] аналіз фінансових результатів діяльності підприємств промисловості Чернігівського регіону показав позитивну тенденцію їх зростання у період 2010–2013 рр., але у 2014 та 2015 роках спостерігається від'ємний фінансовий результат та його значне збільшення в динаміці, причому частка збиткових промислових підприємств також зростає.

Таблиця 1

Структура балансу промислових підприємств Чернігівської області за 2013–2015 роки

Показники активів і пасивів	На 01.01.2014		На 01.01.2015		На 01.01.2016	
	Обсяги, тис. грн	Питома вага, %	Обсяги, тис. грн	Питома вага, %	Обсяги, тис. грн	Питома вага, %
I. Необоротні активи	5 400 906,2	48,96	6 413 129,5	49,55	6 871 571,8	43,01
II. Оборотні активи	5 593 038,6	50,71	6 505 416,2	50,27	9 082 429,4	56,85
III. Необоротні активи та групи вибуття	36 228,5	0,33	23 031,8	0,18	22 967,8	0,14
Баланс	11 030 173,3	100,00	12 941 578,5	100,00	15 976 959,0	100,00
I. Власний капітал	4 362 245,9	39,55	3 520 324,6	27,20	2 463 058,8	15,42
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	2 382 918,0	21,60	3 587 529,7	27,72	4 911 009,3	30,74
III. Поточні зобов'язання і забезпечення	4 284 775,4	38,85	5 833 533,1	45,08	8 602 747,0	53,84
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття	234	0,002	190,1	0,001	153,9	0,001
Баланс	11 030 173,3	100,00	12 941 578,5	100,00	15 976 959,0	100

Джерело: складено за [6].

За 2013–2015 рр. відбувається значне зростання поточних зобов'язань та їхньої частки у загальній структурі джерел фінансування промислових підприємств Чернігівщини, що може нести негативні наслідки для системи платежів. Так, обсяги поточних зобов'язань за три роки зросли у 2 рази, а їх питома вага – з 38,85 до 53,84 %. Причому таке зростання обумовлено суттєвим збільшенням обсягів кредиторської заборгованості, темпи росту якої перевищують темпи росту дебіторської заборгованості, що є результатом збиткової діяльності та низького рівня поточної платоспроможності суб'єктів господарювання. Подорожчання кредитних ресурсів та ускладнення до їх доступу вплинули на обсяги короткострокових кредитів, отриманих промисловими підприємствами – вони скоротились за останні три роки в середньому на 35 %. Величина довгострокових зобов'язань та забезпечень за досліджуваний період зросла у 2 рази, а їх частка – на 9,14 %. Таким чином, протягом останніх трьох років частка позикового капіталу у структурі пасивів балансу промислових підприємств Чернігівщини зросла на 24,13 %.

Аналіз активу балансу підприємств промисловості показав, що у 2015 році майже на 40 % зросли обсяги та на 6,58 % питома вага оборотних активів у загальній сумі активів промислових підприємств. При цьому темпи росту оборотних активів були більшими, ніж темпи росту необоротних активів. З одного боку, це можна розцінювати як позитивну тенденцію, адже підвищується мобільність активів підприємств, з іншого – такий стан може бути свідченням високого ступеня зносу основних засобів та низького рівня їх оновлення й модернізації, що, у свою чергу, є однією з основних причин зниження рентабельності та конкурентоспроможності промислової продукції.

У структурі оборотних активів промислових підприємств основну питому вагу займають дебіторська заборгованість (у середньому 50 %) і запаси (30 %), а темпи збільшення обсягів дебіторської заборгованості у 2015 році перевищували темпи росту запасів. Зростання обсягів дебіторської заборгованості в динаміці свідчить про підвищення ризику невиконання зобов'язань покупцями промислової продукції та призводить до необхідності додаткового залучення позикових коштів в обіг і, відповідно, до зменшення фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Під час дослідження фінансової стійкості важливо провести оцінювання не тільки структури активів та джерел фінансування майна, а й способу розміщення капіталу в активах, тобто забезпеченість різних груп активів відповідними джерелами фінансування (рисуюнок).

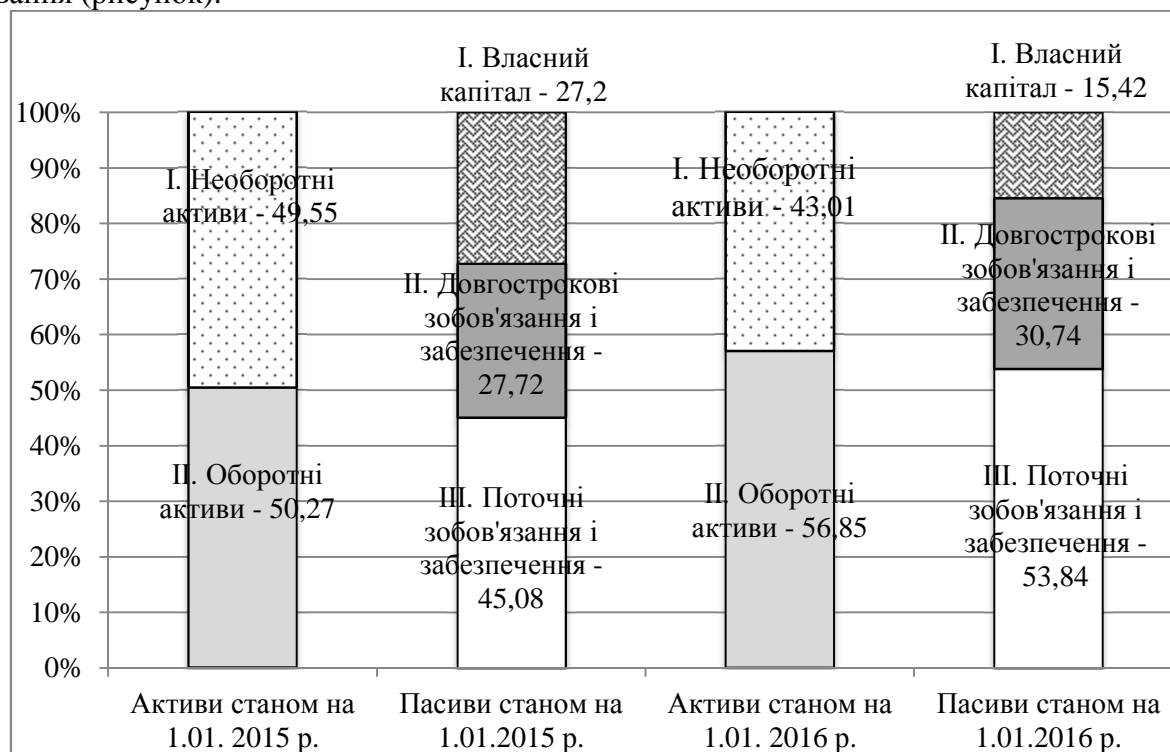

Рис. Співвідношення структури активів і капіталу підприємств промисловості Чернігівської області за 2014–2015 рр.

Джерело: побудовано за [6].

Про незадовільну структуру капіталу та втрату фінансової стійкості промислових підприємств свідчить фінансування поточної діяльності виключно позиковим капіталом, причому частка короткострокових кредитів, поточних зобов'язань і забезпечень у фінансуванні оборотних активів становила 90 % у 2014 році і вже 95 % у 2015, тоді як у 2013 році цей показник був на рівні 77 %.

Таким чином, підприємства промисловості використовують агресивний підхід щодо фінансування оборотних активів, який передбачає фінансування за рахунок власного й довгострокового позикового капіталу лише невеликої частки постійної їх частини (не більш ніж 50 %), у той час як за рахунок короткострокового позикового капіталу – переважна частина постійної і вся змінна частина оборотних активів. Така модель фінансування створює проблеми в забезпеченні поточної платоспроможності та фінансової стійкості суб'єктів господарювання [4].

Позиковий капітал є основним джерелом покриття також і необоротних активів, а в динаміці спостерігається зниження фінансування необоротних активів промислових підприємств за рахунок власних коштів. Так, якщо у 2014 році необоротні активи на 55 % фінансувалися за рахунок власного капіталу, то у 2015 – вже тільки на 36 %.

Для аналізу фінансової стійкості підприємств використовують відповідні відносні показники (табл. 2). Систему відносних показників, що відображають рівень фінансової стійкості підприємства, можна поділити на такі групи: коефіцієнти капіталізації та коефіцієнти покриття. Коефіцієнти капіталізації характеризують фінансову стійкість підприємства з позиції структури джерел фінансових ресурсів, а коефіцієнти покриття – з позиції витрат, пов'язаних з обслуговуванням зовнішніх джерел фінансування [5].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таблиця 2

Коефіцієнти фінансової стійкості промислових підприємств Чернігівської області

Показник	Рік			Зміни 2015 до 2013 р.
	2013	2014	2015	
Коефіцієнти капіталізації				
Коефіцієнт фінансової автономії ($\geq 0,5$)	0,395	0,272	0,154	- 0,241
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу ($\leq 0,5$)	0,605	0,728	0,846	+ 0,241
Коефіцієнт фінансового ризику (≤ 1)	1,529	2,676	5,487	+ 3,958
Коефіцієнт маневреності власного капіталу ($\geq 0,5$)	0,308	0,197	0,204	- 0,104
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів ($> 0,1$)	0,234	0,103	0,053	- 0,181
Коефіцієнти покриття				
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	0,441	0,559	0,715	+ 0,274
Коефіцієнт короткострокової заборгованості (0,5-0,6)	0,643	0,619	0,637	- 0,006
Коефіцієнт покриття інвестицій (0,75-0,9)	0,612	0,549	0,462	- 0,15
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів (0,4-0,5)	0,353	0,505	0,666	+ 0,313
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел (0,5-0,6)	0,647	0,495	0,334	- 0,313

Джерело: розраховано за [6].

Як видно з розрахунків, майже всі відносні показники фінансової стійкості є далекими від нормативних значень та ще раз підтверджують зроблені вище висновки стосовно незадовільної структури капіталу промислових підприємств Чернігівського регіону, а саме:

- критичне зменшення частки власного капіталу до 15,4 % у 2015 році;
- питома вага позикового капіталу значно перевищує 50 % від загальної суми капіталу і в динаміці зростає;
- позиковий капітал у 2015 році на 63,7 % сформований за рахунок поточних зобов'язань і забезпечень, у 2013 році цей показник становив 64,3 %, а у 2014 – 61,9 %;
- зменшується розмір власного оборотного капіталу, який повинен бути одним із основних джерел фінансування діяльності підприємств;
- значно збільшується фінансовий ризик діяльності підприємств, адже у 2015 році на 1 грн власного капіталу припадало 5,49 грн позикового;
- значною є нестача власного капіталу для покриття оборотних активів, так коефіцієнт забезпеченості оборотних активів показує, що за рахунок власного капіталу у 2015 році сформовано лише 5,3 % оборотних активів проти 23,4 % у 2013;
- знижується коефіцієнт покриття інвестицій до 0,462 у 2015 році, що є свідченням зменшення власного капіталу та довгострокових зобов'язань і забезпечень у загальній сумі джерел фінансування підприємства.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведене дослідження показало значну недостатність фінансування активів промислових підприємств Чернігівщини за рахунок власного капіталу, високу залежність від зовнішніх кредиторів та брак власних фінансових ресурсів, що негативно впливає на платоспроможність, фінансову стійкість та ефективність функціонування промислових підприємств Чернігівської області.

Головними причинами погіршення фінансової стійкості підприємств промисловості Чернігівського регіону останніми роками стали зниження економічної активності та отримання масштабних збитків, що зумовлені падінням попиту на продукцію промисловості, погіршенням платіжної дисципліни, подорожчанням та недоступністю кредитних ресурсів, знеціненням національної валюти, що спричинило переоцінку зобов'язань промислових підприємств в іноземній валюті перед інвесторами та кредиторами та викликало їх зростання, низькою інноваційно-інвестиційною активністю в галузі тощо.

Найважливішою умовою забезпечення фінансової стійкості підприємств промисловості Чернігівського регіону є досягнення високого рівня їхньої рентабельності та при-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

бутковості за допомогою переоснащення й модернізації основних засобів та зниження витрат на їх використання й утримання, підвищення якості продукції за рахунок впровадження новітніх технологій, раціонального використання виробничих витрат, скорочення дебіторської та кредиторської заборгованості через проведення реструктуризації й підвищення обіговості грошових коштів підприємств.

Список використаних джерел

1. *Базилінська О. Я.* Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. / О. Я. Базилінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
2. *Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності у Чернігівській області* : статистичний збірник / Головне управління статистики у Чернігівській області. – Чернігів, 2015. – 193 с.
3. *Кальченко О. М.* Фінансова стійкість підприємства в контексті забезпечення фінансової безпеки / О. М. Кальченко // Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – С. 304–315.
4. *Ляшенко Г. П.* Управління капіталом підприємства : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г. П. Ляшенко. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 346 с.
5. *Фінансовий аналіз* : навчальний посібник / І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін. ; за заг. ред. І. О. Школьник. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 368 с.
6. *Чернігівщина – 2015* : статистичний щорічник / Головне управління статистики у Чернігівській області. – Чернігів, 2015. – 503 с.

References

1. Bazilinska, O.Ya. (2009). *Finansovyi analiz: teoriia ta praktyka [Financial Analysis: Theory and Practice]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
2. *Diialnist pidpriemstv – subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti u Chernihivskii oblasti: statystychnyi zbirnyk [Statistical bulletin “The activities of enterprises - subjects of entrepreneurial activity in Chernigov region”]* (2015). Chernihiv: Department of Statistics in Chernigov region (in Ukrainian).
3. Kalchenko, O.M. (2016). *Finansova stiikist pidpriemstva v konteksti zabezpechennia finansovoi bezpeky [The enterprise financial stability in the context of financial security]. Innovatsiino-investytsiini zasady stiikoho rozvytku bazovykh haluzei natsionalnoho hospodarstva – Innovation and investment principles of sustainable development of basic sectors of the national economy* (Ilchuk, V.P. (ed.)). Chernihiv: ChNTU, pp. 304–315 (in Ukrainian).
4. Liashenko, H.P. (2001). *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva [Enterprise capital management]*. Irpin: Academy of State Border Service of Ukraine (in Ukrainian).
5. Shkolnyk, I.O. (ed.), Boiarko, I.M., Deineka, O.V. et al. (2016). *Finansovyi analiz [The financial analysis]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
6. *Chernihivshchyna – 2015: statystychnyi shchorichnyk [Statistical Yearbook of “Chernihiv – 2015”]* (2015). Chernihiv: Department of Statistics in Chernigov region (in Ukrainian).

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

Михайленко Ірина Олегівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Михайленко Ирина Олеговна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Mykhailenko Iryna – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: zarevna_014@mail.ru

УДК 336.143.2

*Наталя Островська, Олександр Швець***АНАЛІЗ СТАНУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ
У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД***Наталья Островская, Александр Швець***АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ
В КРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД***Natalia Ostrovska, Oleksandr Shvets***ANALYSIS OF UKRAINIAN MONETARY MARKET IN CRISIS**

Проведено дослідження теорії і практики категорії «грошово-кредитний ринок». Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності грошово-кредитного ринку. Проведено оцінювання та аналіз динаміки основних макроекономічних показників та складових грошово-кредитного ринку, що набуває гострої актуальності у кризовий період. Проаналізовано основні проблеми розвитку грошово-кредитного ринку та представлено способи вирішення.

Ключові слова: грошово-кредитний ринок; грошово-кредитна політика; Національний банк України; інфляція; макроекономічні показники.

Рис.: 2. Бібл.: 5.

Проведено исследование теории и практики категории «денежно-кредитный рынок». Обобщены теоретические подходы к определению сущности денежно-кредитного рынка. Проведена оценка и анализ динамики основных макроэкономических показателей и составляющих денежно-кредитного рынка, что является очень актуальным в кризисный период. Проанализированы основные проблемы развития денежно-кредитного рынка, и представлены способы решения.

Ключевые слова: денежно-кредитный рынок; денежно-кредитная политика; Национальный банк Украины; инфляция; макроэкономические показатели.

Рис.: 2. Библ.: 5.

The theory and practice of the “monetary market” category was studied in the article. The monetary market model and legal aspects of the market were given. The evaluation and analysis of key macroeconomic indicators and components of the money market were done, such analysis is very important in crisis. The main money market problems were analyzed and presented our views on its solutions.

Key words: monetary market; monetary policy; the National Bank of Ukraine; inflation; macroeconomic indicators.

Fig.: 2. Bibl.: 5.

JEL Classification: E44

Постановка проблеми. В Україні сьогодні залишається багато проблем, які стосуються розвитку і становлення грошово-кредитного ринку, а саме: дослідження теоретичних аспектів та загальних характеристик грошово-кредитного ринку та політики в період кризи, визначення та систематизування можливих заходів монетарної політики. Саме недостатнє дослідження теоретичної основи, а також нестабільність на грошовому ринку визначають актуальність цієї теми.

Аналіз основних наукових досліджень і публікацій. Окремі аспекти грошово-кредитного ринку вивчалися у працях відомих сучасних економістів, зокрема А. Гальчинського, А. Даниленка, В. Литвицького, А. Мороза, М. Пуховкіної, О. Шарова, а також Е. Долана, К. Кемпбелла, Р. Кемпбелла.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Узагальнення наявних визначень поняття грошово-кредитного ринку для подальшої уніфікації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоретичних засад грошово-кредитного ринку, визначення особливостей його розвитку в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. Поняття «грошово-кредитний ринок» використовується як у національній науковій літературі, так і у вітчизняному законодавстві. Проте у вітчизняній практиці досі відсутнє уніфіковане визначення цього поняття.

На сьогодні наявні такі межі та структури грошово-кредитного ринку: теоретичний, нормативний та емпіричний.

У межах теоретичного підходу вивчення цього ринку відбувається з погляду поєднання кредитного та грошового ринків. Нормативний підхід визначає грошово-кредитний ринок як частину фінансового ринку, на який може здійснювати безпосере-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

дній вплив центральний банк. Емпіричний підхід ґрунтується на вивченні практики застосування поняття «грошово-кредитний ринок» у сфері формування та реалізації монетарної політики України, а також застосування цього поняття у процесі реалізації інших видів державної економічної політики.

Проаналізувавши підходи до визначення поняття «грошово-кредитний ринок», пропонуємо власне визначення, яке, на нашу думку, найбільш доцільно характеризує зазначену категорію в межах покладених на неї функцій. Отже, грошово-кредитний ринок – це частина грошового ринку, яка знаходиться під безпосереднім впливом центрального банку та включає певні інструменти та методи, завдяки яким можлива реалізація грошово-кредитної політики держави.

На основі підходів визначення поняття виділяють принципи, які доцільні при визначенні структури грошово-кредитного ринку:

1) цей ринок включатиме у себе ті сегменти фінансового ринку, на яких НБУ може здійснювати власні операції або опосередковано впливати на їх кон'юнктуру за допомогою інструментів грошово-кредитної політики;

2) інформація про кон'юнктуру грошово-кредитного ринку та про результати діяльності ключових його суб'єктів повинна відображатись у аналітичних матеріалах та статичній звітності Національного банку України;

3) включення сегментів фінансового ринку не повинно суперечити функціям та напрямкам діяльності НБУ, які визначені Законом України «Про Національний банк України».

Грошово-кредитний ринок у механізмі сучасної економіки формує системні зв'язки, які з'єднують у національній економіці окремі економічні аспекти, забезпечує зіставлення витрат та результатів економічної діяльності та, щонайважливіше, визначення внутрішньої та зовнішньої вартості грошей. Ефективне функціонування грошово-кредитного ринку країни із сучасною ринковою економікою неможливе без втручання держави.

Ситуація на грошово-кредитному ринку формується під дією різних чинників, і без глибокого аналізу цих факторів неможливо побачити повну картину. Тому для початку проаналізуємо динаміку змін макроекономічних показників за 2013–2015 рр. (рис. 1).

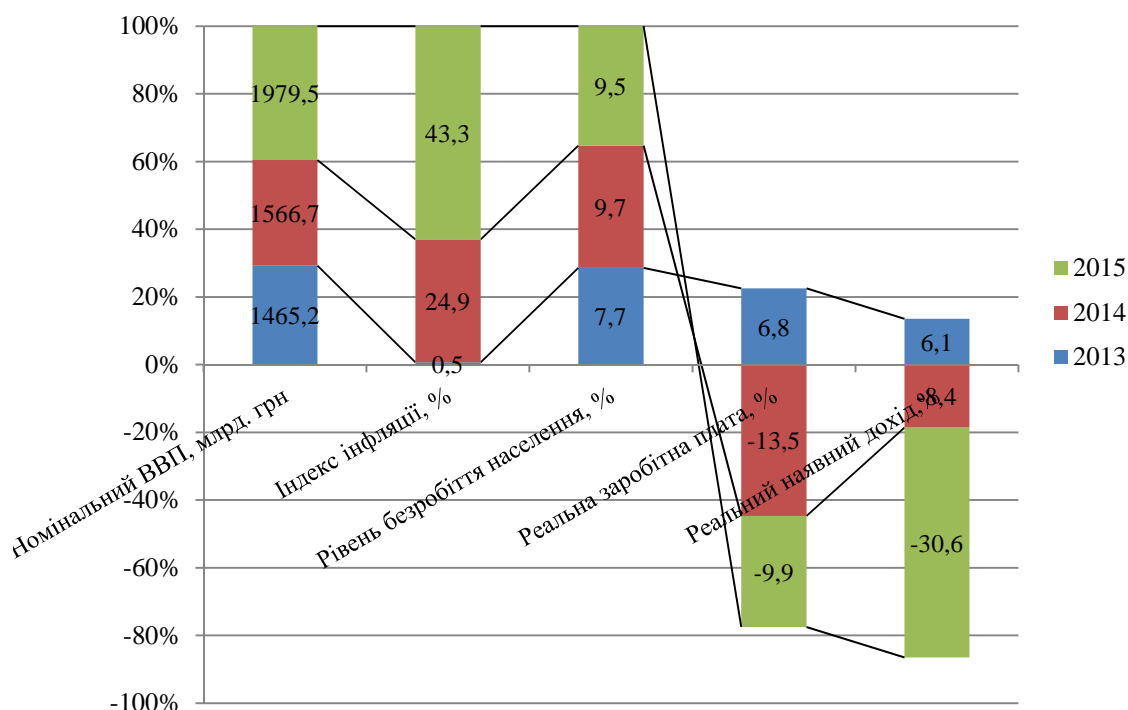

Рис. 1. Динаміка зміни макроекономічних показників за 2013–2015 роки

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зниження обмінного курсу гривні насамперед вплинуло на динаміку інфляції, яка протягом 2015 року збільшилася до рівня 43,3 %. Зростання базової інфляції в 2015 році відбувалося під впливом підвищення цін на продукти харчування з високим ступенем оброблення та подорожчання непродовольчих товарів, значна частка яких є імпортованими.

Істотний вплив на загальний інфляційний фон в Україні мало підвищення цін на товари та послуги, що регулюються адміністративно. Ціни на споживчі товари за кризові 2014–2015 роки зросли на 79,0 % через девальвацію гривні та підвищення тарифів на комунальні послуги. На тлі майже триразового підвищення тарифів на комунальні послуги (+173 % у 2014–2015 роках), а також на тлі девальвації гривні з 8 гривень за долар на кінець 2013 року до 24 гривень за долар на кінець 2015 року.

Останнім часом виникли суттєві деформації у розподілі грошової маси між населенням та підприємствами й організаціями. В Україні проявилася тенденція до зростання частки грошової маси у населення, що відображає кризову ситуацію із погіршенням фінансового стану підприємств. Серйозні деформації у грошовому обороті характерні для співвідношення між готівковою і безготівковою частинами грошової маси. Чим нижча частка M_0 у загальній грошовій масі, тим ефективнішою та розвиненішою вважається така національна грошова система. І навпаки, перевищення темпів зростання M_0 порівняно з іншими грошовими агрегатами свідчать про негативні процеси у грошовій сфері. Динаміка грошових агрегатів у 2013–2015 роках зображена на рис. 2.

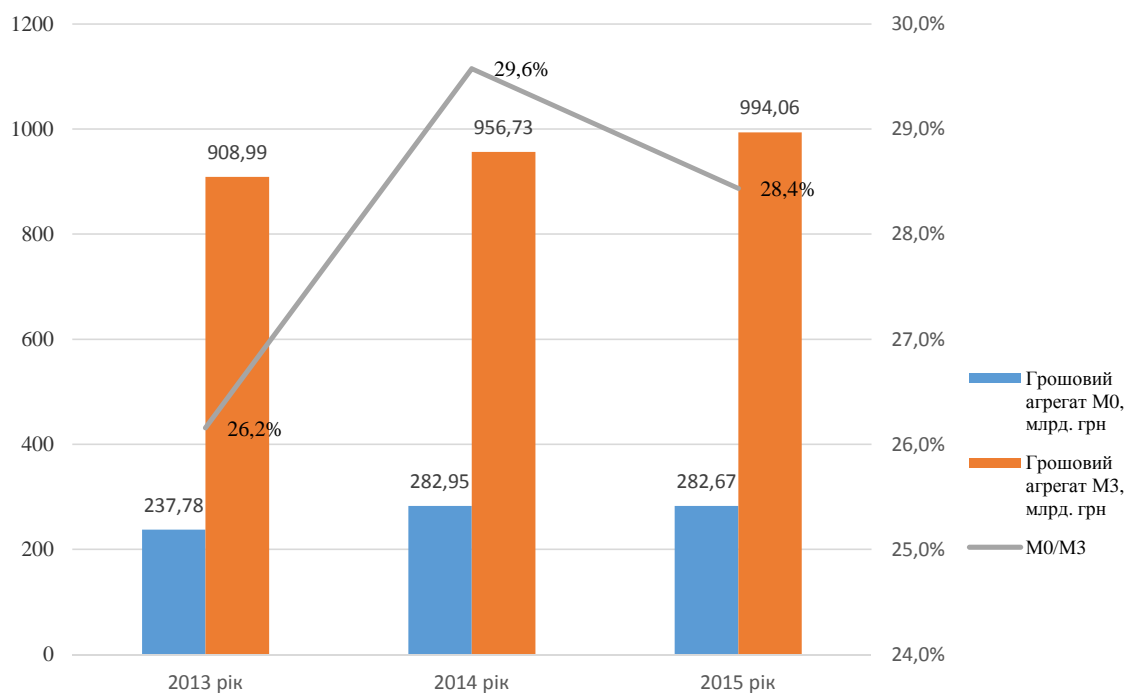

Рис. 2. Динаміка агрегатів M_0 та M_3 за 2013–2015 роки

Як бачимо з рис. 2, найменшого свого значення питома вага M_0 сягнула в 2013 році, і становила 26,2 %, а вже в 2015 році показник зріс на 2,2 % і становив 28,4 %.

Агрегат M_0 відображає масу готівки, що перебуває поза банками, тобто на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб. Це найліквідніша частина грошової маси, але її питома вага в розвинених країнах з ринковою економікою становить 5–7 %. В Україні цей показник значно перевищує прийнятну норму, цей агрегат дуже важливий для статистичного аналізу і заходів регулювання грошової маси. Це об'єктивно формує підстави для аналізу і контролю руху грошових коштів агрегату M_0 та зменшення його питомої ваги у перспективі.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналізуючи рис. 2, спостерігаємо, що майже третина грошової маси в національній валюті обертається поза банками і не контролюється з боку банківської системи, така тенденція свідчить про таке:

- зниження довіри до банківської системи;
- низькі доходи населення;
- високий рівень інфляції;
- економічний спад.

Крім того, до негативних загальноекономічних наслідків високої частки агрегату M_0 у грошовій масі, на думку Г. Пухтаєвича, слід віднести сприяння тінізації економіки, труднощі зі стягненням податків, ускладнення контролю з боку НБУ за грошовими агрегатами та пропозицією грошей, що безпосередньо позначиться на ефективності монетарних заходів [1].

Валютний курс, як і будь-яка ціна в умовах вільної конкуренції, залежить від співвідношення попиту і пропозиції. Криві попиту та пропозиції валют ілюструють процес установа рівноважного валютного курсу і його коливання під впливом зміни попиту і пропозиції валюти. Але залишає незрозумілим:

- 1) чим визначається валютний курс за рівності попиту і пропозиції;
- 2) які чинники визначають попит і пропозицію і викликають їх зміни.

Відповідаючи на ці питання, ми повинні виходити з того, що валютна система є однією зі сфер товарно-грошових відносин, в якій діють закони інтернаціональної вартості і світової ціни, закон конкуренції тощо, що функцію світових грошей, за визначенням, може виконувати лише золото.

Зниження курсу національної валюти сприяє викидному експорту товарів. Однак валютний демпінг приносить додатковий прибуток лише тоді, коли зовнішнє знецінення валюти, тобто зниження її валютного курсу, випереджає внутрішнє знецінення, тобто падіння купівельної сили грошей у цій країні. Лише в цьому випадку, продаючи товар за попередньою ціною (або нижчою) в іноземній валюті, експортер обмінює цю валюту на більшу кількість своєї національної валюти внаслідок падіння курсу останньої. Це дозволяє йому купити на внутрішньому ринку більше устаткування, сировини, робочої сили для розширення виробництва.

Висновки і пропозиції. Як бачимо, наявна рецесія в економічному розвитку країни свідчить про неефективність усієї державної економічної політики, складовою якої є і грошово-кредитна політика Національного банку України.

Головною проблемою сучасного грошово-кредитного ринку України є нестабільність її національної валюти і зростання темпів інфляції.

Отже, основними напрямками оптимізації грошово-кредитного ринку є:

- запровадження стимулюючої державної політики, орієнтованої на структурну перебудову національної економіки; створення сприятливого бізнес-клімату; стимулювання інвестиційної активності підприємств; зменшення енергозалежності економіки, розвиток державних підприємств на інноваційній основі;

- проведення компанії на повернення довіри до банку та поживлення депозитної активності;

- удосконалення чинної законодавчої бази.

Для вирішення цих проблем та поліпшення стану грошово-кредитного ринку України доцільним було б змінити грошово-кредитну політику на більш жорстку та послідовну, за допомогою таких методів:

- запровадження адміністративного регулювання процентних ставок для запобігання корупції й зловживань, встановлення банківської маржі по операціях за кредитом;

- здійснення націоналізації активів проблемних банків;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- з метою недопущення швидкого вичерпування офіційних золотовалютних резервів центрального банку внаслідок активних валютних інтервенцій необхідно вжити певних обмежувальних заходів щодо збільшення пропозиції іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку і скорочення попиту на неї;

- необхідно вжити рішучих заходів щодо зниження рівня доларизації вітчизняної економіки, адже підриєв довіри до національної грошової одиниці, а отже, і до банківської системи, зумовлений передусім виконанням грошових функцій на території нашої країни іноземною валютою. Іншими напрямками оптимізації грошово-кредитної політики можна також запропонувати стабілізацію банківської системи загалом, а також контроль за цільовим використанням кредитів рефінансування [2].

Узагальнюючи вищенаведені напрямки проблеми та шляхи подолання кризових явищ, пропонуємо в загальному окреслити основні складові грошово-кредитної політики держави:

- мета монетарної політики повинна бути двоякою: підтримання низького рівня інфляції й одночасно стабілізація валютного курсу;

- підвищення рівня монетизації національної економіки на безінфляційній основі через удосконалення структури грошової емісії; формування державних інститутів розвитку; рефінансування комерційних банків під заставу векселів виробничих підприємств;

- встановлення цільових орієнтирів відсоткових ставок та формування програми грошової пропозиції, яка відповідає величині попиту на гроші;

- підвищення ролі кредитного механізму в інвестування національної економіки за рахунок збільшення рівня капіталізації банків внаслідок їх злиття чи приєднання, запровадження механізму захисту прав кредиторів на основі створення ефективної системи кредитного гарантування;

- стимулювання банківських заощаджень населення через наближення національної системи гарантування депозитів фізичних осіб до стандартів Європейського Союзу;

- реформування банківської системи в межах програми її розвитку [3].

У результаті реформування підвищиться стійкість національної валюти та розширення довіри народу й економічних суб'єктів до інститутів грошово-кредитного ринку. Соціальна орієнтованість грошово-кредитних відносин повинна проявлятися і в політиці подолання неплатежів населення, у забезпеченні реального прожиткового мінімуму.

Розвиток грошово-кредитного ринку не можливий без чіткої вираженої політики, яка повинна, враховуючи досвід зарубіжних країн, ґрунтуватися на пріоритетності досягнення власних стратегічних цілей.

Список використаних джерел

1. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки: навчальний посібник / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

2. Коновалова С. О. Специфіка кредитно-грошової політики в умовах світової фінансової кризи / С. О. Коновалова // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 8. – С. 46–56.

3. Жигаєв А. Ю. Некоторые актуальные вопросы взаимосвязи финансовой стабильности и денежно-кредитной политики (на примере Федеральной резервной системы США) / А. Ю. Жигаєв // Деньги и кредит. – 2012. – № 2. – С. 21–32.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

References

1. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Konovalova, S.O. (2009). Spetsyfika kredytno-hroshovoi polityky v umovakh svitovoi finansovoi kryzy [Specificity of monetary policy amid global financial crisis]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, no. 8, pp. 46–56 (in Ukrainian).

3. Zhyhaev, A.Iu. (2012). Nekotorye aktualnye voprosy vzaimosviasi finansovoi stabilnosti i denezhno-kreditnoi polityki (na primere Federalnoi rezervnoi sistemy SShA) [Some topical issues of the relationship between financial stability and monetary policy (using the example of the US Federal Reserve System)]. *Dengi i kredit – Money and Credit*, no. 2, pp. 21–32 (in Russian).

4. *Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. *Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.

Островська Наталя Степанівна – кандидат економічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Островская Наталья Степановна – кандидат экономических наук, Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Ostrovskia Natalia – PhD in Economics, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubynskiy Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

Швець Олександр Юрійович – аспірант, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Швец Александр Юрьевич – аспірант, Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Shvets Oleksandr – PhD student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubynskiy Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: sashashvets120293@gmail.com

УДК 368.5(477)

*Олена Панченко, Анна Шоломій***РОЗВИТОК АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ***Елена Панченко, Анна Шоломий***РАЗВИТИЕ АГРОСТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ***Olena Panchenko, Anna Sholomii***THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL INSURANCE IN UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS**

Розкрито необхідність розвитку агрострахування з державним субсидуванням страхових премій для зменшення навантаження на вітчизняних суб'єктів сільськогосподарського бізнесу, досліджено загальний рівень розвитку страхування сільськогосподарських ризиків на сучасному етапі та визначено основні причини небажання сільгоспідприємств укладати страхові договори по забезпеченню своїх посівних площ та майбутнього врожаю від можливих ризиків. Крім цього, проаналізовано досвід зарубіжних країн на основі трьох основних систем агрострахування, які використовуються у світовій практиці та виокремлено найбільш доцільний варіант для впровадження на українському страховому ринку, а також визначені завдання, які необхідно виконати для подолання тривалого застою в агростраховій сфері.

Ключові слова: агрострахування; державне субсидування; агрострахові ризики; Агростраховий пул; актуарії.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 5.

Раскрыта необходимость развития агрострахования с государственным субсидированием страховых премий для уменьшения нагрузки на отечественных субъектов сельскохозяйственного бизнеса, исследован общий уровень развития страхования сельскохозяйственных рисков на современном этапе и определены основные причины нежелания сельхозпредприятий заключать страховые договоры по обеспечению безопасности своих посевных площадей и будущего урожая от возможных рисков. Кроме этого, проанализирован опыт зарубежных стран на основе трех основных систем агрострахования, которые используются в мировой практике и выделен наиболее целесообразный вариант для внедрения на украинском страховом рынке, а также определены задачи, которые необходимо выполнить для преодоления длительного застоя в агростраховой сфере.

Ключевые слова: агрострахование; государственное субсидирование; агростраховые риски; Агростраховой пул; актуарии.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 5.

The article reveals the necessity of agri-insurance development with government subsidies of insurance premiums to ease the burden on local entities of the agricultural business, explores the overall level of agri-insurance risks development at the present stage and identifies the main reasons of the agricultural enterprise reluctance to conclude agri-insurance contracts for ensuring the safety of their acreage and the future crop from potential risks. In addition, it analyses the experience of foreign countries on the basis of 3 main systems of agricultural insurance that are used in world practice and selected the most appropriate option among them for implementation in the Ukrainian insurance market, also presented a number of tasks, that must be done to overcome the prolonged stagnation in agri-insurance area.

Key words: agricultural insurance; government subsidies; agricultural risks; Agricultural Insurance Pool; actuaries.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 5.

JEL Classification: G22; Q1

Постановка проблеми. Сучасний розвиток агропромислового комплексу України характеризується поступовим зростанням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та утриманням лідируючих позицій за поставками соняшникової олії, зерна, кукурудзи та ріпаку на міжнародному ринку, що здійснює позитивний вплив на національну економіку.

Проте існуючий вітчизняний агропотенціал використовується не повною мірою. Передусім це пов'язано з відсутністю належної фінансової підтримки сільського господарства, не вигідними умовами кредитування сільгоспідприємств, а також відсутністю державного субсидування та інвестування аграрного сектору.

Крім цього, існують чинники непереборної сили, які не залежать від сільськогосподарських підприємств і часто призводять до повної зупинки їхньої діяльності через неможливість знайти достатньо коштів на відновлення своєї роботи. Це несприятливі погодні умови та стихійні лиха, які можуть повністю знищити всі посіви, тим самим не даючи сільськогосподарським підприємствам можливості отримати прибуток від своєї діяльності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для великих суб'єктів сільськогосподарського бізнесу непередбачувані надзвичайні події супроводжуються збитками, а для середніх і малих сільськогосподарських підприємств вони загрожують навіть припиненням діяльності, тим самим погіршуючи показники функціонування вітчизняного агропромислового комплексу загалом.

Вирішити існуючу проблему дозволяє організація страхового захисту сільськогосподарських підприємств, що забезпечить їх від можливого ризику втрати посівів, врожаю, а значить і своїх доходів. Такий підхід використовується в розвинених країнах і має позитивний вплив на їх економічний розвиток. Але більшість вітчизняних суб'єктів сільськогосподарського бізнесу вважають, що краще відмовитись від страхування ризиків, які супроводжують їхню діяльність і самостійно компенсувати збитки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання необхідності активного використання страхування в сучасному сільськогосподарському секторі є актуальним і своєчасним, тому багато науковців висвітлюють його у своїх працях. Так, наприклад, В. Колесник та Р. Тиха у своїх статтях доводять переваги агрострахування як основного інструменту управління ризиками вирощування сільськогосподарських культур; Н. Добіжа досліджує стан сільськогосподарського страхування в Україні; М. Александрова вивчає систему страхування сільськогосподарських культур в Україні; Н. Рубцова приводить аналіз роботи вітчизняних агрострахових компаній на ринку страхування України та ін. Однак є ще багато дискусійних і невирішених питань у агростраховій сфері України, які потребують поглибленого вивчення та аналізу, а також розробки системи заходів, спрямованих на покращення страхового захисту суб'єктів сільськогосподарського бізнесу.

Мета статті. Головною метою статті є виявлення існуючих проблем на ринку сільськогосподарського страхування України та розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізму страхового захисту сільськогосподарських підприємств на основі світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є одним із найважливіших секторів вітчизняної економіки. Крім власного споживання та постачання сировини для промисловості, продукція сільського господарства експортується, що значно підвищує експортний потенціал країни. Частка сільськогосподарської продукції у ВВП України щороку зростає і в 2015 році цей показник досяг 11,6 % (таблиця) [4]. До того ж саме в сільському господарстві нині працює п'ята частина населення країни.

Таблиця

Частка продукції сільського господарства у ВВП України

Показники	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
ВВП України, млн грн	1 316 600	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458
Продукція сільського господарства, млн грн	107 065	109 227	128 501	156 385	229 655
Частка сільського господарства у ВВП, %	8,1	7,8	8,8	10,0	11,6

Проте маючи сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства, стан цієї галузі знаходиться на досить низькому рівні, оскільки не використовується навіть половина існуючого потенціалу. Така ситуація в сільському господарстві є наслідком відсутності реальної підтримки вітчизняних аграрних підприємств з боку держави, нестачі інвестицій у розвиток сільського господарства, невикористання нових високотехнологічних засобів у процесі функціонування підприємств галузі та неврахування досвіду розвинених країн світу при вирішенні існуючих проблем.

Але навіть наявні можливості суб'єктів сільськогосподарського бізнесу неповністю використовуються, через що втрачається значна частина їхнього прибутку. Наприклад,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

практично не здійснюється страхування сільськогосподарської продукції від непередбачуваних втрат у результаті несприятливих погодних умов та стихійних лих, які, на відміну від багатьох інших ризиків, є менш прогнозованими та майже неконтрольованими. Виникнення будь-якого з цих ризиків призводить до втрати фінансових ресурсів агрогосподарств, зрвання угод з вітчизняними чи іноземними партнерами, а також до банкрутства сільськогосподарських підприємств та припинення своєї діяльності через нестачу коштів для відшкодування збитків і відновлення посівів наступного року.

Усвідомлюючи важливість страхування для суб'єктів сільськогосподарського бізнесу, на державному рівні було прийнято рішення про сприяння його розвитку. Так, у 2005 р. в Україні вперше з держбюджету було виділено кошти на субсидування страхових премій по страхуванню сільськогосподарської продукції. Але цей проект, досягнувши найбільшого рівня, коли в 2008 р. було застраховано 8 % посівних площ, проіснував тільки до 2009 р. У 2012 р. був прийнятий Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», згідно з яким держава бере на себе частину витрат аграріїв по виплаті страхових премій [6]. Але цей Закон так і не був реалізований на практиці, і у Державному бюджеті на 2017 р. також не передбачено коштів на субсидування страхових премій у галузі агрострахування.

Однак у випадку виникнення надзвичайної ситуації у процесі діяльності сільськогосподарських підприємств держава повинна знаходити кошти на ліквідацію наслідків завданих збитків. Тому кращим варіантом є заздалегідь сплановане внесення частини коштів як страхових премій та створення умов, які б стимулювали сільськогосподарські підприємства користуватися послугами страхових компаній.

Єдиним проектом, який контролюється його виконавцями, є Проект ІФС «Розвиток агрострахування в Україні», запроваджений у 2007 р. Він фінансується за рахунок Канадського агентства міжнародного розвитку та спрямований на виконання таких завдань:

- підтримка у формуванні та функціонуванні Агрострахового пулу, який був створений у листопаді 2012 р.;
- підвищення рівня інформованості національних аграріїв щодо агрострахових програм за допомогою проведення конференцій, здійснення публікацій у ЗМІ та ін.;
- налагодження співпраці страхових компаній, що займаються агрострахуванням, з банками для спрощення процедури кредитування аграріїв;
- вдосконалення агрострахового законодавства;
- сприяння створенню централізованої бази даних. У 2014 р. планувалось створення онлайн-платформи з обліку договорів агрострахування, що значно спростить контроль Агрострахового пулу за прозорістю ведення агростраховими компаніями своєї діяльності [2].

На сучасному етапі площі застрахованих посівів варіюють у межах 6–7 % [5], у той час як у розвинених країнах Європи та Америки ця позначка наближується до 60–80 %. Крім того, останніми роками спостерігається скорочення застрахованих площ (рис. 1) [2].

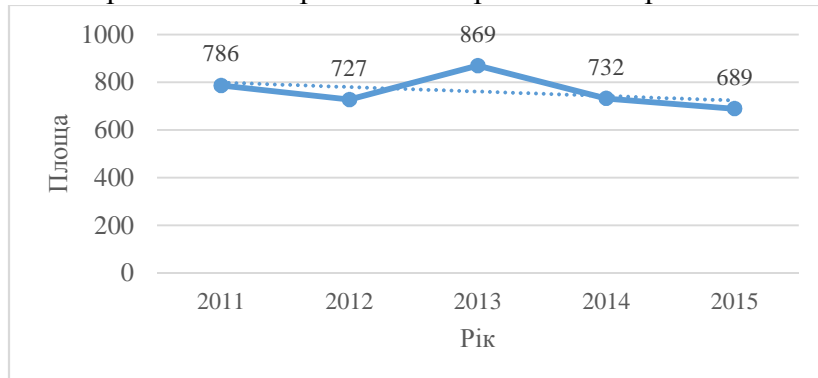

Рис. 1. Динаміка застрахованої площі посівів, тис. га

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Коливання застрахованої площі посівів пов'язано, передусім, з діями держави щодо субсидування страхових премій. Так, затвердження Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» у 2012 р. спричинило зростання застрахованої площі посівів більш ніж на 100 тис. га, але цей Закон так і не врахував усіх вимог суб'єктів сільськогосподарського бізнесу, тому з 2013 р. спостерігається поступове зменшення інтересу до страхового захисту.

Узагалі, підтримка державою сільськогосподарських підприємств має дуже важливе значення, що і демонструє динаміка зібраних страхових премій за період 2005–2015 рр. (рис. 2).

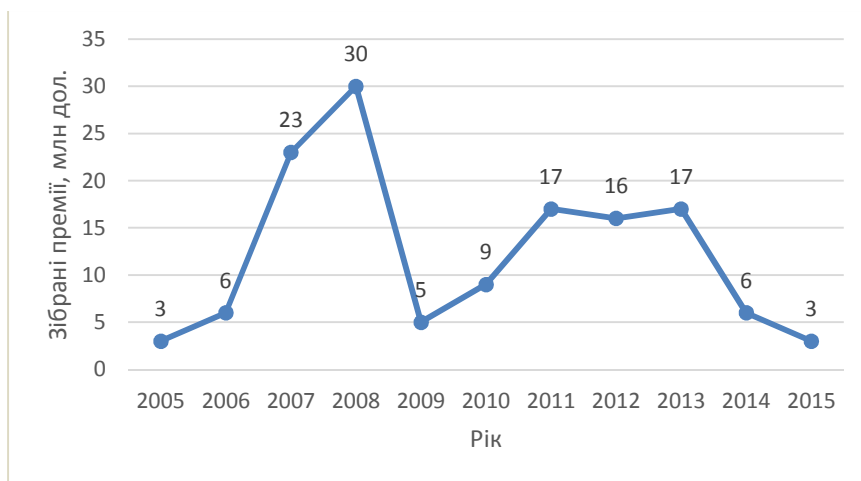

Рис. 2. Динаміка зібраних премій страховими компаніями, млн дол.

Стрімке збільшення обсягів зібраних премій спостерігається в 2008 р., тобто в період, коли була введена державна субсидія на агрострахування, а у 2009 р. відмінили державне субсидування і страховики зібрали у 6 разів менше премій, ніж у попередньому році. У 2011 р. та 2013 р. спостерігається зростання обсягів зібраних премій, оскільки саме в ці роки з боку держави найбільше уваги приділялось формуванню механізму страхового захисту сільськогосподарських підприємств, але законодавча база так і не була сформована до кінця, тому інтерес до страхування поступово знижується.

Основними проблемами у сфері сільськогосподарського страхування є такі:

- Агростраховий пул не виконує функції центральної керуючої ланки всіх страхових компаній, що мають ліцензію займатися агрострахуванням. Із 47 страхових компаній, яким було надано ліцензію, у складі Агрострахового пулу знаходиться лише 4 страховика, причому не найперших за результатами зібраних премій [3];

- тарифні ставки на агрострахові послуги актуарно незбалансовані та некоректно відображають вартість можливих збитків у майбутньому, оскільки відсутня централізована статистична інформація про застраховані посівні площі та суми зібраних страхових премій. Більше $\frac{2}{3}$ страхових компаній у сфері агрострахування не надають даних про свою діяльність, що негативно впливає на роботу актуаріїв, до основних завдань яких належать розрахунки цін на страхові послуги на основі показників урожайності, статистичних показників щодо природних умов та їх впливу на врожай [7];

- із 47 страхових компаній, що мають ліцензію на здійснення агрострахування, реально працюють лише 10 [3];

- не використовується, як у розвинених країнах, мультиризикове страхування врожаю протягом усього циклу вирощування продукції сільського господарства;

- страхові компанії замість того, щоб формувати страхові відносини на постійній основі з визначеним колом клієнтів, спрямовують свої зусилля на пошук нових сільськогосподарських підприємств і, збільшуючи вартість страхових послуг, втрачають старих клієнтів;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– відсутність механізму забезпечення гарантій з боку держави щодо розподілу суми страхових премій між сільськогосподарськими підприємствами та державою для стимулювання розвитку страхування в агропромисловій сфері;

– нерозвинене страхове посередництво – відсутні страхові брокери, які є захисниками інтересів страхувальників та полегшують процес прийняття рішення про вибір страхової компанії та страхових послуг, що є найбільш вигідними для сільськогосподарських підприємств.

Але основна проблема, без вирішення якої розв'язання інших проблем немає сенсу, – це недовіра аграріїв до страхових компаній. Насамперед це пов'язано з відсутністю прикладів реальної дії агрострахових програм, які пропонують страхові компанії. Багато сільськогосподарських підприємств, які вже стикалися з проблемою відшкодування завданих збитків, більш не хочуть мати справу зі страховими компаніями, адже вони знаходять багато причин, щоб ці кошти не виплачувати або затягують виплати в часі [1]. Це підтверджує динаміка скорочення кількості договорів зі страховими компаніями останнім часом, яка зображена на рис. 3. За період з 2011 до 2015 рр. кількість підписаних договорів скоротилася більш ніж у 2,5 рази [2]. Разом з тим ціни на агрострахові послуги постійно зростали і вважаються занадто високими, особливо за існуючих умов їх надання.

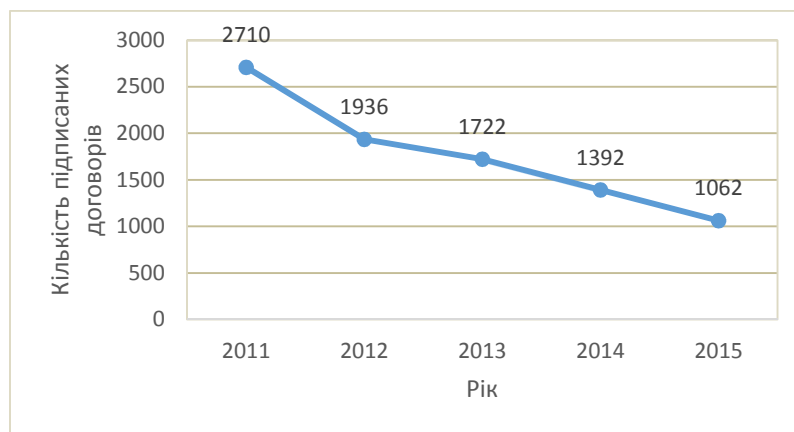

Рис. 3. Динаміка підписаних договорів по сільськогосподарському страхуванню

Розглядаючи 2015 андерайтинговий рік і половину (зимовий період) 2016 р., можна зробити висновки, що за 2015 р. було підписано 1062 договори на суму 3969 млн грн, а середня ставка премії становила 2 %. Аграрії страхували переважно озиму пшеницю (58,1 %), озимий ріпак (12,5 %), кукурудзу (8,6 %), сою (6,7 %), соняшник (6,3 %), озиме жито (0,2 %) та ін.

У зимовий період 2016 р. було підписано 309 договорів на суму 895,4 млн грн. Середня ставка страхової премії зросла до 4,1 %. Страхувалися такі культури, як озима пшениця (91,9 %), озимий ріпак (5,8 %), озимий ячмінь (2,0 %) та озиме жито (0,3 %).

Це свідчить про те, що убезпечувались переважно сільськогосподарські культури, що йдуть на експорт, тобто власники посівних площ яких мають достатньо коштів для страхування свого майбутнього врожаю та найбільш збиткова згідно зі статистичними даними культура – озиме жито.

Страхові виплати у 2015 р. становили 10 млн грн, найбільша частина яких припала на договори страхування озимої пшениці від повної загибелі на період перезимівлі. Цей продукт страхування є найпопулярнішим, адже відшкодування по ньому в разі ушкодження посівів є найбільш вірогідними [2].

Така ситуація у сфері сільськогосподарського страхування призводить до постійного скорочення як посівних площ, так і кількості договорів страхування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, основними причинами низького рівня розвитку сільськогосподарського страхування та небажання агропромислових підприємств забезпечувати свою діяльність через страхові компанії є такі:

– *страхові послуги в сільськогосподарській сфері є непрозорими та складними у використанні*. Працівники сільськогосподарських підприємств як страхувальники не мають спеціальних знань у страховій сфері, а неоднозначне трактування умов договорів страхування може призвести до непорозумінь і відмови в подальшій співпраці зі страховими компаніями;

– *страхові компанії, розробляючи страхові послуги, не завжди враховують індивідуальний підхід до сільськогосподарських підприємств* щодо переліку ризиків і конкретних умов договору, а свої зусилля тільки спрямовують на збільшення обсягів зібраних страхових премій;

– *вартість страхових послуг у сільськогосподарській сфері є дуже високою* для більшої частини підприємств, оскільки витрати на вирощування сільськогосподарських культур та вартість кредитних ресурсів постійно збільшуються.

Існуючу ситуацію можна виправити та всі проблеми у сфері сільськогосподарського страхування можна вирішити за рахунок удосконалення механізму управління страховим захистом сільськогосподарських ризиків і наданням державної підтримки у процесі забезпечення суб'єктів сільськогосподарського бізнесу.

Наприклад, у США з 1980 р. діє закон про державну підтримку страхування фермерів. Проте поки держава не зняла частину фінансового навантаження із сільськогосподарських виробників, страхування сільськогосподарських ризиків не розвивалось, хоча було запроваджено в США ще в 1937 р. Така ситуація спостерігається і в Україні, оскільки страхування є надто дорогим для сільськогосподарських підприємств.

Федеральну програму страхування врожаю, яка діє в США, багато інших країн беруть як приклад для наслідування та формування власної системи агрострахування з державною підтримкою, тому необхідно більш детально розглянути її умови.

Основними положеннями, на яких базується Федеральна програма, є такі:

1) кожний штат США, або агентство, що підконтрольне штату, надає субсидію своїм фермерським господарствам на сплату страхових премій страховим компаніям, обраним фермерами, у розмірі від 38 до 67 % залежно від умов страхування;

2) держава бере на себе адміністративні та операційні витрати страхових компаній на ведення справ зі страхування сільськогосподарських виробників;

3) додаткові пільги надаються тим суб'єктам сільськогосподарського бізнесу, які постійно забезпечують свої посівні площі;

4) програми страхування врожаю спрощені таким чином, щоб фермери могли самі зрозуміти переваги та недоліки тієї чи іншої програми та страхової компанії;

5) держава надає більші пільги тим агрогосподарствам, які замовляють мультиризикове страхування врожаю, тобто страхування на весь цикл його вирощування.

6) впроваджуються постійні тренінги для страхових агентів, які працюють у сфері агрострахування [8].

Крім цього, у США існує контролюючий центр – Агентство по управлінню ризиками, що здійснює управління агрострахуванням згідно з політикою держави (знаходиться при Міністерстві сільського господарства США).

В Україні теоретичним аналогом цього органу є Агростраховий пул, проте він працює не на розвиток агрострахування, а на збагачення 4 компаній, що входять до його складу.

Загалом, можна виокремити три основні системи агрострахового захисту, що використовуються у зарубіжних країнах.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

1. Система катастрофічного покриття передбачає створення державою так званого фонду катастроф, який перестраховується на світових ринках. Ця система діє у Мексиці, Індії, Німеччині.

2. Система державного адміністрування агрострахових програм полягає у створенні спеціального органу, що формує політику агрострахування у країні загалом, створює законодавче забезпечення та координує страхові компанії, які працюють у агростраховій сфері. Ця система характерна для США.

3. Система кооперації держави та страхових компаній полягає у тому, що держава на загальному рівні визначає політику агрострахування, а страхові компанії на місцях, заручившись державною підтримкою, сприяють реалізації програм агрострахування на найбільш вигідних для аграріїв умовах. Ця система запроваджена у більшості країн світу (Туреччині, Іспанії, Португалії, Ізраїлі, Канаді та ін.).

Крім основних вищенаведених систем, існує і такий варіант, як створення державної страхової компанії, що реалізовує агрострахові послуги. Ця система діє у Греції, Білорусі, на Кіпрі. Однак практика її впровадження у цих країнах є неефективною.

В умовах постійного дефіциту коштів у держбюджеті нашої країни та необхідності швидкого перезавантаження системи агрострахування в Україні найбільш доцільним буде впровадження системи, яка передбачає кооперацію страхових компаній та держави, адже тоді адміністративні витрати на агрострахування (ведення бази даних, навчання спеціалістів, проведення актуарних розрахунків та ін.) розподіляються між обома сторонами.

Висновки і пропозиції. Таким чином, для вирішення проблем у сфері страхування ризиків сільськогосподарських підприємств необхідно повністю перезавантажити всю систему – від визначення чітких правил і пунктів у законодавстві до створення нового регулюючого центру з агрострахування, тому необхідно:

1) на етапі формування системи страхового захисту сільськогосподарських підприємств рекомендується використовувати як добровільні, так і обов'язкові види страхування, але до страхових програм повинні встановлюватись вимоги щодо однозначного та спрощеного трактування умов страхового захисту;

2) запровадити субсидування страхових премій державою та на практиці реалізувати Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», тим самим зменшити фінансове навантаження на суб'єктів сільськогосподарського бізнесу;

3) страховим компаніям необхідно зробити акцент на співпраці з постійним колом клієнтів, надаючи їм пільги та виконуючі свої зобов'язання, тим самим закріпивши довіру аграріїв до себе та створюючи умови для залучення нових клієнтів;

4) переглянути повністю діяльність Агрострахового пулу, його функції, склад, особливості співпраці з державою, а не тільки змінити його керівництво;

5) надавати ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарських ризиків тільки членам Агрострахового пулу;

6) створити електронну базу даних по страхуванню сільськогосподарських ризиків на рівні Агрострахового пулу та зобов'язати всі страхові компанії, які мають ліцензії, надавати в повному обсязі інформацію про їхню страхову діяльність (обсяги застрахованих посівних площ, кількість підписаних договорів страхування, інформацію про урожайність та ін.);

7) сприяти розвитку страхового посередництва, перш за все – інституту страхових брокерів, які виступають захисниками страхувальників і полегшують вибір страхових компаній для організації страхового захисту та допомагають зрозуміти переваги та недоліки тієї чи іншої програми страхування, а також забезпечують формування партнерських відносин між страховими компаніями та сільгоспвиробниками.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, агростраховий ринок має помітну тенденцію до скорочення, що має відображення у зменшенні показників його діяльності (кількості підписаних договорів, зібраних страхових премій, обсягів застрахованих посівних площ). Нерозвиненість агрострахування через недосконалий його механізм та відсутність державної підтримки тільки ускладнює економічну ситуацію у країні. Досвід зарубіжних країн показує, що будь-яку проблему можна вирішити, заручившись підтримкою з боку держави. Це саме твердження має підтвердження на практиці і в Україні – половину від усіх зібраних з ринку премій становлять премії від страхування, пов'язаного з програмами фінансування сільгоспвиробників. Тому на сучасному етапі вітчизняні сільськогосподарські підприємства потребують практичної реалізації державного субсидування страхових премій, але для цього треба переглянути всю систему агрострахування та створити абсолютно новий центр управління страхуванням сільськогосподарських ризиків.

Список використаних джерел

1. Добіжа Н. В. Сучасний стан та проблеми агрострахування в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Добіжа // Ефективна економіка. – 2013. – № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2256>.
2. Офіційний сайт IFC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ifc.org/ukraine/ag-ins.
3. Офіційний сайт Аграрного страхового пулу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/2016/rinok-agrostrakhuvannya-ukra%D1%97ni-v-2016-and>.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua>.
5. Панченко О. І. Державна підтримка страхування ризиків сільськогосподарських підприємств як основа забезпечення їх стабільного розвитку / О. І. Панченко, Г. А. Рогова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки» : збірник. – 2012. – № 1 (56). – С. 260–266.
6. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [Електронний ресурс] : Закон України від 9 лютого 2012 року № 4391-VI. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.
7. Рубцова Н. М. Сучасний стан та перспективи розвитку діючої системи агрострахування в Україні / Н. М. Рубцова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 4. – С. 237–240.
8. Федеральна програма страхування врожаю США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rma.usda.gov/regs/authorizing/FCI%20Act%20Compilation%202014.pdf>.

References

1. Dobizha, N.V. (2013). Suchasnyi stan ta problemy ahrostrakhuvannya v Ukraini [Current state and problems of agricultural insurance in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2256> (in Ukrainian).
2. *Ofitsiynyi sait IFC [Site of IFC]*. Retrieved from www.ifc.org/ukraine/ag-ins.
3. *Ofitsiynyi sait Ahrarnoho strakhovoho pulu [Site of Agricultural Insurance Pool]*. Retrieved from <http://uaip.com.ua/2016/rinok-agrostrakhuvannya-ukra%D1%97ni-v-2016-and>.
4. *Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Site of Ministry of Finance of Ukraine]*. Retrieved from <http://minfin.com.ua>.
5. Panchenko, O.I. (2012). Derzhavna pidtrymka strakhuvannya ryzykiv silskohospodarskykh pidpriemstv yak osnova zabezpechenniyakh stabilnoho rozvytku [State support of agricultural enterprises risks insurance as a basis for ensuring its sustainable development]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia «Ekonomiczni nauky» – Visnyk of Chernihiv State University of Technology. Series „Economics”*, no. 1 (56), pp. 260–266 (in Ukrainian).
6. *Pro osoblyvosti strakhuvannya silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu: Zakon Ukrainy vid 9 liutoho 2012 roku № 4391-VI [About peculiarities of agricultural products insurance with state support: The law of Ukraine on February 9, 2012 № 4391-VI]*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Rubtsova, N.M. (2014). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku diiuchoi systemy ahrostrakhuvannia v Ukraini [Current state and development prospects of the current agricultural insurance system in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky) – Digest of scientific works of Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, no. 4, pp. 237–240 (in Ukrainian).

8. *Federalna prohrama strakhuvannia vrozhaiu SShA [USA Federal Insurance Crop Act]*. Retrieved from <http://www.rma.usda.gov/regs/authorizing/FCI%20Act%20Compilation%202014.pdf>.

Панченко Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Панченко Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Panchenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: pan68@ukr.net

Шоломій Анна Володимирівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шоломій Анна Владимировна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sholomii Anna – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 35:364.13

Лілія Мартинова

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Лілія Мартинова

**СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА**

Liliia Martynova

**SOCIAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUPPORTING HUMAN
POTENTIAL COMPETITIVE ADVANTAGES**

Розглянуто питання соціалізації економіки та участі держави у цьому процесі. Визначено сутність соціальної політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності людського потенціалу. Розглянуті форми, принципи та цілі соціального захисту населення. Сформована комплексна система соціального захисту в забезпеченні розвитку людського потенціалу. Встановлено завдання державних соціальних стандартів у забезпеченні соціального захисту як засобу збереження людського потенціалу населення. Запропонована компонентна ієрархічна схема принципів соціальної політики, соціального захисту та надання соціальних послуг населенню. Обґрунтовано принципові засади соціальної справедливості в ринкових умовах.

Ключові слова: соціальна політика; соціальний захист; соціальні стандарти; соціальні гарантії; людський потенціал.

Рис.: 3. Бібл.: 12.

Рассмотрены вопросы социализации экономики и участия государства в этом процессе. Определена сущность социальной политики, направленной на обеспечение конкурентоспособности человеческого потенциала. Рассмотрены формы, принципы и цели социальной защиты населения. Сформирована комплексная система социальной защиты в обеспечении развития человеческого потенциала. Установлены задачи государственных социальных стандартов в обеспечении социальной защиты как средства сохранения человеческого потенциала населения. Предложена компонентная иерархическая схема принципов социальной политики, социальной защиты и предоставления социальных услуг населению. Обоснованы принципиальные основы социальной справедливости в рыночных условиях.

Ключевые слова: социальная политика; социальная защита; социальные стандарты; социальные гарантии; человеческий потенциал.

Рис.: 3. Библ.: 12.

The article deals with the socialization of the economy and the state's participation in this process. The essence of social policies in ensuring the competitiveness of human potential is defined. The forms, principles and purposes of social security are considered. The complex system of social protection in ensuring human development is formed. The objectives of social standards in ensuring social protection as a means of preserving human potential are established. The scheme of component hierarchical principles of social policy, social security and social services to the population is proposed. The principles of social justice in market conditions are justified.

Keywords: social policy; social protection; social standards; social security; human potential.

Fig.: 3. Bibl.: 12

JEL Classification: H55, O15

Постановка проблеми. За сучасних умов в Україні і в усьому світі у зв'язку з реалізацією людиноцентричної концепції розвитку найбільш складними з усіх позицій визнаються питання соціалізації економіки, які за своєю суттю, з одного боку, визначають участь держави в підтримці соціальних стандартів життя населення, а з другого – розширення участі населення і підвищення рівня його активності в економічному та соціальному розвитку країни. Поряд з цим слід підкреслити важливість здатності держави обмежувати та нейтралізувати потенційно деструктивну в соціальному контексті природу ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Небезпідставним є твердження Р. Тітмаса, що «соціальна держава» утверджується тоді, «коли за всіма громадянами визнається право отримувати соціальні послуги, яких не може надати приватний сектор» [1]. Держава має залишатися центральною ланкою і визначати свій обов'язок у тому, щоб установлювати продиктовані політичною волею принципи і використовувати якнайширший інструментарій соціально-економічної політики так, щоб вільні рішення всіх підприємців вели до бажаного результату. Тоді суб'єкти господарювання і суспільного життя будуть

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сприймати рух до соціально орієнтованої економіки бажаним для них і відповідно реагувати. Із належним сприйняттям соціальної цінності держави і визнання домінантою її соціальної функції зазнають змін практично всі сторони господарської діяльності через реальне їх підпорядкування соціальній компоненті. Спираючись на переконання В.М. Гейця, необхідно підкреслити, що «держава та її інститути, як правило, трансформуються згідно з інтересами правлячої еліти, що часто не збігаються із суспільними інтересами. Тому в подальшому стратегія прискороного розвитку можлива лише за присутності механізмів узгодження цих інтересів. В Україні такі механізми можна створювати, розвиваючи поряд з державними громадські інституції, які мають відігравати важливу узгоджуючу роль у суспільстві. Саме тому тріадою, що забезпечує соціальний розвиток є держава – громадянські інституції – ринкова економіка» [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна соціальна політика не має відтворювати зміст, який був характерним для політики минулого століття, коли головні її функції зводились до захисту найбільш уразливих груп населення [3]. Не можна стверджувати, що захист від бідності втратив своє значення. Разом з тим у процесі інноваційного розвитку утверджується новітня сутність соціальної політики, спрямована на забезпечення конкурентоспроможності людського потенціалу, що відповідає сутності соціальної держави і громадянського суспільства. Вона проявляється в подоланні нерівномірного розподілу благ на всіх рівнях і забезпеченні соціальної справедливості.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення концептуальних основ соціальної політики України в контексті забезпечення конкурентних переваг людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Соціальне страхування є формою соціального захисту економічно активного населення від різних ризиків, пов'язаних із втратою роботи, працездатності і доходів, на основі колективної солідарності щодо відшкодування втрати. Особливістю соціального страхування є його фінансування зі спеціальних позабюджетних фондів, що формуються з цільових внесків роботодавців і робітників за підтримки держави. Соціальний захист побудований за принципом нежорсткої еквівалентності: існує певна залежність страхових виплат від величини трудового вкладу і страхового стажу. Але на противагу приватному страхуванню, у соціальному страхуванні принцип еквівалентності поєднується з принципом поєднання ризиків і колективної солідарності [4].

В Україні залежно від страхового випадку законодавчо встановлені такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України [5]. Фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування є Пенсійний фонд України, Державна служба зайнятості (виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття), Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального захисту інвалідів.

Дотримання принципів соціального прогресу і розвитку покликані забезпечити досягнення таких цілей соціальної політики у сфері соціального захисту:

- надання всебічного соціального забезпечення і послуг соціальної опіки, створення і покращення системи соціального забезпечення і страхування для всіх осіб, які через хворобу, непрацездатність або похилий вік тимчасово або постійно не можуть заробляти на життя, з метою забезпечення належного рівня життя для таких осіб, їхніх сімей та утриманців;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- охорона прав матері й дитини;
 - захист прав і забезпечення благополуччя дітей, осіб похилого віку, інвалідів;
 - створення умов, за яких рівність можливостей має стати прерогативою як країн, так і окремих осіб усередині країни [6].

У цьому руслі необхідно розглянути комплексну систему принципів, за якими здійснюється соціальна політика держави, в межах якої забезпечується соціальний захист населення, що включає також надання соціальних послуг (рис. 1).

Рис. 1. Система соціального захисту в забезпеченні розвитку людського потенціалу
 Джерело: сформовано автором на основі [4; 6; 7; 8].

Для ефективної реалізації соціальної політики держави необхідними принципами є розробка обґрунтованих соціальних нормативів, відрахувань із державного бюджету на фінансування соціальної сфери; недопущення масового зубожіння населення, соціальних аномалій; розробка оптимальних комбінацій усіх видів ресурсів і напрямів їх використання; проведення індексації доходів, створення нових форм соціальної допомоги, розробка цільових комплексних програм соціального розвитку; надання усім громадя-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нам основних соціальних гарантій; забезпечення пріоритетності соціальної сфери при розподілі додаткових бюджетних доходів.

Необхідність розробки соціальних стандартів визначається потребою в єдиній теоретико-методологічній базі для відстеження та оцінювання якості життя населення, розробки заходів щодо його підвищення для сталого розвитку людського потенціалу (рис. 2). Саме соціальні стандарти закладають загальну теоретико-методологічну базу для розробки методики і технології моніторингу якості життя [9], дозволяють чітко та однозначно сформулювати цільові настанови економічних і соціальних програм на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Рис. 2. Завдання державних соціальних стандартів у забезпеченні соціального захисту як засобу збереження людського потенціалу населення

Джерело: складено автором на основі [6; 9; 10].

Вагомими принципами соціальної політики є забезпечення відчутних результатів на конкретних етапах соціально-економічного розвитку суспільства з використанням раціональних обсягів видатків, обмеження осіб, які соціально захищаються в суспільстві, особами, які позбавлені можливості самозабезпечення. За умов посилення процесів децентралізації принциповим є розширення кола соціальних проблем, що вирішуються

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування при пріоритетності державного підходу з одночасним висвітленням державними органами завдань збереження соціальної згуртованості суспільства; забезпечення державної підтримки підприємства, зокрема середнього і малого бізнесу [8].

Необхідно підкреслити, що національні системи соціального захисту сформувалися із урахуванням специфіки економічного і соціального розвитку країн. Проте, незважаючи на відмінності у шляхах розвитку і особливостях організації, якості і об'ємі послуг, а також методах фінансування, всі системи соціального захисту функціонують на основі єдиних принципів (рис. 3):

1. Принцип соціального страхування передбачає, що фінансування здійснюється за рахунок внесків членів страхового об'єднання, які за настання страхового випадку отримують соціальні виплати, обсяг яких залежить від розміру страхових внесків (принцип еквівалентності). Принцип соціального страхування включає також елементи перерозподілу. Внески в соціальному страхуванні не розраховуються, виходячи з вірогідності ризику для кожного застрахованого (наприклад, вони не залежать від віку або сімейного стану, крім того, в деяких випадках непрацюючі члени сім'ї, що не сплачують страхових внесків, можуть мати право на страхові виплати).

Особливістю соціального страхування на відміну від добровільного особистого є перерозподіл доходів на користь менш фінансово забезпечених членів. Соціальний захист і соціальне вирівнювання досягається в результаті того, що люди з більшою вірогідністю соціального ризику не виключаються, а, навпаки, на відміну від добровільного особистого страхування страхуються незалежно від рівня їхнього доходу. Принцип соціального страхування відіграє значну роль передусім у системах соціального захисту Німеччини, Австрії, Франції, Італії і Нідерландів, фінансування яких здійснюється або на основі трьохсторонньої участі працівників, працедавців і держави (наприклад, у Німеччині й Австрії), або переважно за рахунок працедавців і держави (як це відбувається в Італії і Франції).

2. Принцип соціального забезпечення обумовлює надання соціальних послуг і виплат на інших підставах (наприклад, забезпечення державних службовців і жертв війни) і фінансуються за рахунок податкових надходжень до бюджету. На основі цього принципу відбувається фінансування програм державної соціальної політики, системи середньої і вищої освіти. Якщо в Німеччині принцип соціального забезпечення розглядається передусім як принцип відшкодування отриманого збитку з боку держави, то в інших країнах ЄС цей принцип є більшою мірою принципом солідарної участі всіх членів суспільства, а не лише держави щодо певних груп осіб. Отримувачі соціальних послуг і виплат, на яких розповсюджується цей принцип, як правило, не платили раніше ніяких внесків, однак забезпечили собі на це право внаслідок особливих заслуг, наданих ними державі (наприклад, державні службовці). Принцип соціального забезпечення є визначальним у системах соціального захисту з уніфікованими базовими соціальними послугами, де вони надаються всім громадянам держави. Такі системи функціонують у Скандинавських країнах (Данії, Швеції, Фінляндії), а також у Великобританії. Принцип страхування відіграє в таких економіках менше значення, оскільки ним притаманні високі обсяги перерозподілу національного доходу і фінансування соціальних послуг через державний бюджет для зменшення майнової нерівності. Характерною рисою подібних економік є також переважне бюджетне фінансування соціальних програм (особливо в Данії, Великобританії і Швеції).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 3. Компонентна ієрархічна схема принципів соціальної політики, соціального захисту та надання соціальних послуг населенню

Джерел: сформовано автором на основі [8, 11, 12].

3. Принцип соціальної допомоги забезпечує можливість отримання соціальних виплат і послуг кожним, хто їх потребує в необхідному для нього об'ємі в тому випадку, якщо для отримувача не надається можливість самостійно вийти з важкого становища. Як і принцип соціального забезпечення, цей принцип передбачає фінансування соціальних потреб з ко-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

штів оподаткування. Особливістю заснованих на принципі допомоги соціальних програм (таких, як соціальна допомога) є необхідність перевірки дійсної потреби бенефіціара.

Елементи соціальної допомоги є невід'ємною частиною системи соціального захисту в ринковій економіці, оскільки лише з допомогою принципів соціального страхування і соціального забезпечення неможливо врахувати всі можливі страхові ризики і побудувати багатопланову і всеохоплюючу систему соціального захисту населення.

4. Принцип соціальної солідарності передбачає взаємну допомогу всіх учасників соціального захисту, пов'язану з перерозподілом коштів між різними соціально-економічними і демографічними групами населення. Перша складова цього принципу передбачає розгляд соціальної солідарності як сукупності різних ризиків при однакових страхових внесках. Інший компонент соціальної солідарності пов'язаний з розглядом її як моделі міжчасового розподілу. Тобто йдеться про так звану угоду між поколіннями, необхідну для перерозподілу доходів від працездатних до непрацездатних учасників системи соціального захисту. Третій елемент принципу передбачає розуміння його як основи міжособистісного перерозподілу. В цьому випадку перерозподіл доходів здійснюється між найбільш заможними і найбільш бідними групами учасниками системи соціального захисту; безпосередньо між застрахованими суб'єктами; між застрахованими і незастрахованими учасниками [11, с. 19].

Висновки і пропозиції. Таким чином, процеси соціалізації економіки та ринку праці нерозривно пов'язані зі створенням умов, які б забезпечували доступність матеріальних і духовних благ відповідно до здібностей, трудової та підприємницької активності кожного члена суспільства, дотримання принципів соціальної справедливості в розподілі створеного продукту і суспільних благ. Соціальна справедливість у ринкових умовах має визначатися сукупністю основоположних принципів: встановлення та державне забезпечення мінімально граничних нормативів базових соціальних гарантій населенню; створення правових і економічних умов для запобігання надмірному розшаруванню в суспільстві; підвищення мінімальних базових соціальних гарантій по мірі економічного зростання з метою забезпечення максимальної соціально-економічної рівноправності всіх громадян суспільства. Лише в такому випадку буде створено необхідний базис розвитку і зростання конкурентоспроможності людського потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Titmuss, R.* (1967). *Welfare State and Welfare Society*. London, p. 15, 20, 22.
2. *Щодо засад* реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1596>.
3. *Новіков В.* Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Система охорони здоров'я [Електронний ресурс] / В. Новіков, К. Никонюк. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09542.pdf>.
4. *Системи* соціального страхування зарубіжних країн : навч. посіб. / Г. В. Григораш, Т. Ф. Григораш, В. Я. Олійник, І. Т. Субачов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 144 с.
5. *Основи законодавства* України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.
6. *Скуратівський В. А.* Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.
7. *Людський розвиток* в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики : колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. – 380 с.
8. *Балтачєєва Н. А.* Системна трансформація соціальної політики в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. : 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Н. А. Балтачєєва. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2011. – 41 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. *Онiкiєнко В. В.* Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення : [науково-аналітична монографія] / В. В. Онiкiєнко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
10. *Макарова О. В.* Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
11. *Антропов В. В.* Экономические модели социальной защиты населения в государствах ЕС : дис. ...д-ра экон. наук : спец. 08.00.14 / В. В. Антропов. – М., 2007.
12. *Пал Лесли А.* Аналіз державної політики / Пал Лесли А. ; пер. з англ. Іван Дзюб. – К. : Основи, 1999. – 422 с.

References

1. Titmuss, R. (1967). *Welfare State and Welfare Society*. London, p. 15, 20, 22.
2. *Shchodo zasad realizatsii derzhavnoi polityky u sferi rozvytku pidpryemnytstva v Ukraini [Regarding the principles of state policy in the field of business development in Ukraine]*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1596>.
3. Novikov, V. *Sotsialni naslidky Yevrointehratsii Ukrainy. Systema okhorony zdorovia [The social consequences of European integration of Ukraine. The health care system]*. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09542.pdf>.
4. Hryhorash, H.V. (2008). *Systemy sotsialnoho strakhuvannia zarubizhnykh krain [Social security of foreign countries]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury (in Ukrainian).
5. *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 14 sichnia 1998 roku № 16/98-VR [Basic Laws of Ukraine on compulsory social insurance from January 14 1998 № 16/98-VR]*. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/16/98-vr>.
6. Skurativskiy, V.A. (2002). *Osnovy sotsialnoi polityky [Fundamentals of Social Policy]*. Kyiv, MAUP (in Ukrainian).
7. Libanova, E.M. (Eds.). (2014). *Liudskiy rozvytok v Ukraini: istorychniy vymir transformatsii derzhavnoi sotsialnoi polityky [Human development in Ukraine: the historical dimension of the transformation of state social policy]*. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
8. Baltacheieva, N.A. (2011). *Systemna transformatsiia sotsialnoi polityky v Ukraini [System Transformation of Social Policy in Ukraine]*. Extended abstract of candidate's thesis. Donetsk: Donetsk National University (in Ukrainian).
9. Onikiienko, V.V. (2013). *Rynok pratsi ta social'nyy zahyst naseleennja Ukrainy: retroanaliz, problemy, shljahy vyrishennia [Labor Market and Social Protection of Population of Ukraine: retro-analysis, problems, ways of solving]*. Kyiv: In-t demohrafii ta socialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
10. Makarova, O.V. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraini [Social policy in Ukraine]*. Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
11. Antropov, V.V. (2007) *Ekonomicheskie modeli sotsialnoi zashchity naseleniia v gosudarstvakh ES [Economic models of social protection of the population in the EU states]*. *Candidate's thesis*. Moscow (in Russian).
12. Pal Lesli A. (1999). *Analiz derzhavnoi polityky [Analysis of State Policy]* (I. Dziub, Trans). Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).

Мартінова Лілія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна).

Мартынова Лилия Борисовна – кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры международных экономических отношений, Хмельницкий национальный университет (ул. Институтская, 11, г. Хмельницкий, 29016, Украина)

Martynova Lillia – PhD in Philology, Associate Professor, Doctoral Student of International Economic Relations Department of Khmelnytskyi National University (11 Instytutska Str., 29016 Khmelnytskyi, Ukraine).

E-mail: liliamartynova3@gmail.com

UDC 657.471.76

*Vasyl Len, Valentyna Glivenko***ACCOUNTING POLICY AND ITS IMPACT
ON THE COST OF FINISHED PRODUCTS***Василь Лень, Валентина Гливенко***ПОЛІТИКА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА СОБІВАРТІСТЬ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ***Василий Лень, Валентина Гливенко***ПОЛИТИКА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ
НА СЕБЕСТОИМОСТЬ ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ**

We studied the situation of the enterprise's accounting policies, which affect the cost of the finished product. It was determined that the main influence on the cost of the finished products have a position in accounting policy with respect to valuation of assets and liabilities, methods and bases of distribution of indirect costs. It affects cost of finished goods and tax policy, which may be provided for the election of the general or the simplified taxation system. It is emphasized that in the financial statements accounting policies should be disclosed, if their use significantly affect the company's balance sheet indicators (assets, liabilities, financial result). In this connection, in the accounting policy, in terms of impact on the cost of the finished product, you must at least be defined with: methods of stock assessment at departure; methods and bases cost sharing service industries; list of variable and fixed general production costs and their distribution base; assessment procedures and the transfer of the cost of work in progress to finished products.

Key words: accounting policies; the cost of finished products; base allocation of indirect costs.

Fig.: 1. Bibl.: 12.

Досліджені положення облікової політики підприємства, які впливають на собівартість готової продукції. Визначено, що основний вплив на собівартість готової продукції здійснюють положення облікової політики щодо оцінки активів і зобов'язань, методів та баз розподілу непрямих витрат. Впливає на собівартість готової продукції також податкова політика, якою може бути передбачено обрання загальної або спрощеної системи оподаткування. Наголошується, що у фінансовій звітності положення облікової політики повинні розкриватись, якщо їх застосування суттєво впливає на показники балансу підприємства (активи, зобов'язання, фінансовий результат). У зв'язку з цим у обліковій політиці, в частині впливу на собівартість готової продукції, необхідно, як мінімум, визначитись з такими положеннями: методами оцінювання запасів при вибутті; методами та базами розподілу витрат обслуговуючих виробництв; переліком змінних та постійних загальнопромислових витрат та базою їх розподілу; порядком оцінювання та перенесення вартості незавершеного виробництва на готову продукцію.

Ключові слова: облікова політика; собівартість готової продукції; бази розподілу непрямих витрат.

Рис.: 1. Бібл.: 12.

Исследованы положения учетной политики предприятия, которые влияют на себестоимость готовой продукции. Определено, что основное влияние на себестоимость готовой продукции оказывают положения учетной политики относительно оценки активов и обязательств, методов и баз распределения косвенных затрат. Влияет на себестоимость готовой продукции также налоговая политика, которой может быть предусмотрено избрание общей или упрощенной системы налогообложения. Подчеркивается, что в финансовой отчетности положения учетной политики должны раскрываться, если их применение существенно влияет на показатели баланса предприятия (активы, обязательства, финансовый результат). В связи с этим в учетной политике, в части влияния на себестоимость готовой продукции, необходимо, как минимум, определиться с такими положениями: методами оценки запасов при убытии; методами и базами распределения затрат обслуживающих производств; перечнем переменных и постоянных общепроизводственных затрат и базой их распределения; порядком оценки и перенесения стоимости незавершенного производства на готовую продукцию.

Ключевые слова: учетная политика; себестоимость готовой продукции; базы распределения косвенных затрат.

Рис.: 1. Библ.: 12.

JEL Classification: M40

Target setting. One of the most important parts of accounting at the enterprise is prime cost accounting and yield. Construction of the production records is due to organizational and economic peculiarities of economic management, requirements of accounting standards and informational enquiries of management. The determined reasons stipulate the research urgency of the accounting policy influence of the enterprise on the prime cost unit of finished products.

Analysis of the recent researches and publications. Problems of the accounting policy of the enterprise influence on creating the prime cost of finished products was studied in works of such outstanding domestic and foreign scientists, as F.F. Butynets, G.M. Davidov,

S.F. Golov, V.V. Kovaliov, V.M. Olinychuk, M.S.Pushkar, Ya.V. Sokolov, V.V. Sopko, A.D. Sheremet, M.T. Schyrba and others.

Identifying not investigated parts of the general problem. Despite significant contribution of the domestic and foreign scientists to solving the problems of prime costs definition of finished products, not enough attention is paid to complex investigations relating the influence of the accounting policy on the finished products prime cost.

Aim of the article – to define influence of the accounting policy provisions on production cost of finished product.

Statement of the main material. One of the main part of the accounting at the enterprise is cost accounting and yield. Accounting construction at the enterprise is stipulated by organizational and economic peculiarities of economic management, requirements of the accounting standards and informational enquiries of the management. Given above reasons define investigation urgency of the accounting policy influence of the enterprise on the production cost unit of the finished products.

According to the Law of Ukraine “On accounting and financial reporting in Ukraine” the term “accounting policy” means body of principles, methods and procedures that are used by the enterprise for preparation and submitting accounting statements [1]. Under the accounting policy we understand complex of organizational, technical, methodological and managerial aspects that provide the enterprise and outer users with authoritative and time-sensitive information for making grounded management decisions [2].

Methodological bases of information creation in the accounting policy about assets and obligations and their estimation in Ukraine are determined by national (P(S)BO) and international (MSBU) standards of accounting. In number of cases there were listed some alternative variants of accounting methods and estimation, that defines necessity to select one of them which should be fixed in administrative document about the accounting policy.

In the process of the accounting policy elaboration in part of costs one of the most important issues is their distribution for costs that create productive prime cost of inventories and period cost. Necessity for such distribution is due to the principle of coordination and impossibility to identify marketing cost, administrative and other operational cost with the products that was produced, or works and services that were performed.

Demands to creation productive cost in general at the enterprise by single methodological principles, notwithstanding branch peculiarities, are regulated by Regulation on accounting 9 “Inventories” and 16 “Cost” [3; 4].

Enterprises by determining the accounting policy according to MSBU or P(S)BO can select one of these methods for estimation inventories by outflow (prime cost formula) of:

- 1) identified prime cost of correspondent inventories unit;
- 2) weighted-average cost;
- 3) first-in-first-out inventories (FIFO);
- 4) target cost;
- 5) selling price [3].

Besides, weighted-average cost can be calculated on the periodical base or receiving additional batch depending on the conditions of the economic entity [3].

Using different methods of inventories estimation by withdrawal leads to different cost values of production and, accordingly, to different levels of productive prime cost of the finished product. In particular, in conditions of inflation using the FIFO method shall lead to decreasing production cost of the finished products. By using estimation under weighted-average cost, that is calculated on the periodical base, it will be higher comparing with that one under the FIFO method, and by using estimation by weighted-average cost as of the date

of use at production, it will be lower than by weighted-average that was determined on the periodical base.

As well methods of distribution indirect production cost by types of produced goods, in particular servicing productions, influence on the production cost of the finished products. It is possible to use such methods of indirect cost distribution in such way: proportionally to direct cost, by direct distribution, incremental distribution, by linear equation system. Use of various methods of indirect cost distribution gives considerably weighty difference in production cost of definite types of products [5]. Among the distribution bases direct cost, payroll cost, material costs, time costs of machines and mechanisms operation, direct cost excluding material costs, working hours, activity capacity, etc. are used. It is not forbidden to perform cost distribution of auxiliary production and proportionally to any element of costs. By this, for each element of costs its own base of distribution can be selected. Enterprises define distribution bases of indirect cost on their own, that is fixed in the main administrative document of the enterprise, regulating accounting.

An important element of the accounting policy of the enterprise is distribution of general expenses of production into variable and constant ones, as well selection of their distribution base. In accordance to P(S)BO 16 variable general expenses of production per each object of cost using the selected distribution base, considering actual capacity of the reporting period, and direct ones – using the selected distribution base by normal capacity. Distribution base of general expenses of production can be also various: working hours, wages, activity capacity, direct cost, etc. All listed alternatives influence on the production cost of the produced goods. Thus, non relevant distribution base can quite often lead to erroneous managerial decisions made on the base of obtained information about production cost of the finished products.

One of the complicated issues of the accounting policy is order of estimation of beginning of work in progress inventory. To stock in progress are related the products (articles, work pieces, parts) that haven't passed all stages (phases, processing) of treatment envisaged by the technological process, as well incomplete articles, that haven't passes testing and technical acceptance. Beginning of work in progress inventory can be estimated by:

- standard productive cost;
- planned direct cost;
- raw material, material and semi-product cost that are being treated [6].

As well accepted order of including the inventories in the cost of produced goods within the year can influence on the productive cost.

One of the methods of inventories estimation is diverting it in equivalent units of the finished products. By this 2 methods of estimation can be used: FIFO method and method of weighted-average [7]. Using of each of the listed methods of inventories estimation leads to different value of production cost of the finished product.

Estimation of capital assets, definition the term of their useful use, selection the depreciation method influences the production cost of the finished product as well. Thus, in accordance with P(S)BO 7 “Fixed assets” [8] and P(S)BO 8 “Non-material assets” [9], the enterprise can make their reassessment and devaluation, determine the term of their useful use and depreciation method. Part of the fixed assets, in accordance with P(S)BO 32 [10] is relates to the investment properties, that can be accounted by initial cost or fair value, that influence on the production cost of services by operative leasing.

On the influence determination on the production cost of the finished product has got as well assessment and reassessment of the inventories according to P(S)BO 9 “Inventories”, biological assets and agriculture products in accordance with P(S)BO 30 “Biological assets” [11].

In some cases estimation of obligations connected with its production can influence on the production cost of the finished product.

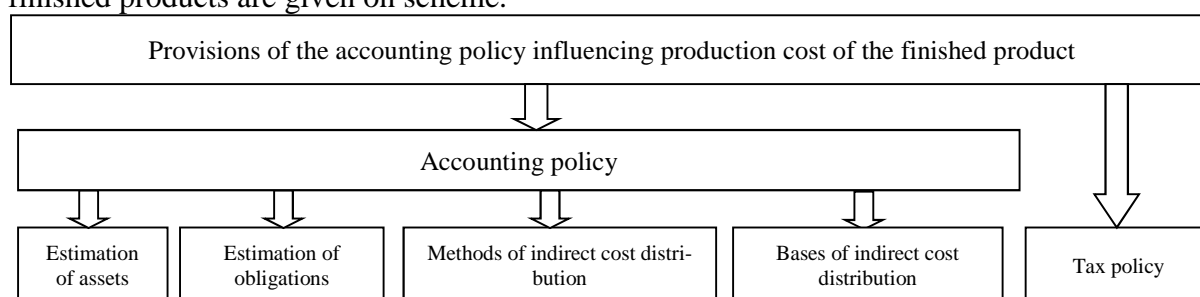
ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Tax policy. In accordance with Tax Code of Ukraine [12] small enterprises can select general taxation system or single tax taxation (3 %, 5 %, agriculture enterprises – rate is established from 1 hectare of farm land depending on the lands category and their location).

Thus, for example, if the enterprise selects the taxation method by single tax by rate 3 %, then the production cost of its products comparing with the general taxation system for sum of tax for property in part of land tax. By selecting taxation rate 5 %, in comparison with the general taxation system the production cost of its finished product will be decreased for tax sum for property in part of land tax and will be increased for sum of paid tax for value added tax for inventories production, services of outside organizations, as well on account of big sums of calculated depreciation cost because of including in initial cost of VAT capital assets.

By selecting by the agriculture enterprise single tax taxation, in comparison with the general taxation system, the production cost of the agriculture products and current biological assets will be lower for sum of the property tax in part of land tax and rent payment for special use of water (para 297.1 PKUY).

In general view provisions of the accounting policy influencing the production cost of the finished products are given on scheme.

Scheme. Provisions of the accounting policy influencing production cost of the finished product

The accounting policy influences both on the total cost amount and total production cost of the produced goods, and on the cost distribution between the types of the products. Total cost and total production cost of the sold products are meant in first turn for outer users, and production cost of the types of products if of interest for, in first turn, inter users, that manage it and make decisions relating output of the definite products types.

Conclusions and suggestions. In the national standards of accounting all possible alternatives concerning the accounting policy that influences on the evaluation of the finished products, are not revealed. Nevertheless, it should be revealed if it influences on the enterprise balance (assets, obligations, financial result). In connection with it in the accounting policy, in part of influence on the production cost of the finished products, it is necessary at least to determine: methods of inventories estimation by withdrawal; methods and bases of the general cost of production distribution of the servicing enterprises; list of variable and direct general production cost and base of its distribution; order of evaluation and transfer of values of inventories for the finished product.

References

1. *Pro buhgalterskiy oblik ta finansovu zvitnist v Ukrainy [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine]* (1999, Jule, 16). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
2. Len, V.S., & Goncharenko, I. M. (2012). *Osnovni vnurishni normativni dokument bukhalterii: nazva ta zmist [The main internal regulations of accounting: the name and content]. Problemy i perspektyvy rozvytku oblikovo-analitychnoho zabezpechennia systemy upravlinnia pidpriemstv v umovakh evrointehratsii: zb. nauk. prats, issue 232, vol. XIII, pp. 206–215.* Retrieved from <http://ekona.org.ua/repository/view/134> (in Ukrainian).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

3. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 9 "Zapasy" [Regulation (Standard) 9 «Inventories»]* (from 20.10.1999 № 246). Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

4. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 "Vytraty" [Regulation (Standard) 16 «Costs»]* (from 31.12.1999 № 318). Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

5. Len, V.S. (2012) *Metodi rozpodilu nepryamih virobnichih vitrat ta yih vpliv na sobivartist produktsiyi [Methods of distribution of indirect production costs and their impact on production costs]. Visnik Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky" – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series "Economics", no. 3 (60), pp. 298–306.* Retrieved from <http://ekona.org.ua/repository/view/133> (in Ukrainian).

6. *Metodichni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti produktsii (robit, poslug) u promyslovosti [Guidelines for the formation of goods (works, services) industry]* (2007). Retrieved from <http://buhforum.com/viewtopic.php?f=29&t=935&hilit=373>.

7. Len, V.S. (2015). *Upravlinskii oblik [Management Accounting]*. Ternopil: Navchalna kniga – Bogdan. Retrieved from <http://www.bohdan-digital.com/catalog/vycsha-shkola/555> (in Ukrainian).

8. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 7 «Osnovni zasoby» [Regulation (Standard) 8 «Fixed assets»]* (from 27.04.2000 № 92). Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

9. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 8 «Nematerialni aktyvy» [Regulation (Standard) 8 «Intangible assets»]* (from 18.10.1999 № 242). Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

10. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 32 «Investytsiina nerukhomist» [Regulation (Standard) 32 «Investment Property»]* (from 02.07.2007 № 779). Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

11. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 30 «Biolohichni aktyvy» [Regulation (Standard) 30 «Biological assets»]* (from 02.07.2007 № 779). Retrieved from http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

12. *Podatkoviy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]* (December 2, 2010). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

References (in language original)

1. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 № 996–XIV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.*

2. *Лень В. С. Основний внутрішній нормативний документ бухгалтерії: назва та зміст [Електронний ресурс] / В. С. Лень, І. М. Гончаренко // Проблеми і перспективи розвитку обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємств в умовах євроінтеграції : зб. наук. праць. – Донецьк : ДДУУ, 2012. – Вип. 232, т. XIII. – С. 206-215. – Режим доступу : <http://ekona.org.ua/repository/view/134>.*

3. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 № 246. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.*

4. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 № 318. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.*

5. *Лень В. С. Методи розподілу непрямих виробничих витрат та їх вплив на собівартість продукції [Електронний ресурс] / В. С. Лень // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3 (60). – С. 298–306. – Режим доступу : <http://ekona.org.ua/repository/view/133/>.*

6. *Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 № 373. – Режим доступу : <http://buhforum.com/viewtopic.php?f=29&t=935&hilit=373>.*

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

7. *Лень В. С.* Управлінський облік [Електронний ресурс] : підручник / В. С. Лень. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 317 с. – Режим доступу : <http://www.bohdan-digital.com/catalog/vucsha-shkola/555/>.

8. *П(С)БО 7 «Основні засоби»* [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 27.04.00 № 92. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

9. *П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»* [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 № 242. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

10. *П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість»* [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 02.07.07 № 779. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

11. *П(С)БО 30 «Біологічні активи»* [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 02.07.07 № 779. – Режим доступу : http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533.

12. *Податковий кодекс України* від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

Len Vasy1 – PhD in Economics, Professor, Former Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Лень Василь Степанович – кандидат економічних наук, професор, колишній професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Лень Василь Степанович – кандидат экономических наук, профессор, бывший профессор кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: vasil_len@meta.ua

Glivenko Valentyna – PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Гливенко Валентина Васильвна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Гливенко Валентина Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: glivenkovv@meta.ua

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) **подаються повністю**;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: mvdubyna@gmail.com. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

У разі подання статті українською або російською мовою **обов'язкове надання перекладу статті англійською мовою** (відповідно до п. 2.9. Наказу “Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України” від 17.10.2012 р. № 1111).

За потреби редакція надає послуги з перекладу анотацій, статей.

3. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. **Ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). Дані про авторів подаються трьома мовами.

4.3. **Назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. **Анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7. Після ключових слів (кжною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

– порожній рядок

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

Примітка: після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterationsia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція надає послуги з підготовки References.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 8, напівжирний;
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 8;
- місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 8;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 8 (Додаток А).
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку Г.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

mvdubyna@gmail.com;

maksim-22@yandex.ru;

maksim-32@ukr.net.

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Viber: 099-37-63-287

Skype: maks-xxii

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, безпека, транскордонний регіон, економічна безпека, економічна безпека регіону, транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, безопасность, трансграничный регион, экономическая безопасность, экономическая безопасность региона, трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Key words: cross-border cooperation, security, cross-border region, economic security, economic security of the region, cross-border economic security.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU (in Ukrainian).

2. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 4, pp. 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine (in Ukrainian).

4. Pro transkordonne spivrobitnytstvo : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1861–IV [Law of Ukraine On Cross-Border Cooperation from June 24, 2004 № 1861–IV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V. & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

7. Chuchka, I.M. & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 9 (111), pp. 92–98 (in Ukrainian).

8. Naumenko, S.V. (2007). Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	ДКСУ		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
	Одержувач платежу	ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
	Найменування установи банку	ДКСУ		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	за видання у збірнику 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____			
Касир		(словами)		
Підпис платника	_____			

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел

Книга

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.	Bilovodska, O.A. (2011). <i>Marketynhova polityka rozpodilu [Marketing distribution policy]</i> . Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
Сучасні тенденції розвитку торговельної мережі України : монографія / О. М. Азарян, Е. М. Локтев, Б. Халлір, В. О. Соболев, Д. В. Гаркуша. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009. – С. 156–168.	Azarian, O.M., Loktiev, E.M., Khallir, B., Sobolev, V.O. & Harkusha, D.V. (2009). <i>Suchasni tendentsii rozvytku torhovelnoi merezhi Ukrainy [Modern trends in retail network in Ukraine]</i> . Donetsk: Don NUET (in Ukrainian).

Якщо більше шести авторів, сьомий та наступні автори позначаються «et al.».

Якщо немає даних про автора, але є дані про **редактора**, на початок посилання виносять дані про нього:

Редактор (и) (*позначається (ed.)/(eds.)*) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. (in Ukrainian)/(in Russian).

Vasyliiev I. I. (ed.) (2010). *Kardiologhiia [Cardiology]*. Kyiv: Svit.

Багатотомне видання

Автор (и)/Редактор (и) (*ed.)/(eds.)* (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Том(и) (*позначається (Vol.) / (Vols.)*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу : [в 4 т.] / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – Т. 3. – 400 с.	Dubnitskii, V.I. & Buleeva, I.P. (eds.) (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> . (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok (in Russian).
--	---

Частина книги

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва частини книги [Переклад назви частини книги англійською мовою]*. *Транслітерована назва книжки – Переклад назви книги* (те, що пишемо після //). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Аномальная анатомия коронарных артерий / А. П. Савченко, О. В. Черкавская, Б. А. Руденко, П. А. Болотов // Интервенционная кардиология. Коронарная ангиография и стентирование. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 448 с.	Savchenko, A.P., Cherkavskaia, O.V., Rudenko, B.A. & Bolotov, P.A. (2010). <i>Anomalnaia anatomiia koronarnykh arterii [Deviant anatomy of coronary arteries]. Interventsionnaya kardiologiya. Koronarnaya angiografiya i stentirovanie – Interventional cardiology. Coronarography and stenting</i> . Moscow: GEOTAR-Media, pp. 60–79 (in Russian).
---	--

Перекладні видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (прізвище перекладача, Trans.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах; пер. с англ. Н. Коневская. – М. : Диалектика, 2010. – 256 с.	Halligan, B. & Shakh, Dh. (2010). <i>Marketing v Internete: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, socialnykh setei i blogov [Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs]</i> . (N. Konevskaia, Trans). Moscow: Dialektika (in Russian).
---	--

Перероблені та доповнені видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (*nd/th ed., rev.*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-те вид., переробл. і доповн. – СПб. : Пітер, 2007. – 816 с.	Kotler, F. & Keller, K.L. (2007). <i>Marketynh menedzhment [Marketing management]</i> (12 nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter (in Ukrainian).
--	---

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Стаття

– з періодичного видання:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Транслітерована назва періодичного видання – Назва періодичного видання англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Аналіз ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку організації на базі екологічних інновацій / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 229–241.	Illiashenko, S.M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostey i potentsialu innovatsiinoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , no. 3, pp. 229–241 (in Ukrainian).
---	---

– у збірнику конференції:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Proceedings of the / Proceedings from Транслітерована назва конференції – Назва конференції англійською мовою (країна, місто, дата). (ed./eds.) (редактори, редколегія – якщо є). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Маркетинг знань: роль і завдання / С. М. Ілляшенко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (27–29 вересня 2012 року). – Суми : Папірус, 2012. – С. 102–104.	Illiashenko, S.M. (2012). Marketynh znan: rol i zavdannia [Marketing of knowledge: the role and tasks]. Proceedings from MIIM'12: VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu» – The Sixth International Scientific and Practical Conference «Marketing of Innovations and Innovations in Marketing». (September 27–29, 2012). Sumy: Papirus, pp. 102–104 (in Ukrainian).
--	---

Електронні ресурси

– періодичне видання:

Автор (и) (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. Джерело – Джерело англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.). Retrieved from адреса сайта.

Перерва П. Г. Синергетичний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Н. П. Ткачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 55–66. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .	Pererva, P.H. & Tkachova, N.P. (2011). Synerhetychnyi efekt benchmarkinhu konkurentnykh perevah [Synergetic effect of benchmarking of competitive advantages]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , vol. (1), no. 4, pp. 55–66. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .
---	---

– книга:

Автор(и) (рік видання). Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]. Місто: Видавництво. Retrieved from адреса сайта.

Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu.S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .
---	--

– сайт:

Транслітерована назва сайта [Site of (назва сайта англ. мовою)]. Адреса сайта. Retrieved from адреса сайта.

Сайт журналу «Маркетинг і менеджмент інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .	Sait zhurnalu «Marketynh i menedzhment innovatsii» [Site of journal «Marketing and Management of Innovation»]. http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ . Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .
Документарні операції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укресімбанку. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .	Dokumentarni operatsii [Documentary operations]. <i>Ofitsiynyi sait Ukreksimbanku [Site of Ukreksimbank]</i> . www.eximb.com . Retrieved from https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Автореферати дисертацій та дисертації

– автореферати дисертацій

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Extended abstract of candidate's thesis* (для кандидатської) / *Extended abstract of Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. М. Ілляшенко. – Суми : СумДУ, 2000. – 38 с.	Iliashenko, S.M. (2000). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]. <i>Extended abstract of Doctor's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

– дисертації

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Candidate's thesis* (для кандидатської) / *Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Біловодська О. А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств : дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / Біловодська Олена Анатоліївна. – Суми : СумДУ, 2004. – 179 с.	Bilovodska, O.A. (2004). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia vyborom napriamkiv innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. <i>Candidate's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

Законодавчі та нормативні документи

Транслітерована назва законодавчого акта [Переклад назви *законодавчого акта* англійською мовою]. (рік, місяць, число журналу/газети, де опубліковано нормативний акт). *Транслітерована назва журналу/газети – Назва журналу/газети англійською мовою*. Номер (No.), сторінки (pp.)/стаття (article).

Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.	Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). <i>Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine</i> . Kyiv: Parlam. vyd-vo, 192 p.
Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV // Голос України. – 2002. – 9 серп. (№ 144). – С. 10–12.	Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 roku № 40-IV [Law of Ukraine on innovative activity from July 4, 2002 № 40-IV]. (2002, August 9). <i>Holos Ukrainy – Voice of Ukraine</i> . No. 144, pp. 10–12.
Про зниження ціни на природний газ : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2013 р. № 951 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 9 січня (№ 3).	Pro znyzhennia tsiny na pryrodnyi haz : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2013 r. № 951 [About the price decrease on natural gas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2013 № 951]. (2014, January 9). <i>Uriadovyi kurier – Governmental Courier</i> . No. 3.

Стандарти

Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях : ДСТУ ISO 10002-2007. – [Чинний від 2005-09-03]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 20 с. – (Національні стандарти України).	Zadovolnist zamovnykiv. Nastanovy shchodo rozghliadania skarh v orhanizatsiiah [Satisfaction of customers. Guidelines for complaints handling in organizations]. (2008). <i>DSTU ISO 10002-2007 from 3rd September 2005</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine (in Ukrainian).
Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – [Чинний від 2001-06-27]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с. – (Національні стандарти України).	Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy [Quality Management Systems. Requirements]. (2001). <i>DSTU ISO 9001-2001 from 27th June 2001</i> . Kyiv: Derzhstandart Ukraine (in Ukrainian).

Примітки:

1. Назва міста англійською пишеться повністю.
2. Список використаних джерел (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (9)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 29.03.2017. Формат 60x84/8. Друк різнографія.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 17,7.

Тираж 100 пр. Замовлення № 370/17.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.